

Сандра Трифковић

Геновева од Брабанта
у хрватској, српској и бугарској
КЊИЖЕВНОСТИ

(Genoveva von Brabant
in der kroatischen, serbischen
und bulgarischen Literatur)

Opera Slavica Coloniensia
Herausgegeben von Daniel Bunčić und Jörg Schulte

Band 26

Köln 2023

Opera Slavica Coloniensia

Slavisches Institut
Universität zu Köln
Weyertal 137
50931 Köln

ISSN: 2748-6060

Die vorliegende Arbeit wurde von Dr. Dragana Grbić betreut und 2023 von der Philosophischen Fakultät der Universität zu Köln und von der Philologischen Fakultät der Universität Belgrad als Masterarbeit angenommen.

Die Arbeit wurde mit dem **Dmitrij-Tschizewskij-Preis** für Arbeiten zur slavischen Kultur- und Geistesgeschichte ausgezeichnet (<https://slavistik.phil-fak.uni-koeln.de/studium/auszeichnungen>).

In unveränderter Form online veröffentlicht im Dezember 2023 auf dem Kölner UniversitätsPublikationsServer (KUPS) der Universitäts- und Stadtbibliothek Köln (<https://kups.ub.uni-koeln.de/>)

© Sandra Trifković 2023

Das Werk, einschließlich seiner Teile, ist urheberrechtlich geschützt. Jede Verwertung ist ohne Zustimmung der Autorin unzulässig. Dies gilt insbesondere für die elektronische oder sonstige Vervielfältigung, Übersetzung, Verbreitung und öffentliche Zugänglichmachung.

САЖЕТАК

Рад се бави проучавањем књижевних дела која тематизују судбину Геновеве од Брабанта у хрватској, српској и бугарској књижевности. Реч је о јунакињи средњовековне немачке легенде, која врло брзо по свом настанку стиче велику популарност широм Европе. С тим у вези, рад отпочиње приказом генезе легенде кроз књижевне жанрове и најзначајније књижевне врсте које су заслужне за њено распрострањивање од времена настанка (XV век) до почетка XIX века и појављивања дела Кристофа фон Шмида „Геновева. Једна од најлепших и најдирљивијих прича из давнина, поново испричана за све добре људе, а посебно за мајке децу“ (ориг. „Genovefa. Eine der schönsten und rührendsten Geschichten des Alterthums, neuerzählt für alle gute Menschen besonders für Mütter und Kinder“). Рад затим настоји да прикаже сва књижевна дела која на хрватском, српском и бугарском говорном подручју тематизују Геновевину судбину, посвећујући највише пажње оним текстовима чија је детаљна анализа изостала из досадашњих истраживања на ову тему. У том смислу, посебно се издвајају поглавље посвећено драмском тексту „Геновеве“ оца Едуарда, насталом међу бугарским католицима и оно у коме се испитују непосредни предлошци и упоредо сагледавају елементи културног трансфера Шмидове „Геновеве“ у њеним преводима на хрватски (1846), српски (1852) и бугарски језик.

Кључне речи: Геновева од Брабанта, обраде легенде о Геновеви, Кристоф фон Шмид, преводна књижевност XIX века, *Коло младих родољуба*, Јован Балугџић, Стефан Бобчев, културни трансфер

ABSTRACT

Die vorliegende Arbeit befasst sich mit der Untersuchung literarischer Werke, die das Schicksal der Genovefa von Brabant in der kroatischen, serbischen und bulgarischen Literatur thematisieren. Bei Genovefa handelt sich um die Heldin einer deutsch mittelalterlichen Sage, die bereits kurz nach ihrem Erscheinen in ganz Europa große Popularität erlangte. In diesem Zusammenhang beginnt diese Arbeit mit der Darstellung der Entstehung der Legende Genovefas durch verschiedene literarische Genres, die für die Verbreitung der Legende von der Zeit ihrer Entstehung im 15. Jahrhundert bis zum Erscheinen des Werks von Christoph von Schmid „Genovefa. Eine der schönsten und rührendsten Geschichten des Alterthums, neuerzählt für alle gute Menschen besonders für Mütter und Kinder“ zu Beginn des 19. Jahrhunderts verantwortlich ist. In einem weiteren Schritt versucht diese Arbeit dann, alle literarischen Werke vorzustellen, die im kroatischen, serbischen und bulgarischen Sprachraum das Schicksal Genovefas thematisieren, wobei auf diejenigen Texte ein besonderes Augenmerk gelegt wird, deren detaillierte Analyse die bisherige Forschung schuldig geblieben ist. So sticht zum einen das Kapitel, das sich dem dramaturgischen Text „Genoveva“ von Pater Eduardo widmet, hervor, welcher unter bulgarischen Katholiken entstanden ist, und zum anderen sticht dasjenige Kapitel hervor, in dem die direkten Vorlagen und die Elemente des Kulturtransfers von Schmid's „Genoveva“ in seinen Übersetzungen ins Kroatische (1846), Serbische (1852) und Bulgarische (1872) untersucht werden.

Schlüsselwörter: Genoveva von Brabant, Bearbeitungen der Genovevalegende, Christoph von Schmid, Übersetzungsliteratur des 19. Jahrhunderts, *Kolo mladih rodoljuba*, Jovan Balugdžić, Stefan Bobčev, Kulturtransfer

Садржај

0. Увод.....	1
1. Настанак легенде о Геновеви, њен литерарни развој и распрострањивање до почетка XIX века.....	6
2. Преглед дела посвећених Геновеви од Брабанта у хрватској, српској и бугарској култури.....	13
2. 1. Геновева од Брабанта у хрватској култури.....	13
2. 2. Геновева од Брабанта у српској култури	20
2. 3. Геновева од Брабанта у бугарској култури.....	26
3. Геновева од Брабанта међу бугарским католицима	36
4. Елементи културног трансфера у преводима „Геновеве“ Кристофа фон Шмида на хрватски (1846), српски (1852) и бугарски језик (1872).....	51
4. 1. Непосредни предлошци превода Шмидове „Геновеве“ на хрватски, српски и бугарски језик.....	51
4. 2. Упоредно читање превода Шмидове „Геновеве“ на хрватски, српски и бугарски језик кроз призму теорије културног трансфера	85
4. 2. 1. Поређење спољашње композиције трију превода „Геновеве“ и оригиналног текста	88
4. 2. 2. Поређење организације спацемских наративних фигура трију превода „Геновеве“ и оригиналног текста	100
4. 2. 3. Поређење организације темпоралне наративне фигуре трију превода „Геновеве“ и оригиналног текста	104
4. 2. 4. Поређење организације психемских наративних фигура трију превода „Геновеве“ и оригиналног текста	107
4. 2. 5. Поређење организације тока фабуле трију превода „Геновеве“ и оригиналног текста	110
4. 2. 6. Поређење стилско-језичке организације трију превода „Геновеве“ и оригиналног текста	114
5. Закључак	117
6. Извори и литература.....	131
7. Прилози.....	139

0. Увод

0. 1. УВОДНА РЕЧ. Не постоји ниједан европски народ чија културна историја није оставила трага о Геновеви од Брабанта. Реч је о јунакињи немачке средњовековне легенде, чија се судбина везује за изгнанство из домовине због лажне клевете, као и њено касније спасење. Лутајући мотив народне књижевности (невино прогоњена девојка), али и чињеница да је ова јунакиња изгнанство провела одгајајући новорођеног сина, легенди су обезбедиле не само распрострањавање широм Европе, већ и њен литерарни развој све до XIX века – тако у Немачкој 1801. године бива објављен спев „Живот и смрт Свете Геновеве“ (ориг. „Leben und Tod der heiligen Genoveva“) Лудвига Тика, весника интересовања за народну књижевност међу романтичаре, док 1810. године бива објављено дело „Геновева, једна од најлепших и најдирљивијих прича из давнина, поново испричана за све добре људе, посебно за мајке и децу“ (ориг. „Genovefa. Eine der schönsten und rührendsten Geschichten des Alterthums, neuerzählt für alle gute Menschen besonders für Mütter und Kinder“) Кристофа фон Шмида, весника идеје о потреби посебног књижевног жанра који би био посвећен најмлађој публици.

Овај рад настао је у жељи да се испита присуство књижевних дела посвећених овој јунакињи на јужнословенском тлу – у хрватској, српској и бугарској књижевности, односно начина на који ове три књижевности доприносе путовању приче о Геновевиној судбини кроз различите културно-историјске контексте. С тим у вези, полазни корпус нашег истраживања представљају обраде, преводи, али и присуство оригиналних текстова посвећених Геновеви од Брабанта у овим трима културним поднебљима. Са намером да присуство ове књижевне јунакиње осветлимо у контексту ширем од оног који би био везан за једну националну књижевност, грађу смо посматрали упоредно, а како бисмо открили сличности и разлике у начинима на које је свака од трију култура реципирала тему којој је њена популарност обезбедила припадност корпусу светске књижевности.

На тај начин, полазни корпус нашег истраживања, приказан у поглављу *Преглед дела посвећених Геновеви од Брабанта у хрватској, српској и бугарској култури*, послужио нам је као путоказ у даљем току истраживања, које је, израстајући из њега, настојало да открије недостатке досадашњих истраживања на ову тему (из чега је проистекло поглавље *Геновева од Брабанта међу бугарским католицима*), али и да доприноси испитивању појачане заједничке културне делатности Хрвата, Срба и Бугара

која се, пре свега, везује за период Илирског покрета (што је резултирало централним поглављем овог рада – *Елементи културног трансфера у преводима „Геновеве“ Кристофа фон Шмида на хрватски (1846), српски (1852) и бугарски језик (1872)*).

Како бисмо присуство теме везане за судбину Геновеве од Брабанта у трима књижевностима били у могућности да сагледамо упоредно, било је неопходно свако од дела сагледати у контексту трансформација које је средњовековна немачка легенда доживљавала током свог књижевног развоја. С тим у вези, рад смо отпочели приказом најзначајнијих развојних етапа литерарног сижеа везаних за Геновевину судбину (*Настанак легенде о Геновеви, њен литерарни развој и распрострањивање до почетка XIX века*), а на основу капиталних студија које представљају полазну тачку свих каснијих истраживања у вези са Геновевиним ликом: „Легенда о грофици палатинској Геновефи“¹ Бернхарда Зојферта (нем. Bernhard Seuffert) из 1877. године и „Палатинска грофицица Геновефа у немачкој поезији“² Бруна Голца (нем. Bruno Goltz) из 1897. године.

0. 2. ДОСАДАШЊА ИСТРАЖИВАЊА. Наше истраживање дела посвећених Геновеви од Брабанта у хрватској, српској и бугарској књижевности отпочело је критичким читањем досадашњих истраживања на ову тему. У вези са тим, хрватска наука о књижевности показала се као најтемељнија у испитивању присуства овог мотива у својој националној књижевности. Антун Шимчик објављује студију „Представа ‘Геновеве’ у Павлинској гимназији сењској 1734“ 1935 године. Годину дана касније, појављује се студија „Прилози за мотив »несретна и гоњена дјевојка у хрватској кајкавској књижевности XVIII. стољећа“ Фрања Галинеца, у којој приређује кратки кајкавски текст Штефана Загрепца посвећеног Геновеви од Брабанта из 1734. године. 1968. године објављена је прва студија која систематичније испитује присуство Геновеве од Брабанта у хрватској књижевности: „Мотив Геновеве у старијој хрватској књижевности“ Томе Матића. Ова студија доноси критичко издање текста једине песничке обраде приче о Геновеви у хрватској књижевности („Живот свете Генувеве“ Антуна Јосипа Кнезовића из 1761. године), али и приказ и сажету анализу свих дела хрватске књижевности препрепородног периода која обрађују Геновевину судбину. Тељељнију анализу једног од дела из овог периода хрватске књижевности доноси студија „Статус и значење Нађове Геновеве: *пријевод Шмидова предлошка, његова обрада* или самосвојно *књижевно*

¹ ориг. „Die Legende von der Pfalzgräfin Genovefa“

² ориг. „Pfalzgräfin Genovefa in der deutschen Dichtung“

дјело?“ Тихомира Енглера из 2012. године, која по први пут приступа упоредном читању једног дела хрватске књижевности које тематизује Геновину судбину и његовог непосредног предлошка. У том смислу, ова студија биће од великог значаја и у каснијим сегментима нашег рада. Анализу јединог књижевног дела које се у хрватској књижевности појављује након препородног периода, а у вези са ликом Генове од Брабанта, пружају студије „Геновеа и Робинзон“ Берислава Мајхута из 1999. године и „Средишњи мотив *Генове* и његове реинкарнације у хрватској дјечјој књижевности“ Берислава Мајхута и Маје Ловрић из 2010. године, сагледавајући ово дело у контексту хрватске дечје књижевности. На тај начин, хрватска наука о књижевности готово је у потпуности истраживачки покрила присуство Генове од Брабанта на свом говорном подручју, омогућивши нам увид у све сачуване текстове на хрватском језику који су били од значаја за нашу даљу анализу.

Српска наука о књижевности, са друге стране, није показала интересовање за присуство ове јунакиње у својој националној књижевности. Не само за увид у њено присуство, већ и за анализу дела српске књижевности у којима је Геновеа од Брабанта присутна ипак не остајемо ускраћени, и то захваљујући Надежди Андреевој Поповој, бугарској научници која је највећма допринела осветљавању присуства ове јунакиње у бугарској књижевности. Својим студијама „За произхода на българската възрожденска пиеса ‘Многострадална Геновеа’“ (1961), „Многострадална Геновеа“ (от средновековната легенда до българската възрожденска сцена) (1961), „Произведенията на Кристоф Шмид в България през възраждането“ (1963) и „Немската литература в България през Възраждането“ (2001), Андреева Попова поставила је темељ за сва даља истраживања дела бугарске књижевности која обрађују судбину Генове од Брабанта. На том темељу израста обновљено интересовање за Геновеу од Брабанта у бугарској науци у књижевности – 2020. године Надежда Александрова објављује студију „Историята за Геновеа в българската култура на XIX век“. Резултати истраживања Андрееве Попове су нам, са једне стране, омогућили увид у дела која обрађују судбину Генове од Брабанта у српској и бугарској књижевности, док су нам, са друге стране, дали повода да анализи једног од дела насталих на бугарском говорном подручју – међу бугарским католицима – посветимо посебно поглавље нашег рада. У том смислу, од значаја за наш рад биле су и студије посвећене књижевној делатности међу бугарским католицима – павлићанима: „Нашитѣ павликяни“ Љубомира Милетича (1903) и „Отец Едуардо от Торино и българската павликянска книжнина“ Красимира Станчева (1995).

0. 3. ЦИЉЕВИ ИСТРАЖИВАЊА. Пруживши нам увид у књижевна дела која тематизују судбину Геновеве од Брабанта у хрватској, српској и бугарској књижевности, досадашња истраживања омогућила су нам посматрање грађе из перспективе коју ниједно од њих није узимало у обзир. Истражујући дела које су одређене националне књижевности преузимале из корпуса светске књижевности, оне, по правилу, свој допринос остварују потврђивањем припадности сваке од трију књижевности том корпусу. Идеја водила овог рада било је сагледавање резултата досадашњих истраживања из перспективе путовања приче о судбини Геновеве од Брабанта кроз различите културно-историјске контексте.

С тим у вези, појављивање превода Шмидове приповетке „Геновева, једна од најлепших и најдирљивијих прича из давнина, поново испричана за све добре људе, посебно за мајке и децу“ у трима књижевностима у релативно блиском временском периоду (превод *Кола младих родољуба* објављен је 1846, Јована Балугџића 1852, а Стефана Бобчева 1872. године) навело нас је на истраживање начина на који је свака од култура реципирала оригинални немачки текст. Теорија културног трансфера омогућила нам је адекватан приступ грађи (оригиналног текста са једне, и његових превода са друге стране). У овом погледу, од значаја за нашу анализу била је раније споменута студија Тихомира Енглера „Статус и значење Нађове *Геновеве: пријевод* Шмидова предлошка, његова *обрада* или самосвојно *књижевно дјело*?“ Упоредном анализом текста Нађове „Геновеве“ и њеног предлошка Енглера студија поставила је оквире унутар којих смо приликом упоредне анализе трију превода „Геновеве“ и њихових предлошка откривали елементе културног трансфера у њима. Чињеница да је период у коме се ови преводи појављују везан за појачану културну делатност трију народа мотивисала нас је да резултате културног трансфера оригиналног текста у сваки од његових превода упоредно сагледамо, а под претпоставком да је Шмидова прича о Геновеви своје облике добијала не само у зависности од националних култура које су је преводиле, већ и у једном ширем контексту – контексту јужнословенских књижевности. Појава елемената културног трансфера који би показивали извесне сличности у трима преводима, такву претпоставку би потврдиле.

Испитивањем фактора који су утицали на сличности и разлике у реципирању дела посвећених Геновеви од Брабанта у хрватској, српској и бугарској књижевности (како у погледу избора дела који су се преносила на ова три говорна подручја, тако и на конкретним примерима превода Шмидове „Геновеве“) овај рад покушаће да да одговор на питање: који су то конститутивни елементи јужнословенског културног поднебља који су омогућавали/ономогућавали живот Геновеве од Брабанта као књижевне јунакиње у

културама одређеним другачијим културно-историјским контекстом од оног које се везује за њено порекло?

1. Настанак легенде о Геновеви, њен литерарни развој и распрострањивање до почетка XIX века

Интересовање за тековине народне културе које се појављује у доба романтизма доводи и до интересовања за тада већ широко распрострањену легенду о Геновеви од Брабанта. Лудвиг Тик 1800. године објављује драму у стиховима „Живот и смрт Свете Геновеве“ (нем. „Leben und Tod der heiligen Genoveva“), коју заснива на текстовима из немачких књига за народ, а што ће људе од пера по први пут заинтересовати за порекло ове легенде.

До средине XIX века расправља се само о томе да ли је легенда заснована на миту или реалности, односно да ли је плод народне културе или ауторски текст заснован на историјским догађајима. У другој половини XIX века појављују се две студије које проблеме настанка, литерарног развоја и распрострањивања ове легенде потпуније осветљавају. Бернхард Зојферд своју студију посвећује настанку легенде и њеним прозним обрадама – уз напомене о појединим њиховим драматизацијама (Seuffert 1877), док се Бруно Голц, надовезујући се на Зојфредово истраживање, бави драмским и песничким обрадама легенде (Golz 1879). Читав век касније, германисткиња из Кине, Јуен Ци Цанг (енг. Yuan Zhi Zhang), ова знања систематизује у покушају да представи промене које је легенда о Геновеви доживљавала на путу кроз различите епохе и жанрове (Zhang 1998).

Проучавање настанка легенде о судбини брабантске грофице осветљава потенцијал будуће популарности њених обрада широм Европе. Прича о Геновеви од Брабанта, која ће у свим својим верзијама као основну фабуларну нит представљати тип *несрећне и гоњене девојке*³, први пут је записана у Немачкој у петнаестом веку. Верује се да је 1448. године један монах манастира Марија Лах (нем. Maria Laach) записао на латинском језику већ постојећу легенду о судбини (страдању и спасењу) невино оклеветане грофице. Захваљујући њеном прилагођавању околини у којој је монах живео, легенда свој даљи живот наставља као оснивачка легенда оближње Богородичине цркве (нем. Frauenkirch).⁴ Религијска функција текста легенди обезбеђује популарност под

³ Више о овом типу књижевног јунака и уклапања лика Геновеве од Брабанта у његове оквире у: Grimm 1869: 11; Поповић 1905: 1-7; Galines 1936: 2.

⁴ Иако Геновева од Брабанта од стране Римокатоличке цркве није канонизована за светицу, легенда о оснивању женске цркве манастира Марија Лах допринела је томе да у средњем веку од народа буде прослављана као таква. О томе сведочи главни олтар из 1664. године на коме су рељефно приказане сцене

окриљем цркве, док њени литерарни елементи (као што је уклапање главне јунакиње у познати књижевни тип) остављају простора будућим прерадама за ширење оквира те популарности.

Потом наступа богата језуитска преписивачка делатност, чији су резултат три групе рукописа на латинском језику на које и Зојферд и Голц указују као на предлошке неких од будућих обрада легенде. Међутим, све до XVII века, када је француски језуита Рене де Церисиерс (франц. René de Ceriziers) објавио прву литерарну прераду латинске легенде („Призната невиност или живот Свете Геновеве од Брабанта“⁵, 1638), она није превазилазила оквиру локалног. Обогативши једноставан сиже дидактичношћу (хришћански постулати), мистичношћу (фантастична бића и сцене религиозне провенијенције), историчношћу (везивање приповедног времена за историјске догађаје) и многим новим сценама, Церисиерс је средњовековној легенди омогућио даљи развој. У Француској, легенда по први пут налази своје место и у народној култури – у народним песмама, трагедијама и мелодрамама састављеним на основу Церисиерсове прераде. Церисиерсов текст, који је већ у XVII веку преведен на многе европске језике, легенди о брабантској грофици донео је широку популарност. На њену даљу литерарну обраду, међутим, пресудно су утицали преводи на холандски (1645) и на немачки језик (1660, 1685, 1687).

Најзначајнији од три немачка превода је превод Мартина фон Кохема (нем. Martin von Cochem; 1687)⁶, који током XVIII века улази у немачке књиге за народ (нем. Volksbüchern), те тако постаје извор многобројних представа за народ (Volksschauspiele), луткарских (Puppenspiele) и витешких представа (Ritterschauspiele). Међутим, Кохемов превод није утицао на развој легенде о Геновеви само у оквирима народне културе. Иако помисао на језуитске драме и њихово извођење на латинском језику наводи на претпоставку да би се оне посвећене Геновеви од Брабанта заснивале на првобитним латинским текстовима о њој, показује се да се оне у великој мери ослањају и на Кохемов превод са француског (в. Zhang 1998: 43-60). Извођене првенствено широм Немачке, али и у свим другим значајним језуитским центрима све до друге половине XVIII века,

---

из Геновевиног живота, као и записи о ходочашћима у којима је њена фигура играла централну улогу (в. Lehmann-Brauns 1996).

⁵ франц. „L’Innocence reconnue ou Vie de Sainte Geneviève de Brabant“

⁶ „Die heilige Genoveva, Pfalzgräfin am Rhein, geborene Herzogin von Brabant, oder: Sieben Jahre des äußersten Elendes in öder Wildniß“ (срп. „Света Геновева, грофицица Палатина на Рајни, рођена војвоткиња од Брабанта, или: Седам година екстремне беде у дивљини“).

језуитске драме су заправо представљале прве озбиљније покушаје драматизације сижеа о Геновеви.

Превод Церисиерсовог дела на холандски језик литерарној обради приче о Геновевиној судбини отворио је нове могућности. Као и немачки превод, холандски је убрзо ушао у холандске књиге за народ, али и постао основа неколиких народних песама и трагедија. Нашавши се у новом, протестантском окружењу, он је претрпео извесне промене: са једне стране, укидањем свих елемената мистичности језуитског католицизма; са друге, а из потребе за новом мотивацијом утемељеном у реалности, увођењем нових сцена.⁷ Холандски превод, односно прерада Церисиерсовог текста, својом тенденцијом ка утемељеношћу у реалности тексту обезбеђује целовитост у композиционом смислу, те Зојфред са тим у вези твди да приче о Геновеви у холандским књигама за народ литерарно надмашују оне у немачким.

Досадашњи увид у развој немачке средњовековне легенде нам још пре појаве ауторске књижевности која тематизује судбину Геновеве од Брабанта разјашњава поделу на немачку и холандску обраду легенде. Најпознатији примери њене немачке обраде су четири драме у којима драмска обрада сижеа о Геновеви достиже свој врхунац: Фридрих Милер, „Голо и Геновева“⁸ (1775-1811); Лудвиг Тик, „Живот и смрт Свете Геновеве“⁹ (1800); Фридрих Хебел, „Геновева“¹⁰ (1843); Ото Лудвиг, „Геновева“¹¹ (1856-1857). Иако сваки од ових текстова показује велику уметничку слободу са којом су њени аутори приступали обради легенде, у основи сваке од њих срећу се најважнији елементи њене немачке обраде. Аутор који је највише допринео популаризацији холандске обраде средњовековне легенде је немачки свештеник, учитељ и писац књига за децу Кристоф фон Шмид (нем. Christoph von Schmid; 1768-1854). Он 1810. године објављује дело под називом: „Геновева, једна од најлепших и најдирљивијих прича из давнина, поново испричана за све добре људе, посебно за мајке и децу“¹².

Сва три аутора на основу чијих истраживања је ово поглавље настало слажу се око тога да је Шмидов текст у свим својим деловима репрезентативни пример холандске обраде легенде. Питање на које ниједан од њих не даје одговор је – какав је однос Шмидовог текста према његовом предлошку – холандској обради Церисиерсовог

---

⁷ О разликама између немачких и холандских књига за народ в. Golz 1897: 56-57, Zhang 1998: 32-34.

⁸ нем. „Golo und Genoveva“

⁹ нем. „Leben und Tod der heiligen Genoveva“

¹⁰ нем. „Genoveva“

¹¹ Исто.

¹² нем. „Genovefa. Eine der schönsten und rührendsten Geschichten des Alterthums, neuerzählt für alle gute Menschen besonders für Mütter und Kinder“. Надаље у раду, о овом делу говоримо као о „Геновеви“.

текста? Да ли је реч о дословном преводу или својеврсној преради? За сада нам није позната студија која компаративно сагледава Шмидов текст и неки од холандских текстова из књига за народ. Са друге стране, чини се да поменуте студије које указују на карактеристике холандске обраде легенде своје закључке доносе управо имајући у виду Шмидов текст као њен репрезентативни пример. Уколико осветлимо и чињеницу да је холандска обрада легенде у Немачкој била популарна и пре 1810. године,¹³ постаје јасно да Шмид своју причу о Геновеви није нужно морао засновати на тексту написаном на холандском језику.

Немачке студије посвећене животу и књижевном раду Кристофа фон Шмида показују да за конкретним предлошком Шмидовог дела ни не треба трагати, с обзиром на то да је сам Шмид посведочио да сећање на причу о Геновеви носи још из детињства – у родитељском дому је често слушао од оца о њеној судбини (в. Wille 1969: 58-59, Füller 2006: 203). Независно од тога да ли његов текст као предлошак има оригиналну холандску обраду или њен дословни превод на немачки језик, чињеница је да Шмид причу о Геновевиној судбини представља на значајно другачији начин. На то указује и наслов који је он изабрао за своје дело: прича из давнина је *поново испричана*, односно, испричана на нови начин, имајући у виду конкретну књижевну публику – првенствено *мајке и њихову децу*. Кристоф фон Шмид причу о Геновеви уводи у ново књижевно поље – књижевност за децу.

Интересантан је начин на који је Шмид приступио обради грађе пишући причу о Геновеви од Брабанта. Као вероучитељ, он је својим ученицима ову причу читао, захтевајући од њих да је касније препричају (в. Wille 1969: 22-24, 48, 59-60; Füller 2006: 27, 29, 203). На тај начин, он је стекао свест не само о томе који делови текста су заслуживали најмање њихове пажње (резултат чега ће бити смањене поучно-теолошке деонице у његовом тексту), већ и о разликама дечјег језика/говора у односу на онај присутан у књижевности за одрасле (резултат овога је једноставност наратије његовог дела у погледу језика). Одређене промене уносио је и сам Шмид – по сопственом осећању у погледу тога шта је од наслеђеног текста примерено новој читалачкој публици. С тим у вези су, на пример, у његовој причи делови текста у којима зликовац

---

¹³ Зојфред претпоставља да су на самом почетку XIX века постојале немачке књиге за народ које су причу о Геновеви заснивале на дословном преводу са холандског језика (в. Seuffert 1877: 56).

Голо исказује љубав Геновеви сведени на минимум, док се опширније пише о детињству и врлинама.¹⁴

Чињеница да је Шмид своје дело наменио мајкама и њиховој деци не говори нам само о његовој припадности пољу дечје књижевности, већ га као таквог одређује још конкретније. Наратив о Геновеви коју је Шмид по први пут увео у књижевност за децу, истовремено је један од текстова који означавају почетак немачке књижевности за децу у модерном смислу.¹⁵ Ова етапа, једна од почетних у развоју дечје књижевности уопште, у немачкој науци о књижевности означава се термином *бидермајерска књижевност за децу*, док се Кристоф фон Шмид сматра једним од њених главних представника (више о бидермајерској књижевности за децу и Шмиду као њеном представнику у: Füller 2006: 1-31, 163-216). Скупљајући у себи искуства романтизма, просветитељства, сентиментализма и пијетизма, она подразумева смештање радње у идеализована, давна времена у којима је свет био вођен моралним законима хришћанства, настаје примарно из тежње за поучавањем читалаца (те је најчешће реализована у форми дијалога)¹⁶, али и побуђивања њихове осећајности, док поред хришћанских вредности, акценат ставља и на уски круг породичног живота. Настала са тежњом да се до тада најпопуларнији текстови који су служили подучавању деце (морални примери повести – нем. *moralische Exempelgeschichte*) литераризују, ова врста књижевности развија нове форме, од којих су једне од најпопуларнијих приче мајке и детета (нем. *Mutter-Kind-Geschichten*). У нараторолошком смислу, оне као циљану публику управо подразумевају заједно мајке и њихову децу. Са тим у вези је и чињеница да се Шмидова „Геновева“ непосредно обраћа мајкама, а тек посредно деци.

Овде је важно нагласити да на почетку XIX века нову књижевну публику не представљају само деца, већ и жене, које су Шмидову „Геновеву“ могле читати својој деци у васпитне сврхе, али се и саме могле поистоветити са главном јунакињом, са којом су делиле улогу у породичном систему. Ова чињеница, уз чињеницу да су Шмидове приче по правилу биле штампане у јефтиним издањима, довеле су до тога да он постане један од најчитанијих европских аутора у XIX веку (в. Füller 2006: 27-28, Wille 1969: 26-

---

¹⁴ Трансформацију коју је Шмидов наратив о Геновеви доживео увођењем у поље дечје књижевности, а на примеру превода Шмидове „Геновеве“ на хрватски језик из 1846. године и у контексту хрватске књижевности, детаљно испитује Берислав Мајхут у поглављу „Prelazak u vrstu za djecu na nekim ključnim rojmovima“ своје студије посвећене почецима хрватске дечје књижевности (в. Мајхут 1999: 136-140).

¹⁵ Шмид је први аутор (а „Геновева“ његово прво дело овакве природе) који је своје текстове експлицитно намењивао и прилагођавао духу дечје књижевне публике (в. Füller 2006: 165).

¹⁶ Шмидова „Геновева“ саткана је у највећој мери од реплика њених јунака. Управо ће на њима израсти касније драматизације Шмидовог дела.

46). Убрзо по објављивању, његова дела бивају преведена на више од двадесет језика. Како у Немачкој, тако је и у остатку Европе у периоду у коме Шмид објављује своја дела стопа писмености изузетно ниска. Захваљујући једноставности језика и сентиментализму који је годио духу необразованог народа,¹⁷ Шмидови текстови за децу своју функцију остварују на много ширем пољу – они служе културном описмењавању широких народних маса. Узмемо ли у обзир популарност Церисиерсовог текста из XVII века, можемо рећи да Шмидов текст приче о брабантској грофици доноси други талас популаризације у Европи. Таква популарност довела је не само до ширења приче о Геновеви сада и као штива за децу широм Европе, већ и до појава драматизација његовог дела (уп. Golz 1897: 100-101, 136).

У наредним поглављима имаћемо прилике да видимо да је управо посредством Шмидове приче легенда о Геновеви популаризована и у јужнословенским књижевностима.

***

Посматрање начина на које је средњовековна легенда о страдањима и спасењу невино оклеветане брабантске грофице освајала за себе пут широм Европе открива сложеност трансфера једног литерарног сижеа кроз различите преводе, књижевне жанрове и облике културног живота. И као што је сваки од превода који је помагао даљи развој легенде уједно био и њена својеврсна обрада, тако и живот ове легенде у народној култури овакав трансфер чини још сложенијим. Развијајући се упоредо са развојем књижевности која тематизује Геновину судбину, народна култура је у себе примала и њене елементе. Тако се, на пример, у Чешкој Шумава (нем. Böhmerwald) од XVIII па све до првих деценија XIX века срећу представе за народ које ће осим на књигама за народ (заснованим на немачкој обради легенде) бити засноване и на Шмидовом тексту (в. Finkous 1920: 56-65, 59-73).

Праћење развоја немачке средњовековне легенде о судбини Геновеве од Брабанта кроз њене најзначајније обраде, дало нам је увид у једно велико и разноврсно културно

---

¹⁷ „Сентименталистичка литература учила је људе да не пате само због сопствених невоља и страдања ближе околине, већ и због несрећа других људи. Плачући над судбинама незнатних страдалника, читаоци сентименталних романа постају племенитији, човечнији, више људи но они који осећају бол само када њих туку. Период сентиментализма, као и период фантастике с мотивима из средњег века, нужан и данас у развоју образованог појединца, постојао је и као историјска етапа у развоју сваког културног народа“ (Поповић: 1972).

поље у коме је прича о брабантској грофици приказана кроз један од основних видова комуникације – реч.¹⁸ У виду њене немачке или холандске обраде (или њиховим прожимањем), ова легенда је од средине XV до средине XIX века своје место пронашла у свим сферама културног живота – и у народној култури и у ауторској књижевности, притом се реализујући кроз све књижевне жанрове – прозу, поезију и драму, прерастајући у тему светске књижевности.

---

¹⁸ Геновева од Брабанта постала је предмет готово свих постојећих видова уметности: сликарство, вајарство, опера, филм...

2. Преглед дела посвећених Геновеви од Брабанта у хрватској, српској и бугарској култури

2. 0. У поглављу које следи, покушаћемо да дамо преглед најзначајнијих дела посвећених Геновеви од Брабанта у хрватској, српској и бугарској култури. Као што ћемо имати прилике да видимо, прича о судбини брабантске грофице своје место на јужнословенском тлу пронашла је у сва три књижевна жанра – поезији, прози и драми. На основу библиографских јединица које сведоче о штампаним издањима дела које тематизују Геновину судбину, у вези са њима и примарних извора који су нам били доступни, као и секундарне литературе која говори о присуству овог мотива у хрватској, српској и бугарској култури, представимо дела посвећена Геновеви од Брабанта, као и пропратне информације у вези са контекстом њиховог настанка и њихове популарности у различитим сферама културног живота ових трију народа.

2. 1. ГЕНОВЕВА ОД БРАБАНТА У ХРВАТској КУЛТУРИ. На јужнословенском тлу, прича о Геновеви од Брабанта по први пут се појављује на хрватском говорном подручју, и то у драмској форми. Дошавши у Хрватску почетком XVII века, језуити почињу развијати једну од својих главних просветних/културних делатности – школски театар. Највећма извођене на латинском језику и приређиване првенствено за гимназијске ученике и њихове професоре, ове изведбе нису имале ширег одјека у јавности. Међутим, чињеница да су оне најчешће представљале једини вид позоришне уметности у местима у којима су биле извођене, као и да се нису приказивале искључиво у језуитским училиштима (већ и на отвореним просторима), а при чему су те представе већином биле бесплатне, омогућила је Хрватима да се упознају са интернационалним репертоаром језуитских позоришта (више о језуитском реду у Хрватској и првенствено њиховој драмској делатности у: Vatušić 1978: 144-147, 169-183). Постоје сведочанства о три таква извођења представа посвећених Геновеви од Брабанта – 1673. у Загребу (в. Matić 1968: 43), 1732. године у Ријеци (в. Šimčik 1935: 143; Ljubić/Petranović 2012: 24) и 1763. године у Пожеги (в. Šimčik 1935: 143; Ljubić/Petranović 2012: 66).

Осим језуита, у Хрватској су форму школског театра развијали и павлини. Као једину посведочену изведбу павлинске гимназије у Сењу срећемо управо школску представу о Геновеви из 1734. године.

Осим сведочанстава о њиховим извођењима, једино што нам је познато у вези са ове четири представе је да Свеучилишна библиотека у Загребу поседује рукопис драме изведене 1673. године, док Томо Матић у чланку посвећеном сењском извођењу Геневе даје кратак приказ штапаног програма уз представу – који, осим пуног наслова представе, доноси кратак садржај и детаљан списак њених учесника и ликова које су они тумачили (Matić 1968).

Сва наредна дела посвећена Геневеви од Брабанта настала у Хрватској писана су хрватским језиком, а као библиографске јединице их срећемо већ 1860. године у „Библиографији хрватској“ Ивана Кукуљевића Сакцинског. У наставку рада ми их, пратећи ову библиографију, хронолошки наводимо – уз додатне коментаре:

1. „Zagrebac Štefan, kapucin. Hrana duhovna aliti prodike. [...] knj. V. Vu Zagrebu pri Jer. Weitzu 1734. str. 336. i 293.“ (Kukuljević-Sakcinski 1860: 182)

„Храна духовна“ је петотомна књига у којој капуцинерски свештеник у форми проповеди расправља о разним црквеним питањима. У другом делу петог тома, посвећеном Божјим заповестима, као илустрацију Осме Божје заповести, односно лажног сведочења/кривоклетства, срећемо причу о Геневеви. Њен текст приредио је Фрањо Галинец у студији посвећеној мотиву несрећне и гоњене девојке у хрватској кајкавској књижевности XVIII века (в. Galines 1936: 2-4).

Иако је Загребчев текст о Геневеви изузетно сажет (те нпр. садржи само имена супружника – *Sigefriduš* i *Genoveva*), у њему проналазимо елементе који несумњиво указују на то да је реч о тексту који представља пример немачке обраде средњовековне легенде (невин кувар страда након што гроф нареди његово убиство по казни, кошута долази Геневеви у помоћ као директан дар од Бога, клеветник на крају бива кажњен суровом смрћу – распарчавањем тела на четири дела).

2. „Knezović Ant. Život sv. Genovefe rodite hercegovice od Brabanta, ujedno na verse složito i na svetlo iliričkim jezikom dato. U Pešti 1761. 8. str. 83.“ (Kukuljević-Sakcinski 1860: 72)

Кнезовићев текст посвећен Геневеви од Брабанта уз пропратне коментаре приредио је Томо Матић у студији посвећеној мотиву Геневеви у старијој хрватској

књижевности (Matić 1968). Текст је писан штокавском икавицом у песничкој форми (парно римовани дванаестерац). Иако тврди да је овим делом Кнезовић „zaodenuo motiv nemačke ručke priče u hrvatske stihove“ (Ibid, 49), Матић остаје збуњен пред могућим предлошком Кнезовићевог текста – најпре указујући на то да се текст у највећој мери ослања на немачке књиге за народ, он истиче необичну чињеницу – у прва два певања приказано је Геновевино детињство, што је карактеристика холандске обраде легенде. Могућност да је Кнезовић пред собом имао текст на немачком језику који би био превод са холандског чини му се неприхватљивом.¹⁹ Иако међу свим писцима старије хрватске књижевности који су обрадили мотив Геневе од Брабанта Матић Кнезовићеву обраду издваја као најоригиналнију (јер је преобразио њену форму), и сам указује на њене мане у погледу „стиха и дикције уопште“ (Ibid).

3. „Matijević Jos. Ernest. Pripovest vesela i čteti kruto vugodna od pobožne i bogabojeće grofice Genofeve vu horvatskom jeziku složena. Vu Zagrebu 1808/9. 8.; II. izdanje vu Zagrebu pri Fr. Suppanu 1840.“ (Kukuljević-Sakcinski 1860: 94)

На основу поређења са насловима прича из немачких књига за народ посвећених Геновеви („Лепа, љупка и читљива историја...“²⁰), Томо Матић претпоставља да је управо једна оваква предлошак Матијевићевог текста (в. Matić 1968: 45-46), док о односу према њему сведочи сам писац у предговору – причу о Геновеви тежи представити „istinsko i verno“ (Ibid. 45). Берислав Мајхут пак указује и на контекст настанка овог прозног, кајкавског текста – катихета Матијевић намерио је издати низ прозних текстова о животима побожних и богобојажљивих личности, од којих је први (и једини с обзиром на то да је 1808. година његове смрти) посвећен Геновеви од Брабанта. Интересантна је и чињеница да се тридесет година након његове смрти, 1840. године у Загребу, појављује и друго издање овог дела, што сведочи о популарности немачке обраде средњовековне легенде у Хрватској и након што се, као што ћемо видети, појавио први превод Шмидове „Геневе“ на хрватски језик (1821).

---

¹⁹ Иако се у Немачкој појављују књиге за народ чији су предлошак биле холандске књиге за народ, прва сведочанства о њима односе се на почетак XIX века (в. Seuffert 1877: 56-57). Не би, међутим, било немогуће да су холандске књиге за народ оставиле трага на немачким још и раније. Једино би то могло објаснити присуство сцена из Геновевиног детињства у делу насталом на основу немачке књиге за народ.

²⁰ ориг. „Eine schöne, anmuthige und lesenswürdige Historie...“ Термином *историја* у овом контексту бавимо се на 58-59. стр. овог рада.

4. „Kruto vugodna pripovest od pobožne i bogabojeće renanske grofice Genoveve. Vu Varašdinu pri Jos. Platzeru 1834. u 16. sa slikom“ (Kukuljević-Sakcinski 1860: 79)
5. „Ugodna pripovest od pobožne i bogabojeće renanske grofice Genoveve. Pobljšano izdanje sa dva kamenotiska u Varašdinu kod Josipa Platzera 1854. u 16. str. 59.“ (Ibid: 229)

Једине податке о овим varašдинским издањима прозних текстова посвећених Геновеви од Брабанта проналазимо у „Хрватској библиографији“ Сакцинског. Мајхут прво издање овог текста помиње како би указао на присуство Геновеве у хрватској штампаној књизи у периоду за који се мислило да није неговао књижевност посвећену брабантској грофици, притом наводећи само његов наслов на основу споменуте библиографије (в. Мајхут 1999: 123).

Већ на основу наслова дела, јасно је да је реч или о новим издањима Матијевићевог текста, или о новим преводима из немачких књига за народ. У сваком случају, са сигурношћу можемо тврдити да два varašдинска текста сведоче о наставку неговања немачке обраде средњовековне легенде у Хрватској све до половине XIX века.

6. „Nagj. Antun. Opisivanje života svete Genovefe, rođjene vojvodkinje od Brabanta, udate pako knjeginje od Trier, iz različitih knjigah iz nova složeno. U Budimu 1821. 8. str. 160.“ (Kukuljević-Sakcinski 1860: 107)

Са текстом Антуна Нађа (хрв. Antun Nagy, мађ. Antal Nagy), Шмидова прича о Геновеви по први пут улази у хрватску књижевност. Ово је уједно и први хрватски текст о Геновеви заснован на холандској обради легенде. Компаративном анализом одговарајућих делова Нађовог и Шмидовог текста, Тихомир Енглер испитао је однос између двају текстова (в. Engler 2012), утврђујући статус Нађове „Геновеве“ као текста на граници између превода и обраде њеног предлошка. Интересантном се чини и Енглерово довођење у везу Нађове Геновеве и Матијевићевог текста посвећеног Геновеви. Иако Нађ нигде у свом делу не спомиње Матијевићево дело, скрећући пажњу на разлике које Нађов текст уноси у дотадашње прозне обраде средњовековне легенде у

хрватској књижевности, Енглер о наречјима којима су писани ови текстови каже следеће:

„[...] čini se da on [Nađ] u sklopu redakcije teksta nastoji ukloniti dva nedostatka Matijevićeva djela. Prvi je moguće sagledati u tome da je u tom djelu riječ o kajkavskom tekstu, što znači da je dostupan krugu čitatelja koji ne obuhvaća cjelokupni narodni korpus. Stoga bi objavljivanje djela na štokavskom predstavljalo proširenje ponude poučnog štiva koje bi moglo pronaći širi krug čitatelja, [...]“ (Engler 2012: 78).

Све до појаве Нађовог превода Шмидове „Геновеве“, дела посвећена Геновеви од Брабанта у хрватској књижевности била су извођена/писана језиком/наречјем који је онемогућавао ширење њихове популарности широм Хрватске. Почев од школских драма извођених на латинском језику, преко Кнезовићег покушаја да на штокавском наречју причу о Геновеви изложи у песничкој форми (што је пак резултирало уметнички неуспелим, тешко читљивим стиховима), све до кајкавских издања прозних текстова Матијевићевих и оних штампаних у Вараждину, немачка обрада средњовековне легенде о брабантској грофици није успела пронаћи свој пут до ширих народних маса. Са друге стране, чињеница да је Нађов текст доживео само једно издање не даје нам повода да претпоставимо да је он допринео популаризацији холандске обраде легенде на хрватском говорном подручју. У то нас уверава и чињеница да наредни превод овог Шмидовог дела на хрватски језик није ни у каквој вези са Нађовим текстом.

7. „Spisi za mladež, izdani od kola mladih rodoljubah. Svez. I. Genofeva²¹ (snjem. Krišt. Šmida prev.) U Zagrebu kod Dr. Lj. Gaja 1846. u 16. str. 148.“ (Kukuljević-Sakcinski 1860: 151)
8. „Šmid Kristof. Genoveva. Prelepa pripoviest iz starine za sve dobre ljude osobito za matere i djetcu. Drugo popravljeno izdanje, sa slikom. U Zagrebu brzotiskom Dragutina Albrechta 1858 u 16. str. 131.“ (Ibid: 160)²²

---

²¹ Реч је о штампарској грешци. У оригиналу на насловним странама читамо: „(Svezak I. Genoveva.)“ и „GENOVEVA. Prelepa iz starodavnosti pripoviedka [...]“ (Šmid 1846: 3).

²² Библиографија „Гласника Друштва српске словесности“ из 1859. године доноси вест о појави другог издања овог превода. Наслов овог библиографског одељка гласи: „СРБСКЕ КЊИГЕ ГОДИНЕ 1858.“ Осим „Геновеве“ Кола младих родољуба, у њему ће се наћи и бројне друге хрватске књиге (у. а. три књиге

Превод Шмидове „Геновеве“ Кола младих родољуба ће до 1945. године у Хрватској доживети преко двадесет издања, чиме постаје најобјављиванија дечја књига на хрватском тржишту (в. Мајхут/Ловрић 2010: 160). О улози коју је овај превод одиграо у реципирању приче о судбини Геновеве од Брабанта међу Хрватима наслућујемо већ из његовог предговора:

„Počimljemo pako pripovēdke ove s Genovevom, premda dobro znademo, da je ova Hervatom i Slavoncem već odavna poznata; [...] A i ova je Genoveva po svojoj prilici izvērstnie i točnie, nego li ikoja do sada u našem jeziku, opisana. [...] Šta se pako istoga prevodjenja tiče, neodaljujemo se od smisla sačiniteljeva.“ (Šmid 1846: 6-7).

Предговор потврђује чињеницу на коју смо желели указати навођењем свих издања текстова посвећених Геновеви од Брабанта у хрватској књижевности који су се појавили пре 1846. године – мотив Геновеве на хрватском тлу био је познат још пре појаве превода Кола младих родољуба. Међутим, чињеница да се након другог издања овог превода у Хрватској не појављује ниједно издање текста који би био представник немачке обраде легенде говори довољно о њеној популарности. Холандска обрада легенде ће, посредством Шмидовог текста, у хрватској култури потпуно истиснути дугу традицију њене немачке обраде.²³

Као што ћемо у поглављу посвећеном преводима Шмидове „Геновеве“ у хрватској, српској и бугарској књижевности имати прилике да видимо, а на шта указује већ предговор превода на хрватски језик из 1846. године, његов текст се много више него што је то био случај са Нађовим преводом држи текста свог предлошка.

Ивана Кукуљевића Сакцинског) (књ. IX, 1868, стр. 500-513; линк ка часопису: <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=numerated&id=5388&m=2#page/4/mode/2up>; приступљено 28.04.2023).

²³ Након превода Кола младих родољуба, у Хрватској се појављују и нови преводи Шмидове „Геновеве“ (нпр. превод Фрања Бартуша из 1886. године – „Genoveva : najljepša i najčustvenija pripoviedka za sve dobre ljude, a osobito za majke i djecu“). Један од њих, који је доживео два издања (1856, 1867), штампан је чакавским наречјем и старим правописом – „Csudnovito godanye grofovicze Genovefe : nauka puna rovidalyka za matere i diczu / z-nimskoga na horvaczko szpelyana krez M. D. [Мате Дробилић]“. Шмидова прича о Геновеви до хрватских читалаца проналазила је, дакле, пут кроз сва три наречја присутна на хрватском говорном подручју.

Поред наведених текстова који обрађују Геновевину судбину, прича о брабантској грофици проналази пут до хрватске публике и на оригиналном, немачком језику. У оба случаја која ћемо представити, реч је о драмским извођењима.

У периоду између забране језуитског реда (1773) и развоја националног позоришта (који започиње половином XIX века), позоришна уметност у Хрватској била је обележена великом активношћу немачких позоришта. Захваљујући интересовању хрватске науке за ову тему, данас су познате готово све изведбе немачких позоришних дружина у Хрватској, иако их је само у Загребу у периоду између 1780. и 1860. године изведено преко хиљаду и по (в. Ватушић 1978: 208, 214-220).

У списку представа немачког позоришта у Загребу између 1840. и 1860. године, проналазимо сведочанство о извођењу „Геновеве“ Ернста Раупаха²⁴ (Ватушић 1968: 545). Реч је, наиме, о популарном немачком драмском писцу из доба романзима, који 1834. године објављује дело под називом: „Геновева. Жалосно позориште у 5 чинова“ (нем. „Genoveva. Trauerspiel in 5 Aufzügen“). Настала на основама немачке књиге за народ, драма ипак показује велику слободу у односу на њен предложак (Голц детаљно указује на разлике између ове драме и немачких књига за народ; в. Golz 1897: 101-105). У истом списку немачких представа у Загребу, проналазимо сведочанство о више од тридесет позоришних изведби Раупахових дела (в. Ватушић 1968: 540-564). „Геновева“ је пак изведена само једампут – 1858. године.

Други вид драмског извођења на немачком језику који обрађује Геновевину судбину на хрватском тлу резултат је богате народне културе Немаца који још од краја XVII века бивају плански насељавани по пределима који су припадали Угарској. Ђаци, занатлије, путујућа позоришта, али неретко и читаве породице изводили су представе чији извори сежу до немачких књига за народ. Те представе су најчешће биле преношене усменим путем (ређе кроз рукописну традицију), а највећма су подсећале на школске представе барокног доба. Најпопуларнији типови представа биле су представе за народ (нем. Volksschauspiele) и луткарске представе (настале или на основама представа за народ или као обраде текстова из књига за народ). Иако извођене првенствено у немачким домаћинствима приликом великих празника (дакле за немачку публику), ова драмска извођења често су представљала и први културни контакт Хрвата, Мађара и Срба са немачким народом. Представе су понекад биле извођене уз преводе и

---

²⁴ нем. Ernst Raupach (1784-1852)

објашњења. Од свих представа, најпопуларније (извођене на највећем броју локација) су биле управо оне које су приказивале судбину Геновеве од Брабанта.²⁵

У капиталној књизи о немачким представама за народ, Леополд Шмит управо истиче чињеницу да на немачком говорном подручју готово да није било места на коме се током XVIII и XIX века није играла Геновева (в. Schmidt 1962: 276).

Сведочанства о извођењима представа за народ које тематизују Геновевину судбину на територији данашње Хрватске указују на Осијек и околна места као епицентар интересовања за ову тему. У Осијеку, који је важио за центар немачких путујућих позоришних трупа и луткарских представа, једно време био је стациониран извесни луткарски извођач Брунер (нем. Brunner), чија је специјалност наводно била извођење представе која тематизује Геновевин живот, а који је из Осијека са својим комадом путовао на вашаре по читавом Срему и јужној Бачкој (в. Karasek/Horak 1972: 299-300). Са друге стране, места која се налазе у околини Осијека (Мрзовић, Антуновац, Благородовац, Церић, Храстовац, Кула и Соколовац), наводе се као места у којима је представа за народ „Геновева“ извођена након Првог светског рата (в. Ibid. 288). Узимајући у обзир да су Немци на овим територијама живели и током читавог XIX века, ова извођења треба схватити као резултат вишедеценијског преношења приче о Геновеви, те претпоставити (иако не постоје сведочанства о томе), да су овакве представе биле извођене већ тада.

2. 2. ГЕНОВЕВА ОД БРАБАНТА У СРПСКОЈ КУЛТУРИ. Податке о првом делу посвећеном Геновеви од Брабанта у српској култури проналазимо у Шафариковој „Историји српске литературе“ из 1865. године, одакле ће 1869. године ову библиографску јединицу преузети и Стојан Новаковић за своју „Српску библиографију за новију књижевност“ (в. Новаковић 1869: 157):

„Вас. Јоанновича Сигфридъ и Геновева, жал. позорище, соч. по нѣмецкой исторій, у дѣйств. У Будиму пис. унив. 1830. 8°. 63 стр.“ (Šafařík 1865: 401)

---

²⁵ Информације о представама за народ уопште, као и о њиховим извођењима на територији данашње Хрватске, наводимо према: Karasek/Horak 1972.

С обзиром на то да Шафарик представља српска дела закључно са 1830. годином, у његовој књизи (следствено томе ни у Новаковићевој библиографији) не проналазимо податке о другом издању ове драме. О њему пак сазнајемо из приказа књига штампаних у Београду током 1852. које доноси пета свеска „Гласника Друштва српске словесности“: „Геновева одъ Г. Василија Јовановића, на 12-ни, у 96. стр“.²⁶

Иако из овога сазнајемо о години у којој је штампано друго издање Јовановићевог текста (оно само не нуди овај податак), библиографска јединица нам не даје пун назив овог дела. О њему сазнајемо захваљујући сајту Дигиталне библиотеке Матице српске (на коме су доступна оба издања ове драме)²⁷: „Многострадална Геновева, Едно жалостно позориште у петъ дѣйствиѣ / Сочинію Василиѣ Јовановићъ, бившій Учитель Земунске Юности. Друго изданіе. - Београдъ : У Књигопечатњи Княжества Србскогъ“.

Српска наука о књижевности није се дубље занимала за стваралаштво Василија Јовановића.²⁸ Историје српске књижевности овог аутора само узгредно спомињу као преводиоца другоразредних текстова са немачког језика и помоћника Јоакима Вујића при извођењу првих позоришних представа у Земуну. Са друге стране, бугарска научница Надежда Андреева Попова, у жељи да уђе у траг изворима два издања бугарске драме посвећене Геновеви од Брабанта, темељно се бави проучавањем стваралаштва Василија Јовановића које обрађује Геновину судбину (Андреева 1961а, Андреева 1961б: 98-127, Андреева 2001: 32-33, 78-92). Првенствено утврдивши да је „Многострадална Геновева“ (1852) само поновљено издање „Зигфрида и Геновеве“ (1830) са измењеним насловом, исправљеним правописним и типографским грешкама, као и стилским изразом, Андреева Попова указује на то да Јовановићеве драме представљају драматизације Шмидовог текста, чиме се показују као представници холандске обраде средњовековне легенде о Геновеви. Дајући упоредни приказ одговарајућих реплика јунака из Шмидовог и Јовановићевог текста, она указује и на то да је велики део Јовановићевог текста дослован превод из Шмида (в. Андреева 1961б: 118-126). Сигурна да је Јовановић познавао Шмидов текст, она ипак остаје уверења да

---

²⁶ Линк ка часопису: <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=numerated&id=5381&m=1#page/1/mode/1up> (приступљено 03.08.2023).

²⁷ Линк ка првом издању Јовановићеве драме: <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=publications&id=4188&m=2#page/1/mode/2up> (приступљено 21. 07. 2023); линк ка њеном другом издању: <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=publications&id=1546&m=2#page/2/mode/2up> (приступљено 21. 07. 2023).

²⁸ О његовом животу и кратком књижевном прегледу његовог стваралаштва писано је у: Стојчић 1913: 76-79, Војиновић 2006.

је његова драма посвећена Геновеви заправо превод са немачког већ постојеће драматизације Шмидовог текста, за коју претпоставља да је носила назив „Siegfried und Genoveva“ (в. Андреева 2001: 92).

Успели смо пронаћи свега два сведочанства о извођењу Јовановићеве драме на српском говорном подручју:

Дилетантска позоришна дружина коју је 1830. године у Новом Бечеју основао Антоније Брежовски, а која се одржала све до 1847. године, на репертоару је имала наслов „Зигфрид и Геновева“ (в. Мечкић 1988: 15). Иако Мечкић не наводи друге податке о представи, сва је прилика да је реч о сценском извођењу првог издања драме Василија Јовановића (Осим ове, у репертоару бечејског дилетантског позоришта проналазимо још и драму „Ромео и Јулија“ – чији превод са немачког језика Василије Јовановић објављује 1829. године)²⁹.

У двадесет и осмом броју „Магазина за художество, књижество и моду“, чији је уредник био Антоније Арнот, а који је излазио у Будиму и Пешти, наилазимо на сведочанство о извођењу „Зигфрида и Геновеве“ 1839. године у Новом Саду (год. 2, бр. 28, стр. 109, 5. април 1839).³⁰ У наставку рада наводимо пун текст овог прилога:

„Србска Позоришна Представленія.

Обще оно свию Србалия желаніе, да бы на своемъ матернѣмъ езыку Позоришна Представленія видити могли, видисе да ће скоримъ временемъ испунѣно быти. У Новомъ Саду, пореклу отмѣнии Србски заведенія, и ово ће свое роѣнѣ благодарити. – Осимъ познати, кое, у сходнимъ овой матеріи дѣлу „Србскомъ Магазину“ кое, у „Народнѣмъ Листу“ но са стражѣмъ, нео што бы требало, примѣчаніяма Г. П. изъ К., обявлены представленія лански; као што су: Фернандо и Іарика, Невиность или Светиславъ и Милева; подѣ управленіемъ Г. І. Вуича, понайвише одѣ ученика ондашнѣгъ Гѣмназіума, у време школскогъ одмора, потомъ одѣ са свимъ другогъ Дружства: Тврдица, Ромео и Іуліа, Маріа Менциковъ, Милошъ Обилићъ, представлѣны; и садѣ ове године, од послѣднѣгъ овогъ дружства, на велику славу, у народолоубію

²⁹ Šafařík 1865: 400; Новаковић 1869: 152.

³⁰ Линк ка часопису: <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=numerated&id=5174&m=2#page/112/mode/2up> (приступљено 28.04.2023)

примѣрны Новосађана и на свию Србаля радость, на србскомъ зрилищу два дѣла т. е. Сигфридъ и Геновева и Лепа Гркиня, не съ малимъ задовољствомъ Публикума, представлѣна су была, и као што самъ изъ Новогъ Сада разумети могао и слѣдующа дѣла, скоримъ временемъ представиће ду се; као: Алпинска Пастырка, Владимиръ и Косара, Царъ Урошъ, Девочки Ловъ. Есуль ова представлѣна? и съ каковимъ успѣхомъ, юштъ у почетку велику надежду даваюће ново ово Дружество, та представля, незнамо? Надамосе да ћеду насъ браћа наша Новођани, што скоріе о томъ извѣстити!! К. I.“ (подвукла С.Т.)

Свега две недеље касније, исти прилог срећемо у Додатку „Илирских народних новина“ (које је у Загребу уређивао и издавао Људевит Гај) под насловом: „Serbsko-ilirska teatralna predstavljnja“ (течај 5, бр. 33, стр. 131, 23. април 1839).³¹ Оно што, поред наслова, разликује два прилога је фуснота коју срећемо у хрватским новинама, а која се управо односи на извођење „Зигфрида и Геновеве“ и „Лепе Гркиње“ из 1839. године. Наиме, Гај истиче чињеницу да су оне изведене на радост „ne samo Serbljah, nego uistinu i svih ostalih Ilirah“. Интересовање водећег представника хрватског народног препорода за почетке српског театра са једне стране представља илустрацију идеја Илирског покрета,³² док нам, са друге стране, даје повода да се кратко осврнемо на стање у хрватској позоришној уметности овог периода.

Иако је Хрватска у својој културној прошлости имала развијен позоришни живот (језуитске драме, дубровачка књижевност), народни препород – стандардизација штокавског наречја и померање центра хрватског културног живота на Север (око Загреба) – доводи до тога да се са развојем позоришне уметности морало кренути испочетка (в. Ватушић 1978: 207-213). О јачању хрватско-српских културних веза из овог периода сведочи и уговор потписан између Илирске читаонице и новосадских глумаца на Петроварадину, а који 1840. године доводи ову дилетантску позоришну дружину у

---

³¹ Линк ка часопису: <http://dnc.nsk.hr/Newspapers/LibraryTitle.aspx?id=1a7779a8-ef40-4ec3-a6752372c673a3c3&y=1839&m=4&d=23#> (приступљено 28.04.2023)

³² У заглављу сваког броја „Илирских народних новина“ налази се објашњење њиховог наслова: „Novine naše zovu se *Ilirske*, jer bi se inače morale zvati najkratje ovako: «Dalmatinsko-horvatsko-slavonsko-dubrovačko-istrijsko-koruško-krajsko-ilirsko-medjumursko-podunavsko-bačko-banatsko-serbsko-bosansko-hercegovačko-cernogorsko-bugarske Novine»“.

„Управо илирство је допринело да се покаже у којој мери су периодичне публикације у петој деценији 19. века биле повезане, колико су ослушкивале једна другу и преузимале (прештамповале) занимљиве текстове. Ту је до пуног изражаја дошло садејство листова, годишњака, цветника и алманаха-песеника [...]“ (Матицки 2016: 289).

Загреб, да тамо, уз заједнички рад са тамношњим глумцима, „буде језгро будућег новог Националног театра на илирском/српско-хрватском језику, али и да се током заједничког рада са уметницима Бернштајновог театра [који приказује представе на немачком језику и сарађује са многим европским уметницима; прим. С.Т.] професионализује“ (Ујес 2014: 387-388).

Реч је, наиме, о *Летећем дилетантском* позоришту – дилетантској дружини коју 1837/8. године у Новом Саду оснива Максим Брежовски (в. Мечкић 1988: 9-10). Имамо разлога да верујемо да је управо ово друштво оно на које се алудира да је 1839. године у Новом Саду играло „Зигфрида и Геновеву“ – реч је, пре свега, о новој новосадској позоришној дружини. Упоредимо ли позоришни репертоар *Домородног театралног друштва*³³ у Загребу (в. Ватушић 1990: 21-23) са, у наведеном чланку споменутим, репертоаром позоришног друштва које је играло „Зигфрида и Геновеву“ у Новом Саду, видећемо да се шест од десет представа чије се извођење везује за Нови Сад касније играло и у Загребу. Међу њима је Јовановићев превод „Ромеа и Јулије“, док из загребачког репертоара „Зигфрид и Геновева“ ипак изостају.

Јединино сведочанство о популарности Јовановићевих драма посвећених Геновеви од Брабанта проналазимо у предговору првог предвода Шмидове „Геновеве“ на српски језик из 1852. године. Преводилац је Јован Балугџић – у српској култури пре свега познат као сакупљач народних умотворина.³⁴ Стојан Новаковић ово дело наводи у својој библиографији:

„Балугџић Јован. Геновева. Стародревна приповѣдка; по немачкогъ написао е — —. У Београду. Издала књижара Милоша Поповића 1852. стране 83. На 12-ни.

Приповедка је од Хр. Шмида.“

(Новаковић 1869: 336)

Указујући на присуство лика Геновеве од Брабанта у српској књижевности пре његовог превода, Балугџић свој предговор почиње осврћући се на „Зигфрида и

³³ Овако је *Летеће дилетантско друштво* названо у Хрватској.

³⁴ У последње две свеске „Бачке виле“ (1844-1845) Балугџић објављује народне лирске, као и једну епску песму, али и преко триста народних пословица (в. Матицки 1986: 209-211; Матицки 2016: 110, 120, 291). Аутор је и неколиких прилога о правопису српских књига и српским речима „које се код Вука не налазе“, у „Подунавки“ из 1848. године (в. Булатовић 1997: 319). Интересантна је чињеница да је и Василије Јовановић био сакупљач поезије – у оставштини Вука Караџића сачувана рукописна песмарица грађанске лирике коју је саставио Јовановић (в. Војиновић 2006: 158, 159-187).

Геновеву“ Василија Јовановића, драму коју „наше Србкинѣ радо читаю и слушаю, па узъ то и погдѣкою сузу пугте“ (Шмид 1852: 3). Чини се да је бугарска ауторка Станка Николица Спасо-Еленина пред собом имала управо овај предговор када је бугарску читалачку публику (првенствено жене) позвала на пренумерацију својих књига „Многострадална Геновева“ и „Кассја царица“ 1853. године. У жељи да заинтересује своје читатељке за књиге које је већ имала припремљене за штампу, у „Објављенију“ са краја књиге њених превода двају Доситејевих текстова, она за њих вели: „[...] Тесъ книги, не само що ги слѹшатъ неучените жени съ скржшено сѣрце, но и учените Сѣрбкини често съ сѣлзи ги прочитатъ [...]“ (Спасо-Еленина 1853). Да је мотив Геновеве био популаран у српској култури – захваљујући првенствено драмама Василија Јовановића, а касније и Бакулцићевом преводу Шмидове „Геновеве“ – управо потврђује чињеница да је та њена популарност требало да подстакне читалачку активност у бугарској култури.

Популарност Јовановићеве драме резултат је и великог броја претплатника на њена оба издања: у првом издању списак пренумераната заузима тринаест страница, а у другом чак двадесет и једну.

Вест о штампању Балугцићеве „Геновеве“ доноси и хрватске „Народне новине“ (год. XVIII, бр. 177, 4. август 1852),³⁵ цитирајући (у латиничној транскрипцији) значајан део њеног предговора:

„U Niemacah ima jedna knjiga o Genovevi, koju njine ženskinje rado i mnogo čitaju. Iz te je izvedena ona u nas „Sigfrid i Genoveva“ u pozorju, koju, ako i jest samo u kratko napisana, naše Sèrbkinje rado čitaju i slušaju, pa uz to i po gdiekoju suzu puste.“

„Zbog toga, što ta knjiga ženske vèrlo podučiti može, – što se u nas rado čita, – i što se ona u pozorju izdana već riedko nalazi, napisao sam ja po onoj niemačkoj knjizi ovu za naše Sèrbkinje, i mislim, da će je one još radie čitati zato, što će u njoj u neizprekidanom pripoviedanju više što naći, i što će je po prostiem pisanju lakše razumieti“.

---

³⁵ Линк ка часопису: <http://dnc.nsk.hr/Newspapers/LibraryTitle.aspx?id=aa9c639d-4206-42f1-b63776b8a8bfea04&y=1852&m=8&d=4> (приступљено 28.04.2023).

На самом крају овог прилога, уредник хрватске читаоце подсећа да је исто дело преведено на хрватски језик шест година раније.

Три наведена текста једина су дела посвећена Геновеви од Брабанта које је изнедрила српска култура. Као што смо видели, реч је о (посредној или непосредној) драматизацији Шмидове „Геновеве“, као и њеном прозном преводу. Међутим, са причом о Геновевиној судбини су се и Срби (као и Хрвати) који су живели у Аустро-Угарској могли срести на још један начин – присуствујући извођењима представа за народ од стране Немаца који су били насељени у њиховом непосредном окружењу. Од укупно тридесет посведочених извођења представе за народ посвећене Геновеви од Брабанта на територији данашње Србије, пола их је било изведено пре, а друга половина после Првог светског рата. Представе су извођене у местима са великим бројем немачког становништва, која се данас највећма налазе на граници са Хрватском и Мађарском. Међутим, сведочанства о овим извођењима односе се и на места у којима је удео српског становништва био знатан – Нови Сад, Рума, Инђија, Земун... (в. Karasek/Horak 1972: 288). Као што је то био случај са немачким представама за народ на хрватском тлу, и овде износимо уверење да је извођење ових представа по свој прилици било резултат богате народне традиције коју су Немаци у Аустро-Угарској гајили и током читавог деветнаестог века.

2. 3. ГЕНОВЕВА ОД БРАБАНТА У БУГАРСКОЈ КУЛТУРИ. Међу трима јужнословенским књижевностима које овај рад узима у обзир, чини се да је Геновевин лик био и остао најпопуларнији на бугарском говорном подручју. О томе сведочи и чињеница да у роману „Под Јармом“ (буг. „Под игото“) Ивана Вазова, једном од најпознатијих класика бугарске књижевности, постоји сцена у којој је приказано извођење преставе „Многострадална Геновева“ (више у томе у: Панайотов 2017).³⁶ Овакво појављивање Геновеве од Брабанта у уметничкој књижевности јединствено је на јужнословенском тлу, а у вези је са улогом коју је ова јунакиња одиграла у развоју бугарске позоришне уметности.

Наиме, за почетке бугарског театра узима се извођење „Многострадалне Геновеве“ 1856. године у читалишту „Постоянство“ у граду Лом.³⁷ Представу је за

---

³⁶ срп. „Под јармом“. Дело је првенствено у деловима излазило у часопису „Сборник за народни умотворения, наука и книжнина“ (1889-1890), док се прво самостално издање појављује 1894. године.

³⁷ Значајан број студија које помињу ово извођење у Лому као датум извођења наводи 12. новембар 1856. године. Верујемо да је извор ове претпоставке први спомен ове представе у бугарској штампи, односно његово погрешно читање. Реч је, наиме, о часопису „Цареградски вѣстникъ“ (год. 7, стр. 58, 23. фебруар

извођење припремио Крсто Пишурка, а верује се да је она одиграна на основу његовог превода драме Василија Јовановића на бугарски језик (в. Пеневъ 1936: 751-752; Андреева 1961б: 72-73, 99).³⁸ Бугарска читалишта, први видови школства на овим просторима, престављала су и прве, аматерске, покушаје организације позоришног живота. Она се у другој половини деветнаестог века отварају широм данашње Бугарске, док је управо „Многострадална Геновева“ била најпопуларнија представа на њиховим сценама. Андреева Попова наводи двадесет и два бугарска читалишта у којима се ова представа играла барем једампут – њоме је њихова позоришна активност најчешће била отворана (в. Андреева 1961б: 73-75, 84).

Текст који је до данас сачуван у два издања, а за који Андреева Попова тврди да је морао бити сличан Пишуркином преводу са српског је „Многострадална Геновева“ у преводу Павела Тодорова. С обзиром на то да је његово прво издање штампано у Београду, први податак о овом тексту проналазимо у библиографији коју доноси осма свеска „Гласник Друштва српске словесности“ из 1856. године: „Геновева, изданіе на бугарскомъ езику одъ Неше Неделькова, на 8-ни стр. 70“.³⁹ Међутим, као што је то био случај и са библиографском описом “Многострадалне Геновеве“ Василија Јовановића из 1852. године, „Гласник Друштва српске словесности“ не доноси пун наслов дела. О њему сазнајемо из Стојановљеве библиографије бугарске књижевности из доба народног препорода:

„Многострадална Геновева. Жалостно позорище на пет действия [от Л. Тик]. Преведено од сѣрбскій на бѣлгарски јазик от Павла Тодорова, а печатано с иждивението на Неша Неделкова от Копривщица. В Белград, в Правителствената книгопечатница, 1856, 71 с. 8°.

– [2. изд. с променен правопис.] Многострадална Геновева или жалосно позорище на пет действия. Напечата ся с иждивението на Петра Стоянова, тѣрновчанина. Букурещ, в книгопечатнята Стефана Расидеска, 1865. 80 с. 8°“ (Стоянов 1957: 353).

1857; линк ка часопису: <http://digilib.nationallibrary.bg:8082/show-pe/?id=412>; приступљено 28.04.2023), у коме посредно сазнајемо о утисцима тадашњег енглеског заменика конзула у Румунији о успешном извођењу драме „Многострадателна Геновева“ у Лому. Његове утиске преноси писац чланка, Илија Хаџи Цанович, који је пак 12. новембра присуствовао ломском извођењу „Велизарија“ (друге по реду представе изведене у Лому). Он сам сведочи да се заменик конзула из Лома вратио недељу дана пре него што се он сам тамо упутио.

³⁸ Текст ове драме није доживео штампано издање и до данас је остао непознат.

³⁹ Линк ка часопису: <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/publications/view/2796/numid:5384> (приступљено 03.08.2023).

Да није случајно то што „Гласник“ наводи Јовановићеву драму из 1852. године и Тодоровљев текст из 1856. године под истим именом, показују студије Надежне Андрееве Попове посвећене бугарским драмама посвећеним Геновеви од Брабанта (Андреева 1961а, Андреева 1961б, Андреева 2001: 32-33, 78-92). Упоредо приказавши одговарајуће делове текста оба издања српске драме, као и првог издања Тодоровљевог текста, Андреева доказује да је драма Павела Тодорова дословни превод другог издања Василијевићеве драме из 1852. године (в. Андреева 1961б: 103-111).⁴⁰

У наведеним студијама, Андреева Попова се дотиче и свих осталих (како штампаних тако и нештампаних) књижевних дела на бугарском језику посвећених Геновеви од Брабанта.

Са споменом једног од њих већ смо се срели у раду говорећи о популарности драме Василија Јовановића. Наиме, реч је о преводу Станке Николиће Спасо-Еленине под насловом „Многострадална Геновева“, а који она препоручује бугарским читатељкама на крају њеног превода двају текстова Доситеја Обрадовића („Две приказките за славните жени, и за Аза човекомразеца“) из 1853. године. Овај текст је, међутим, остао у рукопису, док је његова судбина непозната. С обзиром на то да се овим делом Спасо-Еленина потврђује као преводац са српског језика, али и на то да превод који препоручује носи исти наслов као друго издање драме Василија Јовановића из 1852. године, Андреева Попова претпоставља да је ауторка превела управо овај српски текст. Са друге стране, Спасо-Еленин коментар из „Објављенија“ о томе да је „Многострадална Геновева“ иначе сачињена „и на ‘проза’ и на ‘позорища’“ за Андрееву Попову представља доказ да је ауторка познавала текст Шмидове „Геновеве“ (в. Андреева 2001: 90).

Иако се претпоставка Андрееве Попове о предлошку Спасо-Елениног текста чини и више него основаном, чињеница је да ова ауторка није указала на жанр свога превода посвећеног Геновеви од Брабанта. Узмемо ли у обзир и то да осим „Многострадалне Геновеве“ ауторка својим читатељкама препоручује и свој превод „Касије царице“, притом указујући на популарност ових дела међу Српкињама (те

---

⁴⁰ Андреевој Поповој није била позната година издања ове драме. Она је, ипак, била сигурна да је она морала настати након 1845. године (в. Андреева 2001: 92).

Иако се српска наука о књижевности није темељније бавила књижевном делатношћу Василија Јовановића, њој, међутим, није било непознато да су Бугари превели „Геновеву“ са српског језика: „Као напреднија, ближа западним изворима, српска књижевност у ово време утиче на бугарску. [...] Поред уџбеника и катихизиса, Бугари преводе са српског „Алексија божјег човека“ В. Ракића, Мармонтеловог „Велизарија“; „Геновеву“ (подвукла С.Т.), „Робинзона Крусе“ (Поповић 1872: 208-209).

можемо претпоставити да је „Касија царица“ превод истоименог дела Милована Видаковића из 1827. године), чини се вероватнијим да је прозни текст о Геновеви на који Спасо-Еленина указује Бакулцићев превод Шмидове „Геновеве“ на српски језик из 1852. године. То оставља отвореном и могућност да је Спасо-Еленина превела Бакулцићев прозни текст, додавши имену оригинала придев који је могла срести у драмском тексту Василија Јовановића. Једина информација која нам је остала о ова два превода (осим њихових имена) је да је „Многострадална Геновева“ заузела шест табака папира, а „Касија царица“ дванаест. Међутим, чињеница да Видаковићева „Касија царица“ у оригиналу заузима двеста педесет и две стране текста, а друго издање Јовановићеве драме и Балугцићев превод деведесет и осам, односно осамдесет и три стране, не помажу нам да схватимо да ли је „Многострадална Геновева“ Спасо-Еленине превод драмског или прозног текста. Аргумент Андреева Попова о подударности имена Јовановићеве драме из 1852. године и Спасо-Елениног превода приликом утврђивања његовог предлошка остаје најјачи, али, чини нам се, не и довољан да бисмо ово питање затворили.

Следећи драмски текст на бугарском језику посвећен Геновеви од Брабанта на који Андреева Попова указује дело је италијанског свештеника који се бавио мисионарском делатношћу међу бугарским католицима у периоду између 1841. и 1873. године – оца Едуарда. Студија на основу које Андреева Попова тврди да је дело настало између 1846. и 1853. године није нам био доступна,⁴¹ те као временски оквир настанка текста оца Едуарда посвећеног Геновеви од Брабанта узимамо период његове књижевне делатности на бугарском језику (1847-1873). Ова драма остала је у рукопису који је уништен током Другог светског рата (када је уништена целокупна архива њеног првог проучаваоца – Љубомира Милетича) или приликом прогона католика из Бугарске педесетих година прошлог века. Данас су, захваљујући Милетичевој студији посвећеној бугарским католицима – *павлићанима* – сачуване две сцене из текста оца Едуарда (в. Милетич 1903: 287-289). Написане оригинално латиничним писмом, Милетич их доноси у ћириличној транскрипцији, а како би илустровао чистоћу језичког израза оца Едуарда.

Наредни научник који се заинтересовао за сачувани текст драме о Геновеви оца Едуарда била је управо Андреева Попова. Она даје упоредни приказ неколиких одговарајућих реплика из другог издања Јовановићеве драме (1852), првог издања Тодоровљевог превода тог драмског текста, као и текста оца Едуарда (в. Андреева 2001:

---

⁴¹ Стефан Каракостов. Българският театър. Средновековие. Ренесанс. Просвещение, С..., 1972, с. 246.

89-90, 494-495). У жељи да просто укаже на чињеницу да су предлошци Тодоровљевог и текста оца Едуарда заправо једно исто дело („Многострадална Геновева“ Василија Јовановића), Андреева Попова ове делове текстова није подвргла даљој анализи.

Питање које остаје отворено је: да ли је текст Јовановићеве драме био непосредни или посредни (преко превода Павела Тодорова) предлошак драмског текста оца Едуарда? У првом случају, текст оца Едуарда бисмо разумели као превод са српског језика, док би се у другом он показао као својеврсна латинична транслитерација бугарског текста. Утврђивање Јовановићеве драме као непосредног предлошка текста оца Едуарда био би значајан прилог проучавању извора *павлићанске* књижевности. Са друге стране, утврђивање Тодоровљевог превода Јовановићеве драме као непосредног предлошка текста оца Едуарда омогућило би нам сагледавање односа ових двају текстова писаних истим језиком, али насталих у значајно другачијем контексту (православље/католичанство). Упоредној анализи одговарајућих делова ових трију текстова посветили смо наредно поглавље овог рада.

Још један драмски текст посвећен Геновеви од Брабанта о коме је бугарска култура сачувала сведочанство је извесни текст на основу кога је 1868. године у Цариграду два пута изведена представа „Женевијева“ (буг. „Женевијева“) на бугарском језику и пред бугарском публиком. Две научнице које су се бавиле фигуром Геновеви од Брабанта у бугарској књижевности, Андреева Попова и Надежда Александрова, полазећи од истог сведочанства о овим изведбама,⁴² износе супротна мишљења о предлошку драме чији текст није био штампан, те нам је до данас остао непознат.

Александрова износи претпоставку да је Стефан Бобчев (чији је превод Шмидове „Геновеви“ на бугарски језик објављен 1872. године), у то време полазник поменутог Медицинског училишта, могао учествовати у овим извођењима драме. Не би било немогуће да је свој прозни превод завршио већ 1868. године, што пак отвара могућност да је драма извођена на основу драматизације његовог превода (в. Александрова 2020:

---

⁴² „Прѣзъ послѣднѣя мѣсець нѣколко млади отъ бѣлгарскитѣ въспитаници на императорското медицинско училище прѣдставиха двѣ пѣти на бѣлгарскы въ домашенъ театър *Женевијева*, драма скроена отъ извѣстнѣя романъ на Шмита. И на двѣтѣ прѣдставленѣя зрителитѣ бѣхъ многочисленны“ (год. III, стр. 6, 7. децембар 1868; линк ка часопису: <http://sever.libraryvt.com/bg/lister.php?iid=DO-8S0015334 &page=2>; приступљено 28.04.2023). Интересантна је чињеница да пажњу научника није привукла напомена уредника часописа коју срећемо непосредно након овог чланка, а који нам оставља сведочанство о томе да су исту представу, пре ученика Медицинског училишта у Цариграду, три или четири пута извели бугарски студенти који су похађали „Робертѣ коллеж въ Бебонѣ [област у Истанбулу]“, чиме су дали пример каснијим извођењима. Са, дакле, најмање пет посведочених извођења драме посвећене Геновеви од Брабанта и Бобчевим „Геновевом“ на бугарском језику штампаним у Истанбулу, овај град се утврђује као плодно тле за неговање културних/књижевних интересовања Бугара у другој половини XIX века.

221). Међутим, већ име главне јунакиње које срећемо у Бобчевом преводу (Геновева) ову претпоставку доводи у питање. Са друге стране, за Андрееву Попову је чињеница да су се споменута драмска извођења у Цариграду збила пре појаве Бобчевог превода довољан разлог да могућност непосредног контакта ових дела не узме у обзир. Не искључујући могућност да би реч могла бити и о Тодоровљевом преводу Јовановићеве „Многострадалне Геновеве“, ипак јој се највероватнијим чини да је представа извођена на основу текста који је био превод са француског језика – на основу самог имена представе (в. Андреева 2001: 90-91).

Одговор на питање о предлошку текста који је био основа за два драмска извођења „Женевијеве“ у Цариграду 1868. године значајно је јер би могло указати на прву рецепцију холандске обраде средњовековне легенде у бугарској култури независну од српских текстова. Како текст драме који би нам за то био потребан није сачуван, остаје нам једино да испитамо непосредни предлошак Бобчевог превода Шмидове „Геновеве“ на бугарски језик, а како бисмо утврдили да ли је бугарска култура причу о брабантској грофици (у њеној холандској обради) примила у потпуности посредством српске културе.

У библиографији на крају првог броја часописа „Читалище“ из 1872. године (год. III, стр. 87, 30. октобар 1872)⁴³ по први пут срећемо вест о преводу Шмидове „Геновеве“ на бугарски језик. Овај бугарски часопис, чији је један од уредника и Стефан Бобчев, излазио је у Цариграду (Истанбулу), а био је штампан у штампарији часописа „Македонија“, иначе једној од најзначајнијих бугарских штампарија овог периода. Управо у њој штампан је и први прозни текст посвећен Геновеви од Брабанта на бугарском језику. Наводимо библиографску јединицу из Стојановљеве библиографије бугарске књижевности из доба народног препорода која се односи на овај текст:

„История на Геновева [от Хр. Шмид] с притурка из една нравоучителна повест Величко и Иванчо. (Превод) [на С. Бобчев]. Издава бълг. печ. друж. „Промиишление“. Цариград, в книгопечатница на в. „Македонија“, 1872. 4, 118 с. 8°

---

⁴³ Линк ка часопису: <http://sever.libraryvt.com/bg/lister.php?iid=DO-8S0007915&page=1> (приступљено 28.04.2023)

Обява: „Свобода“, III, 17, с. 135, 21 окт. 1872.⁴⁴ Преводачеството на Бобчев е засвидетелствувано от него и цитираните източници“ (Стоянов 1957: 20).

До 1901. године, овај превод доживљава још три издања (в. Андреева 2001: 66). Популарност Шмидових текстова у Бугарској била је огромна (имајући у виду и још увек неоткривене преводе – с обзиром да то аутор оригинала често није бивао навођен – Андреева Попова сведочи о двеста седамнаест до сада познатих превода Шмидових текстова на бугарски језик; в. Ibid. 67). У бугарској науци о књижевности, која је (за разлику од српске, у којој је је популарност Шмидових текстова у другој половини ХИХ века такође била изузетна) показала велико интересовање за издања Шмидових дела на бугарском језику,⁴⁵ утврђено је да су Шмидови тестови на бугарско тле највећма долазили посредно – преко француских, руских, румунских, грчких и српских превода. Чињеница да је до 1872. године и појаве прозног текста посвећеног Геновеви на бугарском језику прича о брабантској грофици у бугарској култури егзистирала само у виду њене холандске легенде – пре свега захваљујући чињеници да је у њеном доласку на бугарско тле посредовала српска култура (која је такође знала само за ову обраду), била је за нас први подстицај да једно од наредних поглавља посветимо упоредном читању Балугџићевог и Бобчевог текста.

***

У овом поглављу имали смо прилике видети на које начине и кроз које књижевне облике је прича о судбини Геновеве од Брабанта доспевала у хрватску, српску и бугарску културу, али и како је настављала свој живот у свакој од њих. У католичком, хрватском окружењу, легенда се првобитно појавила у њеној немачкој (католичкој) обради, да би

---

⁴⁴ Часопис “Свобода” (линк ка часопису: <http://digilib.nationallibrary.bg:8082/show-pe/?id=883>) преузео је објаву из часописа „Право“ (год. 7, бр. 31, стр. 228, 9. октобар 1868; линк ка часопису: <http://digilib.nationallibrary.bg:8082/show-pe/?id=522>; приступљено 28.04.2023), те у оба текста срећемо интересантну напомену уз наслов Бобчевог превода: „не драмата й“. Осим што сведочи о популарности драме посвећене Геновеви од Брабанта међу бугарском публиком, она указује и на то да та публика до тада није била упозната са обрадом приче о Геновиној судбини у прозној облику.

⁴⁵ Значајне студије на ту тему су: Надежда Андреева Попова: „Произведения на Кристоф Шмид в България през Възраждането“ (1862); Dobri Witschew: „Methodologische Fragen der Rezeption der deutschen Literatur in Bulgarien bis 1878: *Christoph von Schmid und die bulgarische Wiedergeburt*“ (1984); Юлияна и Клаус Рот: „Немската популарна литература и българската читателска публика. Към проблема за побългаряването на романите на Кристоф фон Шмид“ (1988)...

се 1821. године са Нађовим преводом Шмидове „Геновеве“ отворио пут и њеној холандској (протестантској) обради. Новим преводом Шмидовог дела Кола младих родољуба из 1846. године, холандска обрада се утврђује и у наредним годинама немачку потпуно истискује из хрватског културног сећања. Са друге стране, српска и бугарска култура познају само холандску обраду легенде – првенствено у виду драматизације Шмидове „Геновеве“ (Василије Јовановић: 1830, 1852; Павел Тодоров: 1856, 1865), а касније и прозних текстова *по Шмиду* на српском (1852) и бугарском (1872) језику.

Чињеница да је немачка обрада средњовековне легенде о Геновеви сва у знаку католичког мистицизма, а холандска обележена протестантским духом који отклања многе наслаге католичанства (те причу утемељује у реалности) појашњава одсуство њене немачке обраде у доминантно православним срединама – Бугарској и Србији. С тим у вези, популарност холандске обраде легенде међу Србима и Бугарима чини се потпуно јасном. Шта је, међутим, половином XIX века довело до изузетне популарности холандске обраде легенде међу хрватском читалишном публиком?

Одговор на ово питање даје Берислав Мајхут, показујући начин на који Шмид обрађује три кључна појма карактеристична за све текстове који обрађују судбину Геновеве од Брабанта (природу, Бога и родитеље), а чиме поставља превод „Геновеве“ Кола младих родољуба на саме почетке хрватске књижевности за децу (в. Мајхут 1999: 136-142). Геновева као књижевни јунак и у српској и у бугарској књижевности истрајава све до првих деценија двадесетог века управо захваљујући чињеници да преводе Шмидове „Геновеве“ на оба језика не одређује пресудно њихов сентиментализам (у вези са којим се данас најчешће говори о преводима Шмидових текстова уопште), већ то што потпадају под окриље дечје књижевности.

Из предговора Балугџићевог превода Шмидове „Геновеве“ сазнали смо да већ у доба његовог настанка (1852) драма Василија Јовановића није бивала често извођена. Двадесетак година касније, у приповеци „Ко је крив“ Јосифа Суботића (објављиваној у часопису „Јавор“ током 1877. године) проналазимо спомен Геновеве од Брабанта, који узимамо као сведочанство о рецепцији превода Шмидовог текста међу српском читалачком публиком:

„Еле од тога сретнога времена, сачуване су у њега две књиге, које су морале сигурни своји двеста руку променути. Прва је књига ‘Геновева’ а друга ‘Касија царица’. Чича је читао гласно не знам по који пут трагичну

приповест сироте Геневеве, и несретне Касије – а ја зинуо и избечио очи – е би у тај пар помислио, сад ћу прогутати и чичу и Геневеву заједно са издајником Голосом. Кад чича није имао каде, ја сам сам читао – и тако је то из дана у дан. У читању сам се већ са свим извежбао, а обе моје књиге знао сам скоро на памет. Од тога времена, кано да се нов свет отворио пред мојим очима. – Боже, – мишља – какви чуда нема ти на свету [...]“ (Суботић 1877: 247-248).

Обраћајући се првенствено мајкама, али и свим другим фигурама васпитача и њиховој деци, Балугџићев превод „Геневеве“ комуницирао је са децом публиком двојачко: служећи њиховом читалачком осамостаљивању, упознавао их је са новим животним ситуацијама и учио их врлини. Број нових издања Шмидове „Геневеве“ на српском језику није познат, док узајамна библиографско-каталожка база података COBIS.RS сведочи о барем њих шест у периоду између 1883. и 1925. године.

Са друге стране, спомињући још шест издања превода Шмидове „Геневеве“ на бугарски у периоду између 1898. и 1940. године, Андреева Попова указује на чињеницу да, упркос томе што су након седамдесетих година деветнаестог века Шмидове *повести* постепено бивале заборављене, „като детска и јуношеска литература те се запазват десетилетия наред и след Освобождението“ (Андреева 1963: 226).

***

Популарност холандске обраде легенде о Геневеви у хрватској, српској и бугарској књижевности подстиче нас на посматрање ове културне појаве и из нешто другачије перспективе. Поставимо ствари на следећи начин:

Шмидова верзија приче о Геневевиној судбини на српско говорно подручје долази са драматизацијом Василија Јовановића из 1830. године. У бугарској култури, она се појављује 1856. године дословним преводом ове драме. Хрватска култура овакву драматизацију није познавала. Са друге стране, Шмидова „Геневева“ свој пут међу широм књижевном публиком у изворном, прозном облику, проналази првенствено на хрватском говорном подручју (1846), а затим на српском (1852) и на бугарском (1872).

Прозни текстови из *Шмида* који обрађују судбину брабантске грофице, а који у сваком од трију народа стичу велику популарност, појављују се у релативно блиском

временском периоду (у раздобљу од двадесет и шест година). То је за нас био довољан разлог да у једном од наредних поглавља обратимо пажњу на саме текстове – првенствено утврђујући начин на који и меру у којој сваки од њих преноси Шмидову „Геновеву“ на своје културно/говорно подручје. Осим тога, чињеница да се ови текстови појављују у периоду појачане заједничке културне делатности јужнословенских народа пружа нам додатни подстицај да упоредном читању Балугџићевог и Бобчевог текста прикључимо и текст који је приредило Коло младих родољуба.

3. Геновева од Брабанта међу бугарским католицима

Осим два издања драме „Многострадална Геновева“ у преводу Павла Тодорова са српског језика (1856, 1865), бугарска култура чува још и део њеног текста који се није нашао у штампаном издању, али чија прича о настанку заслужује пажњу овог рада.

Наиме, реч је о две сцене ове драме оригинално написане латиничним писмом, које у ћириличној транскрипцији доноси Љубомир Милетич у својој студији о бугарским католицима - *павлићанима* (в. Милетич 1903: 287-289). С обзиром на то да овај рукопис до данас није сачуван,⁴⁶ драма је остала позната под називом који нуди Милетич – „Геновева“. Са друге стране, Кресимир Станчев, проучавалац књижевне делатности њеног састављача – оца Едуарда, драму (са којом се упознао у Милетичевом раду) назива „Многострадална Геновева“, имајући у виду популарност истоимене драме у Бугарској још од 1856. године.⁴⁷ Управо Станчев, приликом категоризације текстова оца Едуарда, „Геновеву“ поставља међу рукописе са неизвесном судбином (в. Станчев 1995: 176).

Све што нам је о овом рукопису „Геновеве“ познато, дугујемо управо овим двома студијама.⁴⁸ Отац Едуардо (1812-1873) био је италијански капуцинер који је од 1841. године до краја живота боравио у Бугарској бавећи се мисионарским радом. По доласку у Бугарску, започиње изучавање бугарског језика, који је усавршио већ до 1847. године, када почиње његов књижевни и научни рад. У највећој мери, он је преводио на бугарски италијанске религиозне списе, али је познат и као творац обимне бугарске граматике намењене италијанским свештеницима који су радили међу павлићанима, као и бугарско-италијанског речника. Осим са италијанског и латинског, отац Едуардо је *преводио* и са бугарског – на бугарски. Реч је заправо о појединим бугарским делима које је он са ћирилице транскрибовао на латиницу (као и друга дела павлићанске

---

⁴⁶ Благодарност за информације о судбини овог рукописа дугујемо др Кресимиру Станчеву, који се у свом научном раду бави културном делатношћу бугарских католика. Наиме, рукопис ове драме био је или у Милетичевом поседу (чија је архива потпуно уништена током Другог светског рата) или је уништен током прогона католика из Бугарске почетком педесетих година прошлог века.

⁴⁷ Иако ће се у наставку рада Станчева претпоставка о наслову „Многострадална Геновева“ показати оправданом, држаћемо се првобитног наслова који нуди Милетич (који је овај рукопис имао пред собом), те о овој драми говоримо као о „Геновеви“.

⁴⁸ „Геновеву“ оца Едуарда споменуће и Андреева Попова приказујући видове драмских остварења у Бугарској посвећених брабантској грофици (в. Андреева 2001: 89-90). У фусноти своје студије, она ће и започети оно што ово поглавље покушава да допуни – приказаће упоредно део пете сцене „Многострадалне Геновеве“ Василија Јовановића, првог издања њеног бугарског превода из 1856. године и текста оца Едуарда (в. Андреева 2001: 494-495). Не бавећи се подробнијом анализом текста, она не иде даље од претпоставке да се отац Едуардо користио истим предлошком као и Павел Тодоров.

културне делатности, сва дела оца Едуарда писана су латиничним писмом). Међу његовим жанровски разноликим стваралаштвом, посебно се издвајају три драме, које овај жанр по први пут уводе у павлићанско стваралаштво. „Геновева“ је једна од њих. Станчев нам још указује и на то да није познато да ли је ова драма икада извођена на сцени или је служила само као поучно штиво међу бугарским католицима (Станчев 1995: 179).

Прво питање које се поставља пред нас везано је за време настанка ове драме. Иако не можемо утврдити тачну годину њеног настанка, за наш рад биће довољно утврђивање временског оквира у коме је она могла настати. Уколико узмемо у обзир период у коме је отац Едуардо стварао на бугарском језику, „Геновева“ је морала настати између 1847. и 1873. године.

Чињеница да је литерарна делатност оца Едуарда почела девет година пре првих превода драме Василија Јовановића на бугарски језик отвара могућност да је предлошак његовог текста српска драма. Доказивање ове хипотезе био би значајан допринос проучавању извора павлићанске књижевности. Са друге стране, могуће је – и вероватније – да је отац Едуардо пред собом имао бугарски превод „Многострадалне Геновеве“. У том случају, биће интересантно видети однос текста „Геновеве“ према тексту њеног предлошка и испитати да ли је реч о простој транскрипцији или својеврсној преради.

Са намером да утврдимо предлошак „Геновеве“ оца Едуарда, доносимо упоредни приказ шесте сцене петог чина њеног текста у ћириличној транскрипцији Љубомира Милетича и одговарајућих места из драме Василија Јовановића и њеног превода на бугарски језик Павела Тодорова.⁴⁹

---

⁴⁹ Захваљујући Милетичу, данас су сачуване пета и шеста сцена „Геновеве“. За наш рад шеста је репрезентативнија јер се у њој, осим ликова из претходне сцене – Сигфрида и Геновеве – појављује и њихов син. Драму Василија Јовановића представљамо на основу њеног другог издања, с обзиром на то да нема никаквих доказа да је њено прво издање могло стићи до Бугарске. Текст бугарског превода доносимо на основу његовог првог издања, иако би било могуће и то да је отац Едуардо имао пред собом друго издање „Многострадалне Геновеве“. Разлике између ова два издања су ортографске природе, те нису од значаја за утврђивање предлошка „Геновеве“. У разматрање нисмо узели бугарске преводе са српског Станке Николиће Спасо-Еленине (1853) и Крста Пишурке (1856) који су остали у рукописима, а чија нам судбина није позната.

„Многострадална Геновева“ (1852)	„Многострадална Геновева“ (1856)	[„Геновева“] (1852-1873)
ПОЗОРИЕ VI. (Иовановић 1852: 87-92)	ПОЗОРИЩЕ VI. (Тодоровъ 1856: 63-66)	Јавене шесто. (Милетич 1903: 287-289)
Бывши и Шмерценрайхъ.		<i>Граф, Геновева и момчето.</i>
„Шмерценрайхъ. (Изиће у альини одъ коже, гологлавъ, босоногъ, и носи коричакъ одъ зеля, но кадъ опази отца са стреломъ, повиче) мамице, е ли то одъ они зли люди што убіяю (увати матеръ) я васъ сладка мамице недамъ убити, докле мене не пре не убіе“.	„Шмер. (Излѣзва облеченъ съ кожнѣ дрехѣ, гологлавъ, босъ и носи малко ластаръ, но като вижда баща си съсъ стрѣлѣ извика:) Майчице, тойзи отъ нѣзи злы-тѣ хора ли е, кои-то убивать (улавя майкѣ си) азъ не вы давамъ, да вы убіе, догдѣ не убіе мене“.	„Енрих (излазе облечен сас кожна дреха, гологлав, бос и носи малко ластар, а като види баща си сас стрела, извика): Тоѣ од онеѣ лоши хора ли е, дето обиат? (Фаще се за маѣка си). Ас те не давам да те обиѣ, дорде не уби мене“.
„Графица. Не плаши се чедо мое, но погледай овамо и полюби у руку, ово е твой пресладкѣй отаць – погледай чедо мое како насъ оплакуе, што насъ овако подивлячене види. – Нѣга е самъ милостивѣй Богъ овамо мановеніемъ своимъ послао да насъ одъ ове неволѣ избави и спасе. (Графъ плачући узме дете у наручѣя)“.	„Графица-та. Не дѣй ся плаши, чедо мое, но гледай насамъ, и цѣлуни рѣкѣ на баща си, тойзи е пресладки- тѣ ти баща – погледни, чедо мое, какъ ны оплаква, като ни гледа тѣй подивены. – Него е самъ-си Богъ проводиль тука, да ны избави отъ това жалостно състояніе (Графъ-тѣ плачешкомъ земва дете- то)“.	„Геновева. Не деѣ се плаши, синко, еми гледаѣ на сам и цаловаѣ рака на баща си, тоѣ е пресладкиат ти баща: погледни, синко, как му домилева, като му види таквива подивени. Него е сам си Бог испратил тука, та да му избави од това теглило“.
„Графъ. О сладко чедо мое, – о огледало лица мога! – о	„Графъ-тѣ. О сладко мое чедо, о огледало на лице-то	„Графат (плачешком зиме детето). О сладко моѣ

<p>любезный сыне мой, о анђелу мой (<i>люби га, а десну руку наслони Геновеви на раме.</i>) О создателю небесный, о преблагий Боже! благодаримъ ти на овомъ твоёмъ светомъ дару – ово е найвеће благополучіе за мою уцвелѣну душу. Ово е даръ отче светый, преко сваке надежде – (<i>люби дете</i>) овде ми заръ суђено бјаше чедо мое, да те првый путь видимъ, заръ у оваковой страовитой пустыњи да отаць чедо свое позна и супругу свою у найжалостніемъ станю нађе! – (<i>спусти дете, клекне, и склоплѣне руке къ небу подигне.</i>) Творче неба и землѣ! съ найтоплимъ сузама и скрушенимъ и благодарнимъ срдцемъ и душомъ моіомъ приносимъ ти благодареніе, прими отче светый чувствованѣ мое, кое ми езыкъ изговорити не може, и опрости ми согрешенія моя (<i>устане</i>)“.</p>	<p>ми! О любезный сыне мой, о ангеле мой (<i>цѣлува го а дѣснѣ-тѣ си рѣкѣ наслонява на Геновевиното рамо</i>). О создателю небесный, о предобрый боже! благодарѣ ти за тойзи твой светый даръ – това е най голѣмо благополучіе за мож-тѣ оскорбенѣ душѣ. Тойзи ми е даръ, отче светый, най драгъ. (<i>Цѣлува дете-то</i>) чедо мое, зеръ тука ми бѣше писано, да тя видѣ пѣрвый пѣтъ; зеръ въ таквѣзи страховитѣ пустынѣ да познае баща чедо-то си, и да намѣри супругѣ-тѣ си въ най жалостно състояніе! – (<i>пуцва дѣте-то, поколенич и подигва рѣцѣ къмъ небето</i>). Творче на небето и на земля-та! благодарѣти съ най топлы сълзы и съсъ съкрушенно и благодарно сѣрце и душѣ, прійми, отче светый, чувствованіе-то ми, което не може да изговори языкъ-тѣ ми; и опрости ми сѣгрѣшенія-та (<i>става</i>)“.</p>	<p>чедо, о огледало на моіего лице! О драги сыне моі, о ангеле моі! (<i>Цалова и, а десната си рака наслонена на Геновевиното рамо</i>). О небески сторител, о предобри Боже! Зафалем те зарад тоі свети дар, таіа е нај-голема радост на моіата нажалена душа. Тоіа ми е нај-драг дар, Отче свети! (<i>Цалова детето</i>). О синко! Тука ми е било писано да те вида парви пат, у таквава страховита пустина да познаі бащата чедото си, да намери стопаницата си у нај-голема сирѣмашіа (<i>Остави детето, клекне на земета, подига рацете каде небето</i>). Строителе на небето и на земета! Ас те зафалем сас нај-горещи салзи и сас драго и благодарно сарце и душа; преіеми това моіе познаване добро, коіе іезикат ми не може да искажи, и прости ми тоіа моі грех (<i>Стаіе</i>)“.</p>
---	--	--

<p>„Графица. Живе ли мои родители, любезный Сигфриде? Ахъ – ово е већъ седамъ година, како ме они као мртву оплакую“.</p>	<p>„Графица-та. Живѣжтъ ли іоце родители-тѣ ми, любезный Сигфриде? Ахъ тази е вече седма година, отъ какъ мя оплакватъ тѣ като мъртвж“.</p>	<p>„Геновева. Живеіат ли ощи родитилите ми, драги ми Сигфриде? Ах! таіа е веке седмата година, одкак тиа ме плачат като умрела!“</p>
<p>„Графъ. Благодареніе Богу, они су живи, и обое су кодъ мене у двору. – Я како самъ съ войске дошао – добіемъ одъ Берте твое любимо писмо, одма опреимъ нашегъ Шталмайстора Волфа и доведе ій обое, и о твоіой невинности изизвестимъ и съ овимъ ону тугу, кою су тайно у срдцу своме носили, ублажимъ“.</p>	<p>„Графъ-тѣ. Благодареніе Богу, тѣ сж живи, и сега сж при мене въ дворъ-тѣ. – Азъ щомъ си дойдохъ отъ войнж-тж, добихъ отъ Бертж твое-то любезно писмо, и тутакси проводихъ наши-тѣ Щалмайсторъ Волфа, та ги доведе, и имъ извѣстихъ за твож-тѣ невинность; и съ това имъ поутѣшихъ тжгж-тж, кож-то сж носили въ сърце-то си тайно“.</p>	<p>„Графат. Фалба да е на Бога, тия са живи и здрави и сега се пре мене у дома. Ас щом си додох од боіат, поіах од Берта твоіето драго писмо и на оне час пратих нашат коніух Волфа да ги доведи и обади им твоіата безгрешност и сас това им поулегчих тажевата, дето скришно си носеха у сарцето“.</p>
<p>„Графица. Благо мени! сладкій родители мои – О Боже! укрепи имъ духъ да одъ радости не умру кадъ ме виде. (клекне) Благодаримъ ти милостивый Творче, Ты си мою молитву услушао и мое срдце утѣшіо. – Овай ме е данъ тако обрадовао, да сва зла и неволѣ</p>	<p>„Графица-та. Блазѣ ми! сладки мои родители – О Боже! укрѣпи имъ духъ-тѣ, да не умржтъ отъ радость, като мя виджтъ. (Пада на колена). Благодарж ти милостивый създателю, ты си послушалъ молбж-тж ми, и си ми утѣшимъ сърце-то. – Тойзи даръ тѣй мя е зарадвалъ, щото сички-тѣ</p>	<p>„Геновева. О сладки моіе родителе! Милостиви Боже! укрепи им сардцата, та да не умрат од радост, като ме видат (Паде на колене). Зафалем те, премилостиви сторител, чи си послушел молбата ми и зарадвал ми си сарцето. Тоіа дар толкос ме іе зарадвал, та сичките злини и теглила, до сега од</p>

претрплѣне забравности предаемъ“.	злины и теглила заборавамъ отъ сега“.	мене дочекани, од сега ги забравем“.
„Графъ. Кажи ми возлюблѣна супруго, како си ты толике године преживила у овой мрачной пустыни?“	„Графъ-тъ. Кажи ми сладка супруго, какъ си ты преживѣла толкова години въ тѣзи пустыниж?“	„Графат. Кажи ми, сладка ми стопанице, как си ти преживела у таѣа пустина толкова години?“
„Графица. Я како самъ одъ они люди слободу добила, таки самъ у ову шуму тумарила, и среѣомъ моіомъ наиѣемъ на ову пештеру, и текъ што се у ню склонимъ и мало одморимъ, а Божиимъ промысломъ доѣе една кошута безъ кошутчета, по свой прилици, она е морала и пре у нѣой пребивати, и видеѣи мене нектене бегати. Я онако невольна видеѣи да су іой сисе млечне, а неимяюѣи чиме дете подоити, усудимъ се и поднесемъ іой дете подъ сисе, и она се ни съ места непомакну. По овомъ видеѣи да неѣе никудъ да иде, изиѣемъ и одну кору одъ липе одцепимъ, савіемъ и увежемъ, и у ню млека намуземъ, и тако самъ се до лета млекомъ	„Графица-та. Азъ, щомъ добихъ свободж отъ оныя хора, тутакси дойдохъ въ тѣзи пустыниж, и случайно намѣрихъ тѣзи пещтерж; и щомъ ся склонихъ и починахъ малко, дойде една сърна безъ сърнета, коя-то, както ся види, и напѣдъ е обитавала въ неѣж, и като мя видѣ, не рачи да побѣгне. Азъ тѣй уморена и изнурена, като видѣхъ, че ѣ ся сиси-тѣ млечни, а и зашто-то немахъ съ какво да си накѣрмѣ дѣте-то, дръзнахъ, то го поднесохъ подъ сити-тѣ ѣ; и тя никакъ не ся мрждна отъ мѣсто-то си. Подиръ това, като видѣхъ, че неще да отиде нигдѣ, излѣзохъ и отцѣпихъ еднѣ корж отъ липѣ, свихъ ѣж и ѣж обвѣрзахъ, аче наидохъ въ неѣж млѣко: и тѣй съмъ ся	„Геновева. Ас щом бих доведена тука од онеѣа хора, случи ми се да намера таѣа пещера, и след малко време, като се починах малко, доде една кошута без щенета, коѣа, като се види, и од напред та си е имала тука леговище, и като ме виде, не рачи да побегни. Ас, таквава уморена и ослабнала, като видех, че циците и беѣа млечни, наѣах се да и подноса на циците и та никак не пошавна од местото си. След това, като видех, чи та се не варди од мене, излезох и одцепих една кора от липа, свих ѣа и обвѣрзах ѣа та чи надоѣих у неѣа млеко, и теѣ сам се хранила до летото. А през летото сам се хранила сас секаква овошка и рождба,

<p>нѣзинымъ преранъивала, а кадъ е лето настало онда самъ се разнымъ воћемъ и ягодама ранила, а за зиму лешньике и кестенѣ тресла и сушила, и до данасъ се ранила, а изъ извора, кои е овди близу воду пила“.</p>	<p>хранила чакъ до лѣто-то. А презъ лѣто-то съмъ ся хранила съ различно овощје и съ ягодје; а за зимѣ съмъ брала и сушила лишници и фурмы, и хранила съмъ ся до днесъ, а отъ изворъ-тъ, кой-то е тука близу, пила съмъ водицѣ“.</p>	<p>дето можех да намера из гората; за зиме пак сам брала и сушила које круши, које смокини, и тей до днес сам се хранила, а од изворот, дето е тука блиско, пила сам водица“.</p>
<p>„Графъ. О Геновево, та то е милостивый Богъ веће чудо съ тобомъ чинію, него ли са икоимъ своимъ угодникомъ. – Онъ е заиста шиляо теби анђела съ неба, иначе, како бы ты могла толике године безъ комадића леба – безъ ватре и огрева – безъ ношаћи и спаваћи альина провести!!! – – Ты као едина кћерка княжеска, коя си на сребру и злату ручавала, и на пурпурной свили спавала, и кою ни найманѣ ладный ветаръ овевяо ніе, преживити – Право ми кажи, любишь ли ме іюштъ ономъ меромъ любви; можешъ ли ме за твогъ доброгъ супруга сматрати? –“</p>	<p>„Графъ-тъ. О Геновево! та милостивый Богъ е направилъ съ тебе по голѣмо чудо, нежели и съ единъ свой угожникъ. – Той безъ омисль ти е провождалъ отъ небе-то Ангела Хранителя, защо ипакъ какъ бы могла ты да преминешъ толкова години безъ хлѣбъ – безъ огньнь, – и безъ дрехи за носиніе и за спаніе!!! Ты, коя-то си княжеска дъщиря; коя-то си обѣдовала на златны и сребѣрны сѣдове, и спала на пурпурнѣ копринѣ; ты, думамъ, коѣ-то никакъ не е досягвалъ студенъ вѣтрецъ, какъ си могла да преживѣшъ. – Първо ми кажи любишь ли мя още съ онѣзи любовь,</p>	<p>„Графат. О Геновево! Милостивиат Бог е направил сас тебе по големо чудо, некили сас некої негов сцетец. Тої без омисл е пратил од небето некої добар ангел да те пази, защо инак как можеш ти да живеш толкова време без леб, без оган и без дрехи за носене и за спаніе! Ти, коїа си кнежеска дащере, коїа си іала у златни и сребарни садове и спала на леки перушинки и облекла копренени скапи дрехи, ти думам, до коїа не опре студен ветрец, как си могла да проживеш? Право ми кажи, обичеш ли ме сас онаїа парва милост, можеш ли ме има за твої добар стопаник?“</p>

	можешъ ли мя има за твой добъръ супругъ? –“	
„Графица. Умири се Сигфриде, и неспоминь ми ни о чему ни найманѣ – я данасъ сва претрплѣна зла забравности предаемъ. – Уверенъ буди, да самъ доста и радостни дана у овой пустыни провела. – Погледай наше чедо, – погледай нѣгове румене образчиѣ, као да су пурпуромъ намазани, а то е све одъ прости ела съ коима га е майка ранила и у свѣжимъ въздуху обдржавала; а да самъ га у двору съ разнимъ елима ранила и одъ зиме и мрза хранила, а онѣ бы изгледао бледъ и сувъ као и остала господска деца. <i>(Кошута пређе преко пута и Графъ ю опази)</i> “.	„Графица-та. Умири се Сигфриде, и никакъ неми спомянувай за това: азъ днесъ заборавамъ сички-тѣ злины, кои-то съмъ претърпѣла до сега. – Бжди увѣренъ, че съмъ доста радостны дене преминала въ тѣзи пустыня. – Погледни наше-то чедо – погледни му червени-тѣ странички, като да сж намазани съ пурпуръ; а то е се отъ просты-тѣ ястія, съ кои-то съмъ го хранила и обдржавала на чистъ въздухъ; а да бѣхъ го хранила у дома съ различни ястія, то щеше да изгледа блюдаво и сухо, както и други-тѣ болерски-дѣца. <i>(сърна-та премина презъ нѣтъ-тъ и Графъ-тъ ѣж съгледа)</i> “.	„Геновева. Умири се, Сигфриде, умири се, и недей ми никак спомене това нещо. Ас днес забравем сичките злины, дето сам претарпела до сега. Не боі се за нищо и вервай, чи сам доста радосни дни преминала у таіа пустина. Погледни нашѣто момче, погледни червените му бузи, като чи да се намазани сас червило: и то е од простото іадене, сас коіето сам го хранила и обдаржала на чиста ветрина. А да бех го хранила у дома сас много сладки работи, то щеше да има марчаво и жалто лице като другите боліарски деца <i>(Кошутата премина през патат и Графат іа сагледва)</i> “.
„Графъ. А да ніе ово твоя кошута?“	„Графъ-тъ. А да не бжде тази твоя-та сърна?“	„Графат. Да не бади таіа твоіата кошута?“
„Графица. Есте, есте, благо мени, а я самъ се была за ню врло уплашила, кадъ самъ гласъ айке чула“.	„Графица-та. Тя е, тя, блазѣ ми, азъ твърдѣ бѣхъ ся уплашила, като чухъ гласъ на хрѣтки“.	„Геновева. Та е, та, благи ми Сигфриде, ас се много бех оплашила, като чіух гласат на (х)ратките“.

„Графъ. Па да ю уватимо“.	„Графъ-тъ. Аче да ъж уловимъ“.	„Графат. На бива ли да іа оловим?“
„Графица. Она ће скоро и сама доћи“.	„Графица-та. Тя ще дойде скоро самичка“.	Геновева. Та ще доди скоро самичка.
„Графъ. (Скине съ рамена ловачкїй рогъ Jagdhorn и засвира). Садъ ће знати мои люди гди самъ“.	„Графъ-тъ. (снемва отъ рамо-то си ловски-тъ рогъ и засвиря). Сега ще знаѣтъ мой-тъ хора, гдѣ съмъ“.	„Графат (сHEME од рамото си ловчискиат рог и засвире). Сега ще знаіат моіте хора каде сам“.
„Шмерценрайхъ. Дайте ми то што свира (Графъ му даде, онъ дува, но несвира.) Та садъ неће, дела вы свирайте. (Графъ засвира и ловци дођу)“.	„Шмер. Дайте ми това, шо свире (Графъ-тъ му го дава, той надува но не свире). Аче сега неще, де, вы свирете (Графъ-тъ засвирва, и ловци-тъ дохождатъ)“.	„Енрих. Даі ми, теіко, това, дето свире (Графат му и дава, тоі надува, а не свире). Еми сега защо не свире? од де ти свиреш? (Графат засвире, и ловците дохождет)“.

Приликом утврђивања предлошка „Геновеве“ важно је имати на уму две чињенице: 1) један од потенцијалних „Геновевиних“ предложака је, као и „Геновева“, на бугарском језику, док је други на српском; 2) бугарски превод Павела Тодорова готово је дослован превод „Многострадалне Геновеве“ Василија Јовановића. Потешкоће у анализи до којих би нас довело њихово занемаривање илустроваћемо на примеру најкраће Геновевине реплике из ове сцене:

Отац Едуардо: „Та ще доди скоро самичка“.

Потражимо одговарајуће место из драме Василија Јовановића:

Василије Јовановић: „Она ће скоро и сама доћи“.

Подударање је потпуно, као и на многим другим местима у представљеној табели. Уколико пред собом не бисмо имали превод Павела Тодорова, могли бисмо са сигурношћу тврдити да је отац Едуардо преводио српску драму. Погледајмо сада исту реплику код Тодорова:

Павел Тодоров: „Тя ще дойде скоро самичка“.

Првенствено због тога што је реч о истом (бугарском) језику, чини се да је подударње са репликом из „Геновеве“ још потпуније него у претходном случају. Међутим, употреба некњижевног облика глагола од стране оца Едуарда (осим што нам говори о слободнијем односу према предлошку него што је то случај са текстом Павела Тодорова) у нови текст уноси разлику која оставља отвореном и могућност да је он преводио текст српске драме, а притом долазио до готово истих преводачких решења као Тодоров.

Наведени пример показује да је у трагању за „Геновевиним“ предлошком непоходно посматрати сва три текста истовремено. При томе треба занемарити оне делове текста у којима постоји потпуна подударност српске и бугарске „Многострадалне Геновеве“, а усредсредити се на места где се оне разликују. То ће бити делови текста у којима треба тражити сличности са текстом „Геновеве“. Како би се, између тако блиских текстова „Многострадалне Геновеве“ показало што више разлика, потребно је посматрати већи део текста. Као највећа целина драмског текста која нам је у сва три случаја доступна, једна сцена пружа довољно материјала за нашу анализу.

Упоредно посматрање свих трију текстова приказаних у табели – на оним местима на којима се српски и бугарски текст „Многострадалне Геновеве“ разликују – откива нам три типа односа кроз које можемо сагледавати текст „Геновеве“:

- 1) подударност одговарајућих делова текста „Геновеве“ и „Многострадалне Геновеве“ Василија Јовановића;
- 2) подударност одговарајућих делова текста „Геновеве“ и „Многострадалне Геновеве“ Павела Тодорова;
- 3) разликовање одговарајућих делова свих трију текстова.

Једини пример апсолутне подударности између текстова „Геновеве“ и „Многострадалне Геновеве“ Василија Јовановића проналазимо у одабиру врсте животиње чијим су се млеком Геновева и њен син прехрањивали у дивљини. Оба текста говоре о кошути, док се Павел Тодоров определио за реч „сърна“. Међутим, иако се и у српском и у бугарском језику обе речи користе за именовање женки које припадају различитим животињским врстама, „Бугарски етимолошки речник“ сведочи о томе да се

српскохрватска реч кошута на бугарски преводи и као „сърна“ (Георгиев 2012). Имајући у виду ову чињеницу, овакво подударање не можемо узети као аргумент за одређивање Јовановићеве „Многострадалне Геновеве“ као „Геновевиног“ предлошка. Отац Едуардо је пред собом могао имати Тодоровљев превод, а (по сопственом језичком осећању) одлучити се за промену лексеме, не мењајући притом значење оригиналне информације. У том случају, подударност између текста оца Едуарда и Василија Јовановића на овом месту показала би се као случајна.

У приказаној табели, јавља се још само један пример који би нас могао навести на помисао да је „Геновевин“ предлошак била српска драма:

Отац Едуардо: „Тога дар толкос ме је зарадвал, та сичките злини и теглила, до сега од мене дочекани, од сега ги забравем“ (подвукла С.Т).

Василије Јовановић: „Овай ме е данъ тако обрадовао, да сва зла и неволѣ претрпѣне забравности предаемъ“ (подвукла С.Т).

Павел Тодоров: „Тойзи даръ тѣй мя е зарадвалъ, щото сички-тѣ злини и теглила забравямъ отъ сега“.

Иако подударност подвучених места у текстовима оца Едуарда и Василија Јовановића није потпуна као у претходном примеру, она имају синонимно значење – док се у тексту Павела Тодорова зла и невоље о којима Геновева прича уопште не атрибуирају. Оно што нам, међутим, указује на то да је овде пре реч о слободном одношењу оца Едуарда према бугарском преводу „Многострадалне Геновеве“ него о аргументу у прилог одређењу Јовановићеве драме као предлошка „Геновеве“ јесу употреба речи „даръ“/“дар“ бугарских списатеља наспрам Јовановићевог „данъ“, те глагола „забравямъ“/ „забравем“ наспрам конструкције „забравности предаемъ“.

У приказаној табели, најбројнији су примери у којима је уочљива подударност између текстова „Геновеве“ и „Многострадалне Геновеве“ Павела Тодорова. Она је најчешће апсолутна (буг. „Пада на колена“ / „Паде на колене“ према срп. „клекне“, „сладка“ према „возлюбљѣна“, „водицѣ“ / „водица“ према „воду“, „безъ огньѣ“ / „без оган“ према „безъ ватре и огрева“, „на златны и сребрѣны сѣдове“ / „у златни и сребарни

садове“ према „на сребру и злату“, „у дома“ према „у двору“; одређени делови Јовановићевог текста немају пандане у бугарским текстовима – нпр. немачка реч „Jagdhorn“ или објашњење Геновезиног проналаска кошуте „Божіимъ промыслѡмъ“) или пак подразумева лексичку промену, задржавајући се притом у истим значењским оквирима (буг. „уморена и изнурена“ / „уморена и ослабнала“ према срп. „невољна“, „Ангела Хранитеља“ / „некоји добар ангел“ према „анђела“, итд).

Иако се чини да су наведени примери више него довољни аргумент у прилог тези о „Многострадалној Геновеви“ Павела Тодорова као предлошку „Геновеве“ оца Едуарда, пре доношења закључка морамо осматрити случајеве у којима се одређени делови текста „Геновеве“ разликују од одговарајућих делова текста и српског и бугарског издања „Многострадалне Геновеве“, а како бисмо били сигурни да отац Едуардо пред собом није имао неки од њених текстова које нисмо узели у разматрање.

Једини пример међу репликама приказаним у табели у коме отац Едуардо употребљава лексему са другачијим значењем у односу на текстове Јовановића и Тодорова је приликом Геновезиног излагања о томе чиме се прехрањивала током зиме. У Јовановићевом тексту, Геновева је јела „лешњице и кестенџ“. Код Тодорова ће то бити „лишници и фурмы“⁵⁰. У тексту оца Едуарда, на одговарајућем месту читамо „које круши, које смокини“⁵¹. Иако одређене промене у односу на предлошке својих текстова уносе и Тодоров и отац Едуардо, оне ни на који начин не доприносе промени смисла репликае у којој су се нашле, те нису од значаја за нашу анализу.

Интересантна је и чињеница да се на местима на којима у оба текста „Многострадалне Геновеве“ читамо о љубави између супружника отац Едуардо одлучује за нешто другачије лексеме:

Василије Јовановић: „Право ми кажи, любишџ ли ме іоштџ ономџ меромџ
любѡви; [...]“

Павел Тодоров: „Първо ми кажи любишџ ли мя още съ онџзи любѡвџ, [...]“

Отац Едуардо: „Право ми кажи, обичеш ли ме сас онаіа парва милѡст, [...]“

---

⁵⁰ фурма – (срп.) урма

⁵¹ круша – (срп.) крушка; смокиња – (срп.) смоква

Међу овим трима текстовима, „Геновева“ је једина настала не само у католичком, већ и у манастирском окружењу. Чини нам се да је овај пример управо резултат промене контекста у коме се драма о брабантској грофици нашла онда када ју је отац Едуардо записао.

Што се именовања ликова тиче, осим што (за разлику од Јовановића и Тодорова) отац Едуардо грофицу на сцену поставља под њеним именом, посебно се истиче име које он додељује њеном сину: „Енрих“. У свим обрадама приче о Геновеви у којима је именован, њен син носи симболичко име везано за услове у којима је рођен. У језуитским драмама срећемо имена попут библијског Бенони (лат. *Benoni*) и Тристан (лат. *Tristanus*), док ће немачке књиге за народ и Кристоф Шмид популаризовати име Шмерценрајх (нем. *Schmerzenreich*),⁵² које – у оригиналној форми или као калк – потискује сва претходна.⁵³ У трећој сцени трећег чина Јовановићеве, те и Тодоровљеве „Многострадалне Геновеве“, крштавајући свог сина, Геновева објашњава због чега му даје име Шмерценрајх. С обзиром да овај део „Геновеве“ није сачуван, остајемо ускраћени за такво објашњење од стране оца Едуарда. У италијанском језику, матерњем језику оца Едуарда, име Енрико (итал. *Enrico*) је веома заступљено. Његова нас етимологија пак поново доводи до немачког језика и имена Хајнрих (нем. *Heinrich*) које носи значење другачије од свих претходно наведених – (богати) господар куће. Прича о Геновеви као прича о верности, али и скромности и смерности, не даје нам објашњење због чега се отац Едуардо одлучио за ово име. Све док се не појави нови текст који обрађује причу о Геновеви, а у којој би се њен син овако звао, једино што можемо тврдити у вези са оваквом променом у односу на предлошак је слобода са којом је отац Едуардо њему приступао.

О тој слободи сведочи и последњи тип разлика коју срећемо у приказаном тексту „Геновеве“ у односу на текстове са којима га упоређујемо, а који се открива на фону језичке организације текста. У периоду у коме су настајале све три драме, и бугарски и српски књижевни језик отпочели су коначну етапу свога развоја. Чињеница да у тексту оца Едуарда проналасимо дијалектизме још једном указује на слободнији однос „Геновеве“ према њеном предлошку него што је случај са преводом Павела Тодорова.

---

⁵² *Schmerzen* – (срп.) болови; *reich* – (срп.) богат

⁵³ У преводима Шмидове приче на италијански језик такође срећемо име *Schmerzeinreich*.

Примери које у приказаној сцени срећемо често су облици: „стопаник“ и „стопаница“ (в. Тодоров 2010) наспрам „супругъ“ и „супруга“, као и „зафалем“ (в. Митев 2017) наспрам „благодаримъ“, одн. „благодарџ“.

Имајући све ово у виду, можемо закључити да је непосредни предложак „Геновеве“ оца Едуарда бугарски превод „Многострадалне Геновеве“ Павела Тодорова. Упоредно сагледавање ова два текста открива нам да су једине разлике међу њима, иако многобројне, само језичке природе – у тексту оца Едуарда на одговарајућим местима проналазимо другачије лексеме у односу на Тодоровљев текст. Оне су или синонимног значења (међу њима се налазе и дијалектизми) или доносе минорне разлике у значењу које пак не доводе до промене смисла изреченог. „Геновева“ оца Едуарда није пука транслитерација „Многострадалне Геновеве“ Павела Тодорова, већ својеврсна прерада овог текста – на језичком плану.

***

Појава текста као што је „Геновева“ међу католицима у Бугарској значајан је прилог проучавању путовања приче о судбини брабантске грофице кроз различите средине и жанрове. Настала најпре у католичкој средини, након прозне обраде Кристофа Шмида у протестантском духу, њену драматизацију срећемо у православним срединама – најпре Србији, а потом и у Бугарској, да би одатле поново доспела под окриље католицизма – захваљујући раду италијанског мисионара у оквирима бугарске културе. За разлику од промене коју је легенда о Геновеви доживела када је први пут прешла праг католичанства, а због које данас и причамо о њеној немачкој и холандској обради, једном када је у драмском жанру провела довољно времена да се преноси кроз различите конфесионалне средине, независно од окружења у коме се налазила, она је у основи остајала иста. Томе је допринела чињеница да Шмидова, холандска обрада средњовековне легенде пропагира хришћанске вредности које своје значење остварују у контексту ширем од оног у коме се успоставља опозиција између православља и католичанства.

4. Елементи културног трансфера у преводима „Геновеве“

Кристофа фон Шмида на хрватски (1846), српски (1852) и бугарски језик (1872)

4. 0. Поглавље које следи представља резултат упоредног читања превода Шмидове „Геновеве“ Кола младих родољуба на хрватски (1846), Јована Балугџића на српски (1852) и Стефана Бобчева на бугарски језик (1872). Оно је предузето са намером да се открију елементи *културног трансфера*⁵⁴ оригиналног немачког текста на хрватско, српско и бугарско културно поднебље, а у жељи да се, на конкретним примерима, осветле сличности и разлике у реципирању једног дела немачке књижевности од стране ових трију народа. С тим у вези, било је неопходно почети утврђивањем непосредних предложака ових текстова.

4. 1. НЕПОСРЕДНИ ПРЕДЛОШЦИ ПРЕВОДА ШМИДОВЕ „ГЕНОВЕВЕ“ НА ХРВАТСКИ, СРПСКИ И БУГАРСКИ ЈЕЗИК. Најлакши задатак био је ући у траг непосредном предлошку текста „Геновева. Прелијепа из стародавности приповијетка за све добре људе, особито за матере и дјецу од Криштофа Шмида“⁵⁵, чије је прво издање Коло младих родољуба објавило 1846. године. У предговору Кола младих родољуба (које претходи преводу оригиналног ауторовог предговора), експлицитно је указано на треће издање Шмидове „Геновеве“ као непосредног предлошка текста који следи (в. Šmid 1846: 6-7).

До 1846. године, појавило се осам издања Шмидове „Геновеве“ на немачком језику (I – 1810, II – 1811, III – 1817, IV – 1825, V – ?, VI – 1835, VII – 1840, VIII – 1843),⁵⁶ при чему је аутор учествовао у издавачком процесу сваког од њих, надгледајући саме

⁵⁴ Наше теоријско полазиште приликом испитивања културног трансфера била је дисертација Драгане Грбић, у којој је читаво поглавље посвећено објашњавању термина и његових основних елемената, уз ослањање на ставове најзначајнијих теоретичара ове културно-историјске теорије (Грбић 2016а: 41-63).

⁵⁵ ориг. „GENOVEVA. Prelèpa iz starodavnosti pripovèdka za sve dobre ljude, osobito za matere i dècu od Krištofa Šmida“

⁵⁶ Линкови ка споменутих издањима: I – <https://www.digitale-sammlungen.de/de/view/bsb11113053?page=1>; II – https://books.google.de/books?id=q_j8j23f-e4C&printsec=frontcover&hl=sr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false; III – https://books.google.de/books?id=TpwEut8s9tMC&printsec=frontcover&hl=sr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false; IV – https://books.google.de/books?id=VnZdAAAAcAAJ&printsec=frontcover&hl=sr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false; VI – https://books.google.de/books?id=EF66auYkg6MC&printsec=frontcover&hl=sr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false; VII – https://books.google.de/books?id=72oOAAAAQAAJ&printsec=frontcover&hl=sr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false; VIII – https://books.google.de/books?id=OCZNAAAAcAAJ&printsec=frontcover&hl=sr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false. (приступљено 29.06.2023)

текстове.⁵⁷ Првих седам представљају појединачна издања, док је издање из 1843. године тринаеста по реду књига из серије „Сабрани списи аутора Ускршњих јаја, Кристофа фон Шмида“⁵⁸. Све до петог издања, текст Шмидове „Геновеве“ остајао је непромењен, односно, нова издања била су поновљена издања оригиналног текста из 1810. године. Текст петог издања нам није био доступан, при чему нам остаје непозната и година његовог издања. Међутим, с обзиром на то да у шестом (а касније и у седмом) издању проналазимо додатни предговор за који се тврди да је заступљен и у петом издању, можемо са сигурношћу тврдити да је текст петог издање Шмидове „Геновеве“ идентичан шестом и седмом издању. Из њега сазнајемо да је, двадесетак година након првог издања „Геновеве“ Шмид осетио потребу да се још једном позабави њеним текстом, а како би исправио све његове грешке и допринео његовој целовитости. С обзиром на то да је осмо издање део серије књига, у њему споменути предговор не проналазимо, али упоредно читање овог издања и два издања која су му претходила указује на готово потпуну подударност текста петог, шестог, седмог и осмог издања Шмидове „Геновеве“.⁵⁹ Можемо, дакле, говорити о две групе текстова Шмидове „Геновеве“ на немачком језику објављених до 1843. године.

За наше истраживање то је од значаја због тога што Јован Балугџић у предговору свог превода „Геновеве“ на српски језик не указује на конкретно издање које је послужило као предлошак његовом преводу (да је реч о преводу са немачког језика сазнајемо са насловне стране: „по нџмачкомъ написао е Јованъ Балукџић“). С обзиром

⁵⁷ Ово је важно напоменути због тога што се током деветнаестог века у Немачкој појављује низ Шмидових имитатора који неовлашћено штампају његове текстове – произвољним уношењем измена у њих, често их трансформишући до непрепознатљивости (в. Wille 1969: 53-58).

⁵⁸ ориг. „Gesammelte Schriften des Verfassers der Ostereier, Christoph von Schmid“

⁵⁹ Разлике које осмо издање уноси у односу на претходна три издања занемарљиве су у погледу посматрања текста као потенцијалног предлошка за преводе на друге језике. Оне подразумевају исправљање малобројних ортографских и граматичких грешака или су пак, стилске природе. Поређењем текста најдуже, шеснаестог, поглавља осмог и њему претходног издања уочили смо следеће стилске неподударности: 1) „Der Graf stieß noch ein Paar Mal in das Horn, [...]“ (VII) / „Der Graf stieß noch zwei oder dreimal in das Horn, [...]“ (VIII); 2) „Er breitete über ein Felsenstück, nächst dem Feuer, [...]“ (VII) / „Er breitete über ein niedriges, zu einem Eige dienliches Felsenstück nächst dem Feuer, [...]“ (VIII); 3) „[...] nun bin ich erst froh, daß mir die Mohren meinen alten grauen Kopf nicht gespalten haben, [...]“ (VII) / „[...] nun bin ich erst froh, daß mir die Sarazenen meinen alten grauen Kopf nicht gespalten haben, [...]“ (VIII); 4) „Ach, wenn ich es früher gefen hätte, so hätte ich den lieben Gott darum gebethen.“ (VII) / „Ach, wenn ich es früher gefen hätte, so hätte ich den lieben Gott gebeten, uns auch davon zu geben“ (VIII); 5) „[...] daß sie Genovefa längst für todt gehalten, [...]“ (VII) / „[...] daß sie gemeint, Genovefa sey längst todt, [...]“ (VIII); 6) „Wir glaubten, Ihr und Euer liebes Kind hätten längstens einen fürchterlichen Tod genommen, [...]“ (VII) / „Wir glaubten, Ihr und Euer liebes Kind hätten in der Wildniß einen fürchterlichen Tod genommen [...]“ (VIII); 7) „[...] diese Jungfrau sey Wertha, jenes gute Mädchen, das sie im Gefängnisse besucht hatte, [...]“ (VII) / „[...] diese Jungfrau sey Wertha, jenes gute Mädchen, das vor sieben Jahren an das Fenster ihres Gefängnisses gekommen, [...]“ (VIII) (подвукла С.Т). С обзиром на то да ниједна од наведених неподударности ни најмање не доприноси промени смисла изреченог, имамо разлога осмо издање Шмидове „Геновеве“ на немачком језику прикључити групи текстова коју чине њена претходна три појединачна издања. (преводе ових делова текста доносимо у Прилогу бр. 1 на крају рада)

на то да ћемо преводе „Геновеве“ на хрватски и српски језик посматрати упоредно, важно је утврдити којој је од две групе текстова припадао непосредни предложак Балугџићевог превода. Уколико бисмо утврдили да су Јован Балугџић и Коло младих родољуба пред собом имали исти текст на немачком језику, разлике између српског и хрватског превода морале би бити резултат цензуре, индивидуалних преводачких решења или пак културног трансфера.

Утврђивање разлика између две групе текстова Шмидове „Геновеве“ на немачком језику омогућиће нам да Балугџићев превод доведемо у непосредну везу са једном од њих. Оне су, највећма, стилске природе. Друга група текстова доноси исправљене ортографске и граматичке грешке претходних издања, као и нова синтаксичка решења. Ретко се дешава и то да текстови из друге групе изостављају читаве реченице, али ово, по правилу, не уноси разлику у смисао текстуалне целине у којој су се нашле. Број поглавља, њихови наслови,⁶⁰ имена ликова и топоними остају неизмењени. Једину значајнију разлику у фабуларном току друга група текстова доноси у седамнаестом поглављу, знатно проширујући бискупов говор упућен поново уједињеној породици. Срећемо читав одељак од две стране, који резимира поуке које су патње главне јунакиње донеле свима присутнима. Иако ће многи преводи Шмидовог оригиналног текста знатно сажимати велики број моралних деоница у тексту, ова се међу свима њима значајно издваја, јер доприноси целовитости фабуле (у прилог томе говори чињеница да управо на овом месту Василије Јовановић окончава радњу своје драме засноване на Шмидовој „Геновеви“).⁶¹ Могли бисмо претпоставити да би превод Кола младих родољуба садржао барем део овог текста да је настао на основу неког од текстова из друге групе.⁶² Исто можемо рећи и за превод на српски језик. Чињеница да у Балугџићевом тексту не проналазимо трагове наведене новине коју доноси пето издање Шмидове „Геновеве“, први је аргумент у прилог тези да његов непосредни предложак припада првој групи њених текстова у оригиналу.

---

⁶⁰ У седамнаестом поглављу ипак учојавамо незнатну разлику: наслов прве групе текстова је – *„Genovefa sieht ihre alten Aeltern wieder“* (срп. Геновева поново види своје старе родитеље), док наслов друге групе текстова изоставља атрибуцију родитеља – *„Genovefa sieht ihre Aeltern wieder“*. Иако Балугџићев превод овог наслова одговара другој групи текстова, ова подударност не може се узети као аргумент тврдњи да је ова група текстова његов непосредни предложак. Атрибуирање Геновевиних родитеља не проналазимо ни у наслову које нуди превод Кола младих родољуба (превод текста из прве групе оригиналних текстова), те се овакво решење ипак мора приписати индивидуалном преводачком решењу.

⁶¹ Текст у оригиналу, као и његов превод на српски, доносимо у *Прилозима* на крају рада (*Прилог бр. 2*).

⁶² Касније у раду уверићемо се у то колико ретко је хрватски превод сажимао свој предложак (само у једном случају).

Да бисмо тезу потврдили, на примеру шеснаестог, најдужег поглавља Шмидове „Геновеве“, указаћемо на све осим ортографских и граматичких разлика ових двеју група њених текстова које своје пандане имају у преводу Јована Балугџића, уједно доносећи и њих у табеларном приказу:⁶³

„Genovefa“ ⁶⁴ (1817)	„Genovefa“ (1835)	„Геновева“ (1852)
„Jetzt nahm der Graf, um seine Leute zu rufen, sein silbernes Jagdhorn von der Seite und stieß darein, daß der Schall hundertfältig von den Felsen wiederhallte. Der Knabe, ⁶⁵ der in seinem Leben nichts solches gehört hatte, war hoch erfreut über den wunderbaren Schall, und versuchte es sogleich auch zu blasen – und die liebevolle Mutter lächelte ungeachtet ihrer Augen voll Thränen“ (Schmid 1817: 112).	„Jetzt nahm der Graf, um seine Leute zu rufen, sein silbernes Jagdhorn, das ihm an einer goldenen Kette zur ⁶⁶ Seite hing, und stieß darein, daß er Schall hundertfältig von den Felsen wiederhallte. <u>Schmerzlich</u> , der in seinem Leben nichts Solches gehört hatte, war hoch erfreut über den wunderbaren Schall. <u>Er wollte das Jagdhorn nahär besehen, fragte, aus was Horn und Kette gemacht seyen, und versuchte sogleich zu blasen. Allein die Töne, die er herausbrachte, klangen nicht sehr angenehm. Und die liebevolle Mutter lächelte, ungeachtet ihrer Augen voll Thränen“</u> (Schmid 1835: 112).	„Садъ Сигфридъ узме свой сребрный трубачъ, па да бй свое люде сазвао, добро засвира у нѣга тако, да се хоріо гласъ по планини. <u>Дѣте</u> , коє никадъ у свомъ вѣку ние то чуло, зачуди се томъ гласу, и огледао є небй л’ и онъ то могао учинити – а мила нѣгова мати смѣяла му се, ако іоѣ у єсу очи быле пуне суза“ (Шмид 1852: 67–68).
„Auf den Schall des Jagdhorns kamen die Ritter und die Diener des Grafen [...]“ (Schmid 1817: 112).	„Der Graf stieß noch ein Paar Mal in das Horn, und auf den Schall kamen die Ritter und die Diener des Grafen [...]“ (Schmid 1835: 112).	„На гласъ трубе искупе се войводе и момци сигфридови, [...]“ (Шмид 1852: 68).

⁶³ За ту сврху користећи се трећим (1817) и шестим издањем „Геновеве“ (1835).

⁶⁴ Преводе на српски делова текста оригинала оба издања доносимо у *Прилогу бр. 3* на крају рада.

⁶⁵ Подвучени делови текста у првој и трећој колони представљају поклапања одговарајућих делова текста „Геновеве“ из 1817. године и Балугџићевог превода, које пак не проналазимо у тексту „Геновеве“ из 1835. године.

⁶⁶ Подвучени делови текста у другој колони представљају разлике које друга група текстова „Геновеве“ доноси у односу на прву групу њених текстова, а које не проналазимо ни у Балугџићевом преводу.

<p>„Alle standen ehrerbietig und schweigend umher; denn sie sahen, <u>daß der Graf und die Frau und das Kind die Augen voll Thränen hatten</u>“ (Schmid 1817: 112).</p>	<p>„Alle standen ehrerbietig und schweigend umher; alle waren begierig zu hören, wer die Frau und das Kind sey“ (Schmid 1835: 113).</p>	<p>„Сви су ради были дознати штогодъ о томе, зато свуда у наоколо око нѣи постаю; ерѣ су видели да су и у <u>Сигфрида, и у женске и у дѣтета очи сузне были</u>“ (Шмид 1852: 68).</p>
<p>„Der Graf erzählte ihnen kurz die Hauptsache <u>der ganzen Geschichte,</u> und theilte dann unter seine Leute Befehle aus“ (Schmid 1817: 113).</p>	<p>„Der Graf erzählte ihnen kurz die Hauptsache von Genovefas Rettung, und theilte dann unter seine Leute Befehle aus“ (Schmid 1835: 113).</p>	<p>„Сигфридъ ѣмъ исприча укратко <u>како се и шта се догодило,</u> па онда своимъ момцима изда заповѣсти“ (Шмид 1852: 68).</p>
<p>„Am meisten erstaunte <u>der Knabe Anfangs über die Reiter</u>“ (Schmid 1817: 115).</p>	<p>„Am allermeisten war er erstaunt, als er die Ritter erblickt hatte, <u>die zu Pferd in das Thal gekommen waren</u>“ (Schmid 1835: 115).</p>	<p>„Найвећма се <u>дѣте</u> чудило, кадъ е видало конѣике“ (Шмид 1852: 69).</p>
<p>„Das ist wohl ein recht schönes Himmels Geschenk! Nicht wahr, Mutter, wenn wir den lieben Gott gewußt hätten, so hätten wir den lieben Gott auch darum gebeten? Das hätten wir diesen Winter wohl brauchen können!“ (Schmid 1817: 115)</p>	<p>„Das ist wohl ein recht schönes <u>wunderbares Geschenk des Himmels!</u> Du hast mir zwar schon davon gesagt, <u>liebste Mutter, aber so schön habe ich es mir nicht vorgestellt.</u> Ach, wenn ich es früher gesehen hätte, so hätte ich den lieben Gott darum gebeten. Nicht wahr, liebste Mutter, wir hätten es diesen Winter hindurch wohl brauchen können?“ (Schmid 1835: 115–116)</p>	<p>„О то е лѣпъ поклонъ одъ Бога. Е л’ мати? Да смо за то знали, мы бы и за то Бога молили да намъ да. То бы намъ ове зиме башъ требало“ (Шмид 1852: 69).</p>
<p>„Es wäre ja Schade dafür! sagte er“ (Schmid 1817: 116).</p>	<p>„Es wäre ja Schade dafür! sagte er, <u>sie sind gar zu schön</u>“ (Schmid 1835: 116).</p>	<p>„То е штета ести тако лѣпе ябуке“ (Шмид 1852: 69).</p>
<p>„In dem Augenblicke, da Genovefa aus <u>einem kleinen Wäldchen,</u> durch das die Straße führte, hervorkam, und Siegfriedsburg vor sich liegen</p>	<p>„In dem Augenblicke, da Genovefa eine Anhöhe, worüber die Straße führte, erreicht hatte, und Siegfriedsburg vor sich liegen sah,</p>	<p>„Чимъ е Геновева прошла <u>неку шумицу</u> и угледала Сигфридградъ – чуше се сва звона звонити, <u>и свѣтъ</u></p>

<p>sah – wurde auf einmal in Siegfriedsburg mit allen Glocken geläutet, und die Thränen der Leute flossen noch reichlicher. Das Volk gatte dieses veranstaltet, ohne daß es ihm Jemand geheißen hatte, und hatte nur gewartet, bis man Genovefa von weitem kommen sah. Nahe vor Siegfriedsburg war die Menge Menschen unübersehbar, und das Gedränge unbeschreiblich“ (Schmid 1817: 120).</p>	<p>wurde dort auf einmal mit allen Glocken geläutet. Das Volk erkannte in Genovefas Rettung Gottes allwaltende Vorsehung, und sah ihre Zurückkehr als eine heilige Feierlichkeit an. Deswegen wollte es ihren Einzug zu Siegfriedsburg durch Glockenläut verherrlichen. Als Genovefa die deierlichen Glockentöne vernahm, wurde sie aufs Neue bis zu Thränen gerührt, und auch die Thränen der unzähligen Menschen flossen reichlicher. Ja, die allgemeine Rührung wurde zur Andacht, die Aller Herzen zum Himmel erhob. Alle lobten und priesen Gott. Nahe vor Siegfriedsburg war die Menge Menschen unübersehbar, und das Gedränge unbeschreiblich“ (Schmid 1835: 120).</p>	<p>е онда јоштъ већма почео плакати. Народъ е то самъ тако наредіо, да нико нис ни зна за то, и чекали су само да се укаже Геновева. Кодъ Сигфридграда свѣта е премного было“ (Шмид 1852: 72).</p>
<p>„Das treue Mädchen blieb von nun an beständig um sie, und Genovefa ließ sich von Niemanden mehr bedienen, als von ihr“ (Schmid 1817: 125).</p>	<p>„Die getreue Bertha aber blieb von nun an beständig um Genovefa, die sich von Niemand mehr bedienen ließ, als von ihr“ (Schmid 1835: 125).</p>	<p>„Добра она дѣвойка остане свагда кодъ нѣ, и Геновева ни одъ когъ другогъ нис примала послуге до одъ нѣ“ (Шмид 1852: 73).</p>

Већ на основу самог погледа на табелу, очигледно је да је непосредни предложак Балугџићевог превода Шмидове „Геновеве“ из прве групе текстова (реч је, дакле, о неком од прва четири издања текста). Међу разликама између прве и друге групе текстова, не проналазимо ниједну подударност текста „Геновеве“ из 1835. године и Балугџићевог превода која би пак подразумевала удаљавање од текста „Геновеве“ из 1817. године.

С тим у вези можемо закључити да је, независно од конкретног издања које су преводиоци „Геновеве“ на хрватски и српски језик 1846, односно 1852. године имали пред собом, текст њиховог предлошка био идентичан.

За разлику од превода Шмидове „Геновеве“ на хрватски и српски језик, сматра се да превод Стефана Бобчева из 1872. године није био директни превод оригиналног, немачког текста.⁶⁷ Насловна страна овог текста не доноси нам информације ни о аутору оригиналног текста, ни о језику непосредног предлошка овог превода.

Трудећи се да поброји све преводе Шмидових дела на бугарски језик, Андреева Попова неретко указује и на језик са кога су преведени. У овом пак случају само наводи треће издање Шмидове „Геновеве“ као текст са којим би Бобчев превод требало самаравати (в. Андреева 1963: 182), не наводећи, међутим, на основу чега је донела такав закључак. С тим у вези, анализу смо отпочетка усмерили на трагање за непосредним предлошцима првог превода Шмидове „Геновеве“ на бугарски језик.

Пре него што изнесемо нашу тезу о непосредном предлошку (или непосредним предлошцима) Бовчевог превода текста о брабантској грофици, испитаћемо мишљење које се спорадично јавља у бугарској науци, а које аа да је Стефан Бобчев „Геновеву“ превео са француског језика.

Ову претпоставку први пут срећемо у „Историји нове бугарске литературе“ Бојана Пенева, приликом навођења самог дела: „Историята на Геновева. . . Превелъ отъ френски С.С. Бобчев“ (Пеневъ 1936: 713). Чињеницу да су се подаци о преводиоцу и језику непосредног предлошка овог превода нашли под наводницима приписујемо интервенцији самог научника, с обзиром на то да ове податке не проналазимо на насловној страни. Бугарски превод „Геновеве“, за разлику од превода истог дела на српски и хрватски језик, не садржи предговор у коме би било речи о самом преводилачком процесу, те се вероватним чини да је Пенев закључио да је реч о преводу са француског на основу тога што је Бобчев био познат као преводилац и са француског језика. То, међутим, није довољан аргумент да бисмо прихватили ову тезу.

Претпоставку о француском језику као језику непосредног предлошка превода „Геновеве“ на бугарски срећемо и у зборнику посвећеном Стефану Бобчеву: „От френски е преводът и на „Историята на Геновева“ (1872) от същия автор, която се смята за една от най-популярните книги по онова време“ (Велева и Пипонкова 2014: 128). Као

---

⁶⁷ У студији посвећеној Шмидовим делима у бугарској култури, Андреева Попова указује на чињеницу да су она у њу пристизала највећма посредним путем – преводима са француског, румунског, српског и грчког језика (в. Андреева 1963: 172).

што је то и претходно био случај, конкретни разлози за овакву претпоставку нису наведени. Из зборника сазнајемо да је Бобчев на Војно-медицинском колеџу у Цариграду усавршио француски језик у толикој мери да, заједно са другим бугарским књижевницима, „отвара бугарската култура към европската като проявљава предпочитание към значителни произведения на француски автори“ (Ibid. 129), али исто тако срећемо и сведочење самог Бобчева о „Геновеви“ као о једном од првих књижевних дела које је икада читао, напомињући уз то да је детињство провео читајући књиге на руском, бугарском и српском језику (в. Ibid. 39-41).

Нешто конкретнијом чини се претпоставка Надежде Александрове о непосредном предлошку Бобчевог превода из 1872. године: „По-късно през 1872 г. се появява преводът на „Историята на Геновева“ като повест. Преводът е на Стефан Бобчев и също е базиран на новелата на Шмид. Той най-вероятно е направен по француско издание на текста от двадесетте години на XIX век“ (Александрова 2020: 218). Ни Александрова, међутим, не указује на разлоге за овакво уверење.

На тај начин теза о тексту на француском језику као непосредном предлошку Бобчевог превода остаје неаргументована. Да бисмо је испитали, морамо се обратити самим текстовима.

У „Библиографији француских превода са немачког језика: 1487-1944“⁶⁸ проналазимо двадесет и осам библиографских јединица посвећених Геновеви од Брабанта које су експлицитно доведене у везу са Кристофом Шмидом,⁶⁹ а које су издате до 1872. године, када се појављује Бобчев превод на бугарски језик (Ertling & Bihl 1987: 219-680).⁷⁰ Изостала су два поновљена издања првог превода из 1829. године (Schmid 1829), штампана 1832. и 1851.⁷¹ Међу свим наведеним библиографским јединицама, овај текст (у свим издањима осим оног из 1851. године) издваја се већ својим насловом: док су сви остали насловљени „Женевијева од Брабанта“ (франц. „Geneviève de Brabant“)

---

⁶⁸ ориг. „Bibliographie französischer Übersetzungen aus dem Deutschen: 1487-1944“

⁶⁹ Међу њима срећемо и текстове који представљају прераде оригиналног текста, који се већ својим насловом издвајају у односу на остале текстове – настали *по угледу на Шмида* (види библиографске јединице II, IX, XII, XIV у *Прилогу бр. 4*) или названим *апокрифним издањима* (види библиографске јединице XXIV, XXVI, XXVIII у истом *Прилогу*).

⁷⁰ Споменуте библиографске јединице доносимо у *Прилогу бр. 4* на крају рада.

⁷¹ Издања из 1829, 1832. и 1851. године су идентична. Подударност текстова је потпуна: почев од наслова дела, преко броја и наслова поглавља, до унутрашње композиције дела. Линк ка издању из 1832: https://books.google.com/cu/books?id=jzwWUeJqJ4C&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (приступљено 16.07.2023). Линк ка издању из 1851: https://books.google.de/books?id=kLdMX6ASCMoC&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (приступљено 16.07.2023). Библиографска јединица XVIII из *Прилога бр. 4* сведочи о још два (каснија) поновљена издања овог текста.

или „Женевијева“ („Geneviève“), овде је присутан наслов: „Историја Женевијеве од Брабанта“ („Histoire de Geneviève de Brabant“).

С тим у вези, чини нам се да смо на трагу тврдње Надежде Александрове у вези са преводом Шмидове „Геновеве“ на француски језик из двадесетих година деветнаестог века као непосредног предлошка Бобчевог превода Шмидовог текста, који такође носи наслов „Историята на Геновева“. Осмотримо пак наслове Шмидовог оригиналног текста (1817), као и његове преводе на хрватски (1846) и српски језик (1852):

Кристоф фон Шмид: „Genovefa. Eine der schönsten und rührendsten Geschichten des Alterthums, neuerzählt für alle gute Menschen besonders für Mütter und Kinder.“

Коло младих родољуба: „Genoveva. Prelèpa iz starodavnosti pripovëdka za sve dobre ljude, osobito za matere i dëcu od Krištofa Šmida.“

Јован Балугџић: „Геновева: стародревна приповѣдка / по њмачкомъ написао е Јованъ Балугџићъ.“

На први поглед, први превод Шмидовог текста на француски језик, као и његов превод на бугарски језик из 1872. године разликују се на исти начин од оригиналног Шмидовог наслова и његових превода на хрватски и српски језик. Док немачки, хрватски и српски текст доносе наслов дела, а затим указују на његову књижевну врсту и атрибуишу само дело, француски и бугарски текст поднаслова занемарују, како би текст назвали само *Геновевином историјом*.

Овде је, међутим, важно указати на вишезначност речи *Geschichte* у немачком и *histoire* на француском језику. Обе речи у хрватском, српском и бугарском језику имају свој пандан у речи *повест/новијест*, која пак може представљати историју као науку, али и средњовековну прозну врсту коју карактерише маштовито излагање историјског догађаја или легенде. С временом је дошло до упрошћавања, односно проширења њеног другог значења, те се реч почела употребљавати како би се означила књижевна врста приче или приповетке (в. Вујанић 2011; Bogdanović 1986). Тиме смо оправдали избор речи *приповѣдка (pripovëdka)* хрватских и српских преводаца према речи *Geschichte* из немачког оригинала.

Међутим, за разлику од хрватског и српског језика, у којима се речи *хисторија*, односно *историја* не користе за означавање прозне књижевне врсте, у бугарском језику је то са речју *история* ипак случај.⁷² С тим у вези, показује се да наслови превода Шмидове „Геновеве“ на француски и бугарски језик не доносе значајнију смисаону разлику у односу на немачки оригинал, те ни на његове преводе на хрватски и српски језик. Означавање превода као *приче/приповетке о Геновеви* могло би бити и резултат индивидуалних решења преводиоца Шмидовог дела на француски, односно бугарски језик.

Наслови првих превода „Геновеве“ на француски и бугарски језик ипак не представљају једину сличност између ова два текста. У оба изостаје прозни предговор аутора оригиналног текста,⁷³ али и две идентичне сцене из шеснаестог поглавља које проналазимо у свим Шмидовим издањима на немачком језику (уп. Schmid 1817: 121-122, 124; Schmid 1829: 126, 128; Шмид 1872: 87, 88)⁷⁴. Са друге стране, већ у броју поглавља проналазимо разлике: док их превод на француски има седамнаест, у бугарском тексту срећемо свих двадесет поглавља оригиналног, немачког текста (притом се наслови десетог поглавља на значајно различити начин одаљавају од оригинала: франц. „Едукација Бенонија“⁷⁵ / буг. „Геновевина утеха у самоћи“⁷⁶ према нем. „Геновевине мајчинске радости у дивљини“⁷⁷).

Међутим, иако француски превод смањењем броја поглавља уноси промену у односу на немачки оригинал, његов текст смисаоно обухвата готово целу причу –

---

⁷² Једно од значења речи *история*: 6. Приключение, произшествие. *Искам да ти раскажа една история*. (срп. догађај, незгода. *Желим да ти испричам једну причу*.) Линк ка онлајн Интерпретативном речнику бугарског језика: <http://talkoven.onlinerechnik.com/duma/%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%8F>; приступљено 14.07.2023)

⁷³ Издању превода „Геновеве“ на бугарски језик из 1872. године које имамо пред собом недостају прве две странице текста, као и насловна страна. Значајне податке о овим деловима текста пак проналазимо у радовима Надежде Андрееве Попове (в. Андреева 1963: 216) и Надежде Александрове (в. Александрова 2020: 221-222), док је насловна страна (уз библиографске информације) приказана на сајту *Книгопис* (<http://books.unibit.bg/book?id=1366&search=a2V5d29yZD0lRDAIQjMIRDAIQjUIRDAIQkQIRDAIQkUIRDAIQjIIRDAIQjUIRDAIQjIIRDAIQjAmcGVyaW9kLXN0YXJ0PTE4MDEmcGVyaW9kLWVuZD0xODc4JnNvcnQ9JmxbWl0PTI1.f2d515b1421de03a3b9ed9274c4ca31>; приступљено 15.07.2023).

⁷⁴ Реч је, наиме, о епизоди у којој Геновева са дететом, након седмогодишњег изгнанства, победоносно улази у замак из кога је била изгнана. Две сцене које изостају односе се на прве реакције људи на чудесни приказ мајке и детета за које се мислило да су мртви, као и овенчавање Геновеве миртом од стране младих девојака, које је пак представљено као зачетак схватања ове биљке као симбола невиности и брачне верности.

С обзиром на то да у преводу „Геновеве“ на хрватски језик у овој епизоди проналазимо слична одступања од текста оригинала (у преводу на српски идентична), њеном детаљнијом анализом позабавићемо се нешто касније у раду, посматрајући јужнословенске преводе „Геновеве“ кроз призму теорије културног трансфера.

⁷⁵ ориг. „Éducation de Bénoni“

⁷⁶ ориг. „Растухата на Геновева въ самотіята“

⁷⁷ ориг. „Genovefas Mutterfreuden in der Wildniß“

сажимајући последњих пет оригиналних поглавља у свега два. Илустрацију доносимо у табеларном приказу:

„Genovefa“ ⁷⁸ (1817)	„Histoire de Geneviève de Brabant“ ⁷⁹ (1829)
Sechzehntes Kapitel. Genovefas Einzug zu Siegfriedsburg.	Chapitre XVI. <i>Retour de Geneviève dans son château.</i>
Siebzehntes Kapitel. Genovefa sieht ihre alten Aeltern wieder.	
Achtzehntes Kapitel. Genovefas Leiden werden ein Segen für das ganze Land.	Chapitre XVII. <i>Fin de l'histoire de Geneviève.</i>
Neunzehntes Kapitel. <i>Golos Schicksal.</i>	
Zwanzigstes Kapitel. <i>Noch ein Wort von der Hirschkuh. Schluß.</i>	

Чињеница да Бобчев превод „Геновеве“ из 1872. године броји двадесет поглавља, при чему се, осим раније споменутог десетог поглавља наслови свих осталих поклапају са насловима оригинала, наводе нас на претпоставку да је први преводилац „Геновеве“ на бугарски језик пред собом морао имати (и) неки други текст. Уколико у обзир узмемо тврдњу Андрееве Попове о непостојању превода Шмидових дела на бугарски језик са језика оригинала, то би могао бити неки од превода „Геновеве“ на француски, румунски, српски или грчки језик.

Интересантно је ипак то што су и у Бобчевом преводу „Геновеве“, (упркос томе што је нарација подељена у двадесет поглавља) присутна значајна сажимања радње у

⁷⁸ Преводи наслова оригинала на српски језик редом којим су наведени у табели: Шеснаесто поглавље. Геновевин улазак у Зигфридсбург; Седамнаесто поглавље. Геновева поново види своје старе родитеље; Осамнаесто поглавље. Геновевине патње постају благослов за цело земљу; Деветнаесто поглавље. Голосова судбина; Двадесето поглавље. Још једна реч о кошути. Крај.

⁷⁹ Преводи на српски језик наслова француског превода „Геновеве“ редом којим су наведени у табели: Поглавље XVI. *Повратак Женевијеве у њен замак* (Осим о Женевијевином повратку у замак, у овом поглављу је представљен и Волфов одлазак њеним родитељима, као и њихов поновни сусрет са ћерком; в. Schmid 1829: 128-129); Поглавље XVII. *Крај приче о Женевијеве* (Иако наслов овог поглавља упућује на последњи део наслова последњег поглавља немачког оригинала, у њему се претходно приповеда и о Женевијевином науку, односно, благослову који су њене патње донеле њеним суграђанима (в. Schmid 1829: 129-133), њиховој потоњој посети кошути (в. Ibid: 133-134), као и о Голосовој судбини; в. Ibid).

односу на немачки оригинал управо од шеснаестог поглавља.⁸⁰ Остављају ли та сажимања простора да наведене преводе доведемо у непосредну везу? Одговор на ово питање морамо потражити у самим текстовима, самеравајући их према тексту оригинала.

Прво значајније сажимање фабуле у односу текст оригинала француски превод „Геновеве“ из 1829. године доноси у шеснаестом поглављу, у описима епизода у којима Геновевини родитељи сазнају да им је ћерка жива, те се поново састају са њом.⁸¹ За разлику од оригиналног текста који овим догађајима посвећује читаво (седамнаесто) поглавље – приказујући Волфове припреме за одлазак несрећним родитељима како би им донео срећне вести о Геновевиној чудесној судбини, затим његов сусрет са бискупом Хидолфом који, по природи свог занимања вичнији адекватном саопштавању потресних вести, преузима функцију гласника, велику епизоду у којој Геновевини родитељи сазнају да им је ћерка жива, као и њихов поновни сусрет и упознавање са њиховим унуком; француски превод фабулу сажима на свега два пасуса:

„На двору Брабанта је, међутим, и даље је владала најдубља жалост. Стари Вук је одјахао да каже Женевијевим родитељима да је њихова ћерка пронађена. У време његовог доласка, у капели замка, војвода и војвоткиња су са бискупом Хидолфом обележавали седму годишњицу смрти своје вољене ћерке. Њихове душе су изливањем пред Бога и у плачу за њом, за коју су мислили да је више никада неће видети овде доле [на земљи; прим. С.Т.], доживљавале олакшање.

Немогуће је описати шта су осећали када су сазнали да је још увек жива. Одмах су кренули у Зигфридсбург, те убрзо привили к срцу своју вољену Женевијеву са њеним драгим Бенонијем⁸². У том тренутку, окусили су најсавршенију срећу на земљи, а исте емоције које је грофица доживела угледавши свог мужа, поново је осетила у загрљају својих

---

⁸⁰ И превод „Геновеве“ на француски из 1829, и њен превод на бугарски језик из 1872. године све до шеснаестог поглавља не доносе већа одступања у току радње у односу на оригинал.

⁸¹ Овом сажимању претходи изостављање раније споменутих делова текста посвећених Геновевином уласку у замак, као и овенчавањем миртом (в. фусноту бр. 74)

⁸² Промене имена јунака које француски текст уноси у односу на текст оригинала нису од значаја за утврђивање непосредног предлошка бугарског превода из 1872. г. Овакве интервенције у тексту настају као резултат прилагођавања дела културној средини у којој се оно обрело, те су разлике између француског и бугарског текста у оваквим случајевима очекиване.

родитеља, чија је старост била укрепљена таквом неочекиваном радошћу“
(Schmid 1829: 128-129).⁸³

Прво значајније сажимање фабуле Бобчевог превода „Геновеве“ на бугарски језик у односу на текст оригинала такође је везано за догађаје које немачки текст доноси у седамнаестом поглављу. Како овај превод описаним догађајима ипак посвећује читаво (такође седамнаесто) поглавље, нећемо наводити његов целокупан текст. За даљи ток нашег рада, биће довољно указати на неколико делова текста који изостају из француског превода, а који своје пандане пак имају на одговарајућим местима у тексту оригинала. Ради прегледности, њихов приказ доносимо у табели:

„Историята на Геновева“ (1872)	„Genovefa“ ⁸⁴ (1817)
„На другия день Волфъ заминж, придружень отъ една свита дванайсетъ конницы. По пжти той не преставаше да повтарж на дружината си: «Да побързвамы, другари, ный отивамы да пресушимъ сълзы които са ронят непрестанно и да обрнемъ единъ жаловен день – на тържественъ»“ (Шмид 1872: 89).	„Wolf hatte die ganze Nacht keine Ruhe. Bevor nach die Morgendämmerung des folgenden Tages anbrach, war er schon vollkommen gerüstet, weckte die Reiter, half selbst die Pferde füttern und satteln, trieb ohne Unterlaß zu eilen, und saß dann auf, und zog mit den Reitern fort. Immer ritt er voraus, und rief ihnen des Tages wohl hundert Male zu: „Frisch, Kammeraden, vorwärts, vorwärts!“ – und so gings einen Tag wie den andern, vom frühen Morgen bis spät in die Nacht. Wann ihn die Reiter fragten: „Warum eilt ihr denn gar so, Herr Stallmeister?“ – da sagte er: „Denk an den Jammer der Aeltern, dem wir ein Ende machen werden! Wenn ein braver Mann einem Leidenden auch nur einige traurige Stunden ersparen kann, so soll er sich keine

⁸³ ориг. „Cependant le deuil le plus profond régnait encore à la cour de Brabant. Le vieux Wolf partit à cheval pour aller annoncer aux parens de Géneviève que leur fille était retrouvée. Au moment de son arrive, le duc et la duchesse célébraient avec l'évêque Hidolphe, dans la chapelle du château, le septième anniversaire de la mort de leur fille chérie. Leur ame éprouvait du soulagement à se répandre devant Dieu, et à pleurer celle qu'ils croyaient ne plus revoir ici-bas.

Il est impossible de dépeindre ce qu'ils éprouvèrent en apprenant qu'elle vivait encore. Ils partirent sur-le-champ pour Siegfriedsbourg, et pressèrent bientôt sur leur cœur leur bien-aimée Géneviève avec son cher Bénoni. Le bonheur le plus parfait qui soit sur la terre, ils le goûtèrent dans ce moment, et les mêmes émotions qu'avait éprouvées la comtesse à la vue de son époux, elle les ressentit se nouveau dans les bras de ses parens, don't la vieillesse fut restaurée par une joie si anattendue”.

⁸⁴ Преводе оригиналног текста на српски језик доносимо у *Прилогу бр. 5* на крају рада.

	<p>Beschwerlichkeit verdrießen lassen, und seine Knochen nicht schonen. Wir retten oft muthig aus, Wunden zu schlagen und Thränen zu verursachen – reitet nun auch einmal tapfer darauf los, Wunden zu heilen und Thränen zu trocknen. Ha, reif er, ich wollte, das Ross da hätte Flügel, wie jenes, das ich einmal – ich weiß nicht mehr wo – abgemacht sah, und das mir sehr wunderbar vorkam!“ – und hiemit gab er seinem Pferde wieder die Spornen“ (Schmid 1817: 126-127).</p>
<p>„Преди Волфъ да отиде при княза, той са погрыи да намъри владиката, който вѣнча Геновева, и нему расправи за сичко станжло. Еше той са съвѣтва по кой начинъ да извѣстѣят на княза и княгынята тѣзи радостны новины“ (Шмид 1872: 89).</p>	<p>„Ein alter Ritter, auf dessen Schlosse Wolf mit seinen Reitern übernachtete, erzählte ihm, daß der fromme Bischof, der Genovefa mit Siegfried vermählt hatte, nur einige Stunden abwegs, eben eine neuerbaute Kirche einweihe. „Da müssen wir spornstreichs hin! – sagte Wolf. – Der heilige Mann muß unsere Freudenbotschaft auch wissen. Und da er gar ein weiser und kluger Herr ist, so will ich ihn um guten Rath bitten, wie ich meine Botschaft bey dem Herzoge und der Herzogin am besten anbringen könnte. Ich kann unter Wegs schon viel darüber nach, und brachte nichts Kluges heraus. Am liebsten rief ich sogleich von weitem: Genovefa ist wieder gefunden! Sie lebt! Allein so mit der Thür ins Haus fallen, thuts doch nicht. – Ich bin ein alter Kriegsmann, und wußte es bisher nur vom Hörensagen, was es um das Erschrecken sey. Und doch – es ist wunderbar! – hat mich das Wort: „Die Gräfin lebt!“ so erschreckt, daß ich zitterte, und den Schrecken noch jetzt in allen Gliedern spüre. Ich hätt’ es nie geglaubt, daß einen die Freude so erschrecken könne, und wenn dies mit andern Menschen auch so ist, so könnte dieser Freudenschrecken die Aeltern geradezu tödten, wie ein abgeschossener Pfeil, der mitten ins Herz trifft. Und ihnen die Sache nach und nach bezubringen, die Worte schlau zu setzen, das Gespräch sein zu lenken – versteh’ ich nun einmal nicht. Unser einer weiß nur das Schwert</p>

	<p>zu regieren, nicht aber die Zunge. Der ehrwürdige Herr muß da Rath schaffen. Denn die Herzen durch das Wort sanft zu behandeln – das versteht er aus dem Grunde.“ Wolf ritt sogleich hin, erzählte dem Bischoffe alles Geschehene, und brachte dann seine Bedenlichkeiten vor“ (Schmid 1817: 127-128).</p>
--	---

По истом принципу бугарски превод „Геновеве“ сажима и сваки наредни параграф текста оригиналног седамнаестог поглавља – скраћујући текст оригинала готово за половину, смисао изреченог ипак остаје непромењен. Претходно смо имали прилике видети да је случај исти и са француским преводом из 1829. године. Међутим, чињеница да у Бобчевом преводу проналазимо делове текста који изостају из француског превода (који, притом, представљају својеврсни сажетак фабуле оригинала) сведочи у прилог већ изнетој претпоставци да је Бобчев пред собом морао имати текст који је, барем од шеснаестог поглавља, био ближи немачком оригиналу него што је то случај са првим преводом „Геновеве“ на француски језик.

Узмемо ли у разматрање и било који други наредни део текста који и француски и бугарски превод сажимају у односу на текст оригила, не проналазимо разлога да та сажимања доведемо у икакву везу. Део фабуле који оба превода сажимају у највећој мери је онај о Голосовој судбини након Геновевиног повратка у Зигфридсбург. Док у оригиналу срећемо опширно поглавље које читаоце поставља у перспективу једног од многих Геновевиних посетилаца који одлазе у тамницу да се сами увере у последице греха лажног сведочења на примеру Голоса (видевши прво његово физичко пропадање, из дугог, неповезаног Голосовог монолога потом добијамо непосредан увид и у његово манично психичко стање), ни француски, ни бугарски превод не преносе Голосов монолог. Околности из којих он недостаје ипак су значајно другачије: док је у француском преводу прича о Голосовој судбини сведена на свега три реченице (Schmid 1829: 134), те приказ из тамнице није ни приказан, Бобчев превод поглавље „Наказаніе на Голоса“ (Шмид 1872: 94-95) ипак смешта у простор тамнице, што га поново чини ближим немачком оригиналу него француском преводу.

Претходно реченим ипак нисмо у потпуности отклонили могућност да је Бобчев пред собом имао први превод Шмидове „Геновеве“ на француски језик. Чињеница да је он све до шеснаестог поглавља готово дослован превод са немачког оригинала, онемогућава оповргавање тезе о овом преводу као непосредном предлошку првог

превода „Геновеве“ на бугарски језик. Међутим, чак и да претпоставка о томе да је Бобчев користио француски текст из двадесетих година као непосредни предложак није нетачна, она је свакако непотпуна. Чињеница да постоје места на којима се бугарски превод разликује од француског, а показује сличности са немачким оригиналом, неоспорно упућују на то да је Бобчев пред собом морао имати (и) неки други текст „Геновеве“.

Вратимо ли се на мишљење које у бугарској науци о књижевности срећемо пре упућивања Надежде Александрове на текст на француском језику из двадесетих година деветнаестог века као непосредног предлошка Бобчевог превода „Геновеве“, имали бисмо разлога испитати и преосталих двадесетак библиографских јединица из „Библиографије француских превода са немачког језика: 1487-1944“ (које доносимо у *Прилозима*) као његове потенцијалне предлошке. Међутим, иако број библиографских јединица можемо подвести под петнаест издања (нека од поновљених издања дата су као засебне библиографске јединице), компаративно читање Бобчевог превода и сваког од њих био би ипак огроман захват, за који пак нисмо сигурни да би нас довео до траженог одговора.

Да је истраживање било потребно усмерити у другом правцу, уверило нас је запажање Андрееве Попове о разликама које Бобчев превод из 1872. године уноси у односу на текст оригинала:

„ [...] Направен е незначителен опит за побългаряване. Детето Шмерценрайх е преименувано на Спас със съответно обяснение: «Нека твоето име бѣде Спас, защото очеквам спасение от нашия спасител преблагаго бога.» Двамата палачи Кунц и Хайнц носят също български имена: Иван и Петър. Останалите герои обаче запазват своите чужди названия: Геновева, Сигфрид, Драко, Волф, Берта. [...] Българският преводач следва прилежно чуждия текст и само чрез някои собствени имена, чрез заменяне на непознати за българския читател думи и понятия с познати [...] се мъчи да доближи разказа до нашата действителност. На места преводът постига пълно смислово покритие с оригинала“ (Андреева 1963: 215-216).

Не предлагући ниједан конкретан текст као непосредни преложак Бобчевог превода, Андреева Попова указује пак на чињеницу да је бугарски текст у толикој мери

близак оригиналу да о разликама које он доноси у односу на оригинал говори као о резултату процеса његовог *побугаривања*, односно прилагођавања текста хоризонту очекивања бугарске читалачке публике.⁸⁵ С тим у вези, али и са обзиром на то да у истој студији износи уверење да Шмидови текстови нису превођени на бугарски директно са немачког језика (Ibid, 172), Андреева Попова је морала претпостављати да је непосредни предложак Бобчевог превода био дословни превод са немачког језика (односно неког од његова прва четири издања)⁸⁶.

Вратимо се, још једном, на *побугарене* делове текста из претходног цитата. Први пример односи се на преименовање Геновевиног сина, а други на бугарска имена Геновевиних целата. Уколико Бобчев превод самеравамо само према оригиналном тексту Шмидове „Геновеве“ (као што то чини Андреева Попова), наведена два примера се, заиста, показују као промена коју бугарска култура намеће немачком тексту ради његове успешније рецепције. Међутим, упоређивање једног превода са текстом који није његов непосредни предложак доводи нас у опасност занемаривања случајева у којима би непосредни предложак тог превода уносио одређене промене у односу на оригинални текст (чији је он директни превод). Овде је дошло управо до тога. Препознавши елементе бугарске културе у Бобчевом преводу, Андреева Попова је као оригиналну интервенцију првог бугарског преводиоца „Геновеве“ претпоставила промену до које је у односу на текст оригинала заправо довела његова адаптација на културно тле по много чему блиско бугарском – српско.

У преводу Балугџићевог превода Шмидове „Геновеве“ (објављеном двадесет година пре Бобчевог превода) читамо: „Нџмачка имена у овој књижици я бых сва быо посрбіо, да она нису већ позната; па зато самъ само мѣсто Волфъ – Вукоє, мѣсто Шмерценрайхъ – Спасое, ставіо“ (Шмид 1852: IV; подвукла С.Т). Потражимо ли, у епизоди о крштењу Геновевиног детета, објашњење његовог имена, наилазимо на још већу сличност са одговарајућим местом потоњег бугарског превода: „Спасению се одъ преблагогъ спасителя твогъ надамъ, Спасое нек’ти є име, [...]“ (Ibid, 15). Поред тога (чини се да је преводилац то заборавио да напомене у предговору), у самом тексту

---

⁸⁵ Тиме што је нагласила да је подударност немачког и бугарског текста пре свега смисаона, Андреева-Попова имплицитно указује и на то да, приликом утврђивања разлика између ових двају текстова, сажимања која бугарски текст доноси у односу на оригинал (на која смо претходно указали) није узимала у обзир. Она су се пак показала веома значајним за наше истраживање – првенствено приликом испитивања непосредних веза између Бобчевог превода и превода „Геновеве“ на француски из 1829. године, али и приликом утврђивања зависности Бобчевог превода од текста који ћемо управо у наставку рада утврдити као непосредни предложак првог превода „Геновеве“ на бугарски језик.

⁸⁶ Иако она експлицитно указује на треће издање Шмидове „Геновеве“ из 1817. године (в. Андреева 1963: 182), на почетку овог поглавља указали смо на то да је текст прва четири издања био идентичан.

проналазимо још два посрбљена имена – *Јованъ и Петаръ* (в. Ibid, 22), али и, прилагођене православном кругу читалаца, име свештеника и његову титулу: *Діонисіе владика* (према нем. *Der bischof Hildolf*). У Бобчевом преводу, јунак је такође – *владыката Діонисій*.⁸⁷

Да сличности између првих превода „Геновеве“ на српски и бугарски језик нису случајне, уверава нас и цитат који у оба текста има функцију мота. Први од три мота Балугџићевог превода је текст из Светог Писма: „Крѣпость моѧ и пѣнїе моѧ Господь, и бысть мнѣ во спасенїе, –“ (Ibid, II) Реч је, наиме, о четрнаестом стиху сто седамнаестог псалма. С обзиром на то да немамо увид у првих неколико страница Бобчевог превода,⁸⁸ информације о моту бугарског текста преузимамо од Александрове:

„Като паратекст към стихотворния предговор стои един цитат от псалмите в Светото писание, който графично е отпечатан с букви, близки до ръкописната традиция от предходните векове, може би руска кирилица. Псалм 117, стих 14 утврждава по друг начин основната идея, заложена в поемката „Вместо предговор“. Тя е в единствения спасител Господ, който дава сила, охранява като крепост човешките слабости и трябва да бъде възпяван, за да избавя човека от трудностите“ (Александрова 2020: 222).

Како се и наведени мото из Балугџићевог превода издваја у односу на остатак текста старијом ортографском традицијом (употреба *малог јуса* и *десетеричког* управо представљају слова блиска *рукописној традицији претходних векова* – руске, али и српске ћирилице – на коју указује Александрова), имамо разлога веровати да је текст бугарског мота био дословно преузет из њега.⁸⁹

---

⁸⁷ Благу промену у односу на текст оригинала српски и бугарски превод доносе приликом именовања главног зликовца: *Голосъ* (према нем. *Golo*). *Голосъ* је име које проналазимо и у драмама Василија Јовановића и Павела Тодорова (који је дословни превод српске драме), те је могуће да је оно и у српском и у бугарском народу стекло велику популарност, те га прозни преводи Шмидове „Геновеве“ доносе у неизмењеном облику.

⁸⁸ в. фусноту бр. 73

⁸⁹ Несметану рецепцију идентичног мота омогућавала је чињеница да су и српске и бугарске богослужбене књиге деветнаестог века штампане на црквенословенском језику. Поред тога, важна је и чињеница да Београд половином деветнаестог века постаје значајан центар штампања бугарских књига – између осталог, и Псалтира. Упоредимо ли неки српски и бугарски Псалтир из овога периода, неретко у њима проналазимо идентичне делове текста. Један од таквих примера управо је четрнаести стих сто седамнаестог псалма у српском Псалтиру из 1849. године (линк ка Псалтиру: <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=publications&id=4542&m=2#page/250/mode/2up>; приступљено 19.07.2023) и бугарском Псалтиру из 1850. године (линк ка Псалтиру: <http://digilib.nationallibrary.bg:8082/show-sk/?id=178>; приступљено 19.07.2023). Ово, свакако, упућује на то да је Бобчев превод мото могао позајмити и из сопствене традиције, али бројне сличности које

Још један део текста Бобчевог превода показује сличности са Балугџићевим преводом „Геновеве“ на српски језик. Као што смо раније споменули, из Бобчевог превода „Геновеве“ изостаје прозни предговор (како аутора оригинала, тако и његовог преводиоца). Андреева Попова и Александрова ипак упућују на текст насловљен „Вместо предсловие“, као редак пример прозног текста на бугарском језику тога времена чији је предговор састављен у поетском облику. Стиче се утисак да обе научнице стихове сматрају оригиналним доприносом преводиоца тексту оригинала. (в. Андреева 1963: 216; Александрова 2020: 221-222). Стихови су следећи: „Че получи ще награда / Сека добродетел, / Ако много и да страда, / Бог њ е свидетел“ (наведено према: Андреева 1963: 216).

Не оспоравајући оригиналност наведених стихова, желимо указати на куплет са самог краја Балугџићевог превода „Геновеве“: „Кадъ човека снађе бѣда, / Кадъ га сплету людске страсти: / Онъ у небо нека гледа, / Тамо наше све су сласти“ (Шмид 1852: 83). У оба случаја реч је, дакле, о куплетима са укршетном римом који својих пандана немају у тексту оригинала. Не упуштајући се у дубљу анализу стихова (којој ћемо се вратити нешто касније у раду говорећи о културном трансферу), ипак желимо нагласити блискост тематике коју преносе обе групе стихова – патње на земљи своју утеху проналазе на небу религиозно обојеног света. Кореспондирајући са тематиком текста који најављују/резимирају, оба куплета проширују њихово семантичко поље – дајући му универзалност максиме. На тај начин, они отварају пут идентификацији бугарских и српских читалаца са немачком фиктивном јунакињом. Узмемо ли у обзир претпоставку о Балугџићевом преводу „Геновеве“ као непосредном предлошку Бобчевог превода (на чијем смо трагу), вероватним се чини да је, пишући стихове којима додељује функцију предговора, Бобчев пошао од стихова који у српском тексту имају функцију поговора.⁹⁰

Подударност имена четворице јунака и мота, али и блискост додатака главном тексту у форми куплета дају нам довољно разлога да поставимо хипотезу о Балугџићевом преводу „Геновеве“ на српски језик као посредничком делу између првог превода „Геновеве“ на бугарски језик и немачког оригинала. Уколико хипотезу

проналазимо између овог и српског превода „Геновеве“ ипак нас уверавају у то да је реч о преузимању текста из српског превода.

⁹⁰ Стиховима са краја Балугџићевог превода „Геновеве“ нисмо успели ући у траг. Претпостављамо да су или оригинални стихови преводиоца или пак строфа песме популарне у народу тога периода. Интересантно је да ће песма остати популарна у српском народу све до краја двадесетог века, а до данас остаје позната по изведби глумца Миодрага Петровића – Чкаље, а као нумера за ТВ серију „Камионџије“ (линк ка Чкаљиной изведби песме: <https://www.youtube.com/watch?v=6SEUYSQxMNA>; приступљено 20.07.2023). ППР РТС уз напомену о аранжману изоставља текстописца, тврдећи да је текст *народни*.

потврдимо, следећи корак биће утврђивање мере у којој се бугарски текст држао текста свог предлошка. С обзиром на то да ће као аргументи у прилог нашој хипотези бити узимане само оне сличности између српског и бугарског текста које представљају својеврсно удаљавање од текста оригинала, упоредном читању прикључујемо и текст оригиналног издања Шмидове „Геновеве“.⁹¹

Већ при самом погледу на наслове поглавља оригинала и превода на српски и бугарски језик, проналазимо аргументе у прилог нашој хипотези, али и наговештај о томе колико доследно бугарски текст следи српски превод „Геновеве“. Изузимајући случајеве у којима су наслови немачког, српског и бугарског текста подударни или пак у сва три случаја различити,⁹² а ради лакшег уочавања сличности и разлика између Балугџићевог и Бобчевог превода, наслове одређених поглавља доносимо у табеларном приказу:

„Genovefa“ ⁹³ (1817)	„Геновева“ (1852)	„Историята на Геновева“ (1872)
Zweites Kapitel. <u>Graf</u> ⁹⁴ Siegfried zieht in den Krieg.	II. Сигфридъ полази у войску.	II. Сигфридъ отива на бой.
Drittes Kapitel. <u>Genovefa wird unschuldig angeklagt.</u>	III. Геновева на правди страда.	III. <u>Геновева обвинена макаръ невинна.</u>
Fünftes Kapitel. <u>Genovefa wird im Gefängnisse Mutter.</u>	V. Геновева се порађа у тамници.	V. <u>Геновева става майка въ затвора.</u>

⁹¹ Као и до сада, текст Шмидове „Геновеве“ у оригиналу наводимо према њеном трећем издању (на почетку поглавља утврдили смо да је непосредни предлошак Балугџићевог превода припадао првој групи текстова Шмидове „Геновеве“, а која подразумева његова прва четири издања).

⁹² Наслови првог поглавља изостају из табеле због тога што нам је наслов бугарског превода остао непознат.

⁹³ Преводи наслова оригинала на српски језик редом којим су представљени у табели: Друго поглавље. Гроф Зигфрид полази у рад; Треће поглавље. Геновева је невино оптужена; Пето поглавље. Геновева постаје мајка у тамници/затвору; Шесто поглавље. Геновева добија вест о својој блиској смрти; Седмо поглавље. Геновева је изведена на погубљење; Девето поглавље. Геновевин усамљенички живот у дивљини; Десето поглавље. Геновевине мајчинске радости у дивљини; Једанаесто поглавље. Геновева добија топлу одећу преко једног вука; Шеснаесто поглавље. Геновевин улазак у Зигфридсбург; Седамнаесто поглавље. Геновева поново види своје старе родитеље; Осамнаесто поглавље. Геновевине патње постају благослов за читаву земљу; Двадесето поглавље. Још једна реч о кошути. Завршетак (подвукла С. Т).

⁹⁴ Уколико је у читавом реду подвучен део текста из само једне колоне, реч је о разлици у односу на остала два текста, док подвучени делови текста у двама колонама из истог реда упућују на подударности одговарајућих текстова.

Исти случај срећемо и у насловима петнаестог и шеснаестог поглавља (те их у табели не наводимо) – титула Геновевиног мужа коју срећемо у тексту оригинала изостаје из српског и бугарског превода.

Sechstes Kapitel. Genovefa erhält Nachricht von ihrem nahen Tode.	VI. Геновева чуе да ће е погубити.	VI. Геновева са научава че <u>ще я погубѣтъ.</u>
Siebentes Kapitel. Genovefa wird zur Hinrichtung hinausgeführt.	VII. Геновеву изводе да погубе.	VII. <u>Геновева въ рѣцѣ на джеллатыѣ.</u>
Neuntes Kapitel. Genovefas einsames Leben in der Wildniß.	IX. Геновевино живлѣнѣ у <u>пустини</u> ⁹⁵ .	IX. Какъ Геновева поминува <u>въ пустынята.</u>
Zehntes Kapitel. Genovefas Mutterfreuden in der Wildniß.	X. Геновевина <u>утѣха у самоѣи.</u>	X. <u>Растухата</u> на Геновева <u>въ самотіята.</u>
Elfte Kapitel. Genovefa erhält durch einen Wolf eine erwärmende Kleidung.	XI. Геновева добива топліе одѣло.	XI. Геновева си добива топло облѣкло за зимѣсъ.
Sechzehntes Kapitel. Genovefas Einzug zu Siegfriedsburg.	XVI. Геновевинѣ долазакъ у Сигфридградѣ.	XVI. <u>Сигфридѣ</u> се връща въ града.
Siebzehntes Kapitel. Genovefa sieht ihre <u>alten</u> Aeltern wieder.	XVII. Геновева се виѣа са своим' родителѣима.	XVII. Геновева вижда пакъ родителитѣ си.
Achtzehntes Kapitel. Genovefas Leiden werden ein Segen für das ganze Land.	XVIII. Геновевина патня <u>многе е усреѣила.</u>	XVIII. Геновевинѣтѣ теглила <u>правѣтъ мнозина честиты.</u>
Zwanzigstes Kapitel. <u>Noch ein</u> Wort von der Hirschfub. <u>Schluß.</u>	XX. Завршетакъ.	XX. <u>Сърната.</u> – Заклученіе.

Од петнаест поглавља које смо узели у обзир (три се нису нашла у табели јер су примери идентични као у другом/деветом поглављу), десет наслова бугарског превода показује идентичне разике у односу на текст оригинала као српски превод (II, VI, XIX, X, XI, XII, XV, XV, XVII, XVIII): реч је о изостављању делова текста присутних у насловима оригинала или употреби другачијих лексема. Овакве подударности између српског и бугарског текста аргументи су у прилог тези о Балугѣићевом преводу „Геновеве“ као непосредном предлошку Бобчевог превода.

Наслови седмог и шеснаестог поглавља бугарског текста доносе промене у односу на текст оригинала, који (у овом случају) Балугѣић дословно преводи. Реч би могла бити о оригиналним интервенцијама самог преводиоца на бугарски језик. Више

⁹⁵ Иста разлика коју српски и бугарски текст доносе у односу на текст оригинала (употреба речи *пустинѣа* уместо оригиналног *дивљина*) присутна је и у насловима дванаестог поглавља.

него о свом непосредном предлошку, оне нам у овом тренутку говоре о односу преводиоца према њему – бугарски текст није дословни превод свог непосредног предлошка. Бобчев је, као што ова два примера показују, на основу смисла самог текста бирао наслове поглавља за које је сматрао да су одговарајући, не либећи се да покаже слободу у односу на текст који је преводио.

Наслови три поглавља, међутим, доводе у питање нашу тезу о преводу „Геновеве“ на српски језик као непосредном предлошку бугарског превода. У насловима трећег, петог и двадесетог поглавља проналазимо одступања бугарског текста у односу на српски, који пак своје пандане имају у тексту оригинала. У случају петог и двадесетог поглавља реч је о другачијим реченичним конструкцијама, док наслов двадесетог поглавља бугарског превода најављује и епизоду са срном, што из српског наслова изостаје.⁹⁶

Уколико је први превод „Геновеве“ на бугарски језик заправо превод Балугџићевог превода Шмидове „Геновеве“ на српски језик, како је могуће да бугарски текст на одређеним местима буде ближи немачком оригиналу него српски текст? Ово би било могуће само у случају да је Бобчев, приликом превођења, пред собом имао више текстова, односно, да Балугџићев превод „Геновеве“ није био једини непосредни предлошак бугарског превода.

Како бисмо то утврдили, морамо испитати промене које Балугџићев превод уноси у односу на текст оригинала, а затим утврдити да ли на одговарајућим местима у Бобчевом преводу проналазимо иста одступања или ту пак долази до одвајања бугарског у односу на српски текст.

Однос једног превода књижевног дела према његовом оригиналном тексту сложена је ствар, те се и испитивање промена које настају као резултат преводачког процеса може вршити на различитим нивоима текста. Томе у прилог сведочи и коментар Јована Балугџића из предговора његовог превода „Геновеве“, у коме проговара о принципима којих се држао током превођења:

„Кадъ самъ ову књигу преводио, ни најманѣ нисамъ хтѣо на уму имати, да є вѣрно преведемъ, и више самъ се бояо, да ме свойство нашегъ езика, нег’ страный кои ил’ нашъ књижевникъ, збогъ изврнутогъ значеня

---

⁹⁶ Касније ћемо имати прилике да се уверимо да из последњег поглавља Балугџићевог превода у потпуности изостаје епизода са кошутом.

нѣмачки рѣчій, за уво неповуче. Я самъ се држао само оне цѣли, коіой е кнѣига намѣнѣна, и имао самъ на уму изображенѣ степенѣ, на комъ се женскій полъ у насъ находи. Па и преко тога, опетъ самъ гдѣгдѣ понешто, а на свршетку и подоста коешта изоставіо, што ми се некако неприкладно и сувышно видало“ (Шмид 1852: IV).

Преводиочев исказ о *(не)верном* превођењу оригинала нас, пре свега, припрема на лексичке промене које његов превод доноси, а које своје објашњење имају у теорији културног трансфера. Један такав пример управо је прилагођавање имена ликова српској читалачкој публици са којим смо се раније у раду срели. Међутим, преводиочева свесна одлука да текст не преводи верно (дословно), у текст превода уводи и велики број разлика у односу на текст оригинала без промена његовог значења, а у жељи да текст у што већој мери прилагоди духу српског језика. Реч је о променама стилским, синтаксичким и лексичким, које, најчешће не уводећи ни најмању разлику у значење текста оригинала, настају као резултат индивидуалних преводачких решења самог преводиоца (најбољим преводима управо сматрамо оне који, мењајући текст оригинала у мери у којој језик на који се преводи и публика за које се текст преводи то изискују, најверније преноси смисао и *циљ коме је кнѣига намењена*).

Овај тип промена у односу на текст оригинала најчешће срећемо у Балугџићевом преводу. Међутим, иако су нам овакве промене остављале простора за утврђивање Балугџићевог превода „Геновеве“ као основног непосредног предлошка Бобчевог превода,⁹⁷ у њима ипак не можемо увек тражити репрезентативне примере за испитивање блискости бугарског и српског текста, као ни за удаљавања бугарског текста у односу на српски. Упоредно читање свих трију текстова открива нам делове бугарског текста који своје пандане имају у српском тексту (на оним местима на којима се он на указани начин удаљава од оригинала), али и у тексту оригинала. Проналазимо низ примера у којима је ова појава уочљива у суседним реченицама, али и у једној истој реченици, што нас пак доводи до уверења да је Бобчев, користећи се двама предлошцима у свом преводачком раду, увек узимао у обзир оба, а за свој текст бирао из њих оно

---

⁹⁷ Упоредно читање нешто дуже текстуалне целине као што је, на пример, Геновевино писмо Сигфриду из шестог поглавља (из текста немачког оригинала, превода на српски и бугарски језик), показује апсолутну подударност српског и бугарског текста управо на оним местима на којима се српски превод одваја од текста оригинала. Текст овог писма из Балугџићевог превода, уз указивање на одговарајуће делове текста из немачког оригинала и Бобчевог превода, доносимо у *Прилогу бр. 6*.

што му се чинило да ће на најбољи начин причу представити бугарској читалачкој публици.⁹⁸

Да би у потрази за местима у Бобчевом тексту која би нас упутила на његов други непосредни предложак било незахвално одстрањивати делове текста у којима проналазимо овај тип разлика само због тога што идентична одступања у односу на текст оригинала проналазимо и у Балугџићевом преводу, показују нам и делови текста у којима су бугарски и српски текст подударни, али за које ипак не можемо утврдити да настају као резултат директног контакта ових двају текстова. Пар примера који сведоче о овоме проналазимо већ на почетку другог поглавља Бобчевог превода:

„Градѣтъ, въ който живѣше Сигфридѣ са наричаше Сигфридѣ-градѣ. Той бѣше расположенъ на върхъ едни високии скалы, между двѣтъ рѣкы, Реинъ и Моель, въ хубава и пріятна страна: Когато Сигфридѣ приближи, съ младата си ступанка, до градскытъ врата сичко намѣри живо и въ движенѣе: [...]“ (Шмид 1872: 4-5; подвукла С.Т).

Потражимо ли одговарајуће место у Балугџићевом преводу, видећемо да српски превод „Геновеве“ највећма дословно преводи оригинал – осим на местима које смо истакли у претходном цитату. Сходно томе, (уп. Шмид 1852: 7 и Schmid 1817: 6), чини се да имамо разлога веровати да бугарски текст овде следи српски текст, понављајући иста одступања у односу на текст оригинала као и његов претпостављени непосредни предложак. Могли бисмо ићи чак и корак даље и Бобчево праћење српског текста у овом случају приписати културном трансферу немачког текста на српско и бугарско тле, у којима би адекватније било користити одредницу *град* него *замак*, уколико се на уму има жеља преводаца да својим земљацима омогуће одређени степен поистовећивања радње дела са сопственим животима. Тиме би се, такође, могло објаснити и именовање Геновевиног мужа у српском и бугарском тексту уместо алудирање на њега као на *грофа*, што је у тексту оригинала пак чест случај.

Међутим, претпоставка коју смо изнели и аргументи које смо навели њој у прилог, у случају цитираног дела текста нису неоспорни. С обзиром да Балугџић, осим на истакнутим местима, дословно следи текст оригинала, изналажење другачије мотивације (него оне коју смо навели) за уношење истакнутих промена у текст српског

---

⁹⁸ Неколико илустрација ове појаве доносимо у *Прилогу бр. 7* на крају рада.

и бугарског превода нашу тезу би могло довести у питање. Претпоставимо ли да је мотивација за преименовање *Зигфридсбурга* (нем. Зигфридов замак) у *Зигфридград* чињеница да је савремена концепција града, актуелна и у XIX веку када оба превода настају, пренесена на концепцију о средњовековним утврђењима (те и данас о многим остацима средњовековних замака и њихових утврђења говоримо као о средњовековним градовима), отварамо могућност да је избор лексеме *град* у бугарском тексту могао доћи и као резултат индивидуалног Бобчевог преводачког решења, при чему би предложак овог дела текста могао бити и неки други, дословни превод оригинала, или пак сам оригинал. Томе у прилог говори и чињеница коју смо илустровали у табели из *Прилога бр. 7*, а која указује на то да бугарски преводац на неколиким местима није презао од упућивања на Сигфрида као на *грофа*, чак ни у оним случајевима у којима га српски превод представља по личном имену. Са друге стране, и у српском преводу проналазимо места на којима се Сигфрид на сцену поставља искључиво по његовој титули (в. Шмид 1852: 47, 58).

У неадекватност стилских, синтаксичких и лексичких промена као места за тражење аргумената о доследности бугарског текста српском преводу „Геновеве“, немачком оригиналу или пак неком другом његовом преводу, уверава нас још један пример, који ово илуструје још боље него претходно наведени цитат из другог поглавља. Реч је о делу текста из тринаестог поглавља, у коме се, у форми дијалога, између Геновеве и њеног сина приповеда о основама хришћанске вере:

„Сладкый мой сынко, Исусъ Христосъ напротивъ са е молилъ на смъртний си часъ зарадъ тѣхъ като е казвалъ: Татко, опрости имъ; тѣ незнаѣт како вършѣт. Тѣй сынко, той умрѣлъ отъ любовъ къмъ хората, и неговата смъртъ бѣ голѣмо добро за насъ“ (Шмид 1872: 63; подвукла С.Т).

Док Балугџићев превод на одговарајућем месту Геновевиног сина атрибуира истим придевом (в. Шмид 1852: 52), у тексту оригинала Геновева се обраћа свом *драгом детету* (в. Schmid 1817: 85). Са друге стране, док текст оригинала такође наводи *љубав према људима* као узрок и циљ Христове смрти (в. Ibid), у српском преводу Христ умире *због људи* (в. Шмид 1852: 52). На основу подударности текстова, могли бисмо претпоставити да истакнуте лексеме из прве реченице Бобчев преузима из српског текста, а оне из друге из немачког оригинала или његовог доследног превода (у најмању

руку последнијег него што је то Балугџићев). Међутим, превод немачког придева *lieber*, *-e*, *-es* као *слатки*, *-ка*, *-ко*, али и замена именице *der Sohn* именицом *deme*, толико су чести у свакодневном говору и српског и бугарског језика, да не можемо у потпуности отклонити могућност да је подударност двају текстова на овом месту случајна. Са друге стране, чињеница да је Христова љубав према људима опште место и један од стубова хришћанске религије, омогућиле би интервенцију Бобчевог у Балугџићев текст без промене његовог значења, што би пак подударност бугарског текста са немачким оригиналом на овом месту могло свести на случајност.

Да бисмо схватили на којим местима и у којој мери је Бобчев следио превод „Геновеве“ Јована Балугџића, морамо се окренути другом типу разлика који српски текст уноси у односу на текст оригинала. Преводилац их открива у делу предговора који смо раније цитирали – реч је, наиме, о сажимању *сувишних и неприкладних делова* текста, при чему се сам преводилац водио идејом о *преношењу циља текста*, односно, његових главних идеја. Чак и када ова сажимања не би резултурала значајнијим разликама у значењу у односу на текст оригинала, неподударности са Бобчевим преводом на одговарајућим местима (случајеви у којима бугарски текст не би сажимао делове оригиналног текста који су у српском преводу сажети) пружили би нам адекватан материјал за истраживање његовог другог непосредног предлошка.

Сажимање мањег дела текста оригинала које доноси Балугџићев превод „Геновеве“ илуструје следећи пример:

„Genovefa“ ⁹⁹ (1817)	„Геновеве“ (1852)	„Историята на Геновеве“ (1872)
„Als sie aber über dieß noch – um was sie den Grafen unter Weges gebeten hatte – den Kriegern und Dienern für dieses Jahr eine doppelte Löhnung, den Untertbanen auf ein Jahr Erlass der Abgaben und	„Кадъ є пакъ преко свега тога – узъ путъ јоштъ са Сигфридомъ договоривши се – войницима и слугама за ону годину двоструку плату, поданицима	„Тя извѣсти на слугытѣ и на войницытѣ че имѣ бѣше измолила отъ графа двойна плата за прѣзь цѣла година; на поданницытѣ опрощаванье данька за

⁹⁹ срп. „Када је пак сада оно објавила – за шта је успут молила грофа – ратницима и слугама за целу годину дуплу плату, поданицима ослобађање од пореза на годину дана и сиромашним домаћинствима обилан дар у житу и дрвима: свуда је одјекнуло гласно весеље, свуда су потекле сузе радоснице, сви су хвалили грофа и држали га за срећног, и хиљаду побожних жеља за млади брачни пар уздицало се до неба. Чак су и грофовим старим ратницима, који су стајали ту у част свог господара, озбиљног лица, непомични под пушком, потекле лепе сузе низ грубе браде“ (подвукла С.Т).

<p>den Hausarmen eine reiche Gabe an Getreide und Holz ankündigte: da brachen alle in lauten Jubel aus, Freudenthränen floßen, alle priesen sich und den Grafen glücklich – und tausend fromme Wünsche für das junge Ehepaar stiegen zum Himmel¹⁰⁰. Sogar den alten Kriegern des Grafen, die ihrem Herrn zu Egen, mit ernstem Gesichte, unbeweglich unter dem Gewehre da standen,¹⁰¹ floßen die hellen Zähren über die rauhen Wärte.“ (Schmid 1817: 7)</p>	<p>опроштай данка оне године, а сиротинњи лѣоѣ поклонъ у рани и у дрвима обећала, – онда су сви скакали одъ радости, сви су говорили, да су и они и Сигфридъ срећни съ такомъ господъ, и обоимъ су срећу и напредакъ у свачемъ желили. И сами старци, и остарѣли войници нису се могли у такой радости уздржати одъ суза“. (Шмид 1852: 8)</p>	<p>тъзи година; и на сиромасытѣ – добъръ подарокъ въ храна и дрѣва. Радостни въсклицанія и благодаренія са разнецохъ на ввредъ, когато са научихъ туй. Умилителны сълзы потекохъ отъ очитѣ имъ и най-сърдечны молитствованія са отправихъ къмъ небето за доброчестната и на двамата. Доро и самытѣ старцы и остарѣлы войницы не можахъ да удържътъ сълзытѣ си въ таквазь радость.“ (Шмид 1872: 5)</p>
--	---	---

Оваква сажимања у односу на текст оригинала бројна су у Балугџићевом преводу. Из приказане табеле видимо да их Бобчев приликом превођења „Геновеве“ на бугарски језик не следи доследно. Као што смо раније претпоставили, изгледа да је пред собом, у сваком тренутку свог преводилачког процеса, имао два различита текста „Геновеве“, те се за узор који треба следити одлучивао приликом превођења сваког елемента текста. С тим у вези потврђујемо нашу полазну претпоставку – међу, илустрованим у табели, одступањима бугарског у односу на српски текст (на оним, дакле, местима на којима српски превод „Геновеве“ сажима текст оригинала) треба тражити други непосредни предложак Бобчевог превода.

Приликом одабира примера таквих сажимања, а из потребе за спровођењем анализе на довољно репрезентативним деловима текста, потребно је у разматрање узети

¹⁰⁰ Док Балугџићев превод истакнути део текста не уноси у свој превод, његов пандан проналазимо у Бобчевом преводу (в. истакнути део бугарског текста).

¹⁰¹ Истакнути део текста изостаје и из Балугџићевог и из Бобчевог превода.

текстуалне целине. Њих проналазимо у читавим сценама и епизодама које, за разлику од оригиналног Шмидовог текста, у Балугџићевом преводу „Геновеве“ не срећемо.

Упоредним читањем Балугџићевог превода и текста његовог непоредног предлошка, пронашли смо осамнаест оваквих сажимања оригиналног текста. Међу њима, осам сажетих делова текста изостају и из Бобчевог превода,¹⁰² док њих десет у Бобчевевом преводу проналазимо (уз напомену под бројем 6. у претходној фусноти заправо их је једанаест). Резултате упоредног читања ових делова текста (на којима бугарски превод не следи српски текст у сажимањима текста оригинала) из Бобчевог превода и Шмидовог оригинала доносимо у табели која следи:¹⁰³

„Историята на Геновева“ (1872)	„Genovefa“ ¹⁰⁴ (1817)
„Еще тя зе два пърта, които свърза <u>съ една</u> <u>жилава и мека кора</u> ; отъ тѣхъ направи единъ кръсть и го тури на <u>най-видно</u> <u>мѣсто на пещерата</u> “ (Шмид 1872: 30).	„Unter einem Tannenbaume fatte sie ein kleines, dürres <u>Stöcklein gefunden, das zierlich mit zartem, weißen, gelben und grünem Moose bewachsen war. Sie zerbrach es in zwey ungleiche Stücke, befestigte dann mit einem zähen Tannenreife das kleinere Stück so an den größern, daß ein Kreuz an dem besten Orte der Höhle auf</u> “ (Schmid 1817: 39).

¹⁰² Набрајамо их све, упућујући на одговарајуће делове текста и из Шмидовог оригинала и Бобчевог превода: 1) Одушевљење Геновевиног сина коњима окићеним сребром и златом, које види по први пут у животу, када његов отац са својом свитом дође у дивљину у којој је он одрастао (уп. Шмид 1852: 69, Schmid 1817: 115 и Шмид 1872: 84); 2) Сцена у којој Геновевин муж, ушавши у пећину у којој су она и дете боравили, угледа дрвени крстић који је Геновева сама направила (уп. Шмид 1852: 66, Schmid 1817: 109 и Шмид 1872: 68); 3) Прва реакција Геновевиних суграђана по њеном победоносном уласку у своју домовину – поређење Геновеве и њеног детета са библијским ликовима (уп. Шмид 1852: 72, Schmid 1817: 121-122 и Шмид 1872: 87); 4) Овенчавање Геновеве миртом од стране девојака које су је радосно дочекале, као и прича о успостављању симболике ове биљке у вези са невиношћу и брачном верношћу (уп. Шмид 1852: 73, Schmid 1817: 124 и Шмид 1872: 88); 5) Спомен разговора између Геновеве и Дракове удовице (који је резултирао Геновевиним старањем за њену породицу) као прве ствари коју је учинила када се вратила у своју собу након изгнанства (уп. Шмид 1852: 73, Schmid 1817: 125, Шмид 1872: 88); 6) Значајан део Геновевине религиозне проповеди њеним посетиоцима (уп. Шмид 1852: 80, Schmid 1817: 137 и Шмид 1872: 93); 7) Даривање младих посетилаца од стране Геновевиног детета, као и опис благостања који је пример њиховог страдања донео њиховим суграђанима (уп. Шмид 1852: 81, Schmid 1817: 138-139 и Шмид 1872: 94); 8) Голосова судбина (уп. Шмид 1852: 83, Schmid 1817: 141-142 и Шмид 1872: 95). Ово је поглавље које српски превод у највећој мери сажима, али и поглавље са којим бугарски превод то чини у још већој мери. Иако, како се радња развија, проналазимо све више разлога да бугарски превод на овом месту доведемо у везу са српским, у последња два параграфа ипак уочавамо разлику у односу на Балугџићев превод – због тога наводимо и њих у даљем делу рада.

¹⁰³ Одговарајућа места (на којима ови делови текста у потпуности изостају) у Балугџићевом преводу су, редом: Шмид 1852: 27, 29, 31, 49, 56, 70, 83.

¹⁰⁴ Преводе делова немачког текста из табеле на српски језик доносимо у *Прилогу бр. 8* на крају рада.

„Когато разгледваше пустинните цвѣтя, които пѣстряж малката долина съ хиляды краскы, тя казваше: О милечкы цвѣты, вый сте за мене едно свидѣтельство на любовта, която има къмъ мене самси Спасительтъ, който е казалъ: Видже поленскыте цвѣтя; тѣ нито работѣтъ, нито предѣтъ, и пакъ ви казвамъ, че Соломонъ, въ сичкото си великолѣпіе, не бѣ колкото тѣхъ богатъ и раскошно облѣченъ; а когато Господь е далъ толкози хубавы облѣкла на трѣвѣты, какво не бы направилъ за васъ, маловѣрна въ Божята добрина, и макаръ да не предѣ, нито нито шѣж, не щѣ са погрыи, дѣто немамъ дрѣхы.

Лѣтъ, когато отидѣше да са расхлади на извора съ неговата студена быстра водица, тя казваше: «Господи, вѣрата въ тебе е за моята душа, сѣщо каквото този изворъ е за пламнжлыте ми отъ жадъ устны. Самъ ты си казалъ: който е жедень да доди при мене и ще са напіе. Водата, която щѣ му дамъ ще стане въ него изворъ който тече вѣчно. Да, този вжтрѣшенъ изворъ, на житота ма покрыва съ радость, когато не намѣрвамъ никаква вѣнкашна растушка и когато сичкы свѣтскы радости ма не занимаватъ.» Често, когато тя разгледваше грѣмадныте скалы, които ограждаж долината и стояжтамъ непоклатны отъ вѣкове, макаръ буритѣ да бываж толкозь буйны,

„Wenn sie die Blumen der Wildniß, die ihr kleines Thälchen mit tausenderley bunten Farben schmückten, betrachtete, sagte sie: „Auch ihr seyd mir freundliche Pfänder, gleichsam lauter liebliche Vergißmeinnicht, daß Gott mich liebe. Auf solche Blumen zeigte Jesus, als er sprach: Betrachtet die Blumen des Feldes! Sie arbeiten, und spinnen nicht. Und dennoch sage ich euch: Auch Salomo in aller seiner Pracht war nicht so schön gekleidet, als eine aus ihnen. Wenn nun Gott das Gras auf dem Felde so schön kleidet – sollte er das nicht vielmehr euch thun, ihr Kleingläubigen? Ich will also nicht mehr kleingläubig und nicht mehr kleinmüthig seyn, und obwohl ich jetzt nicht spinnen und nählen kann, mich doch nicht mit Sorgen wegen meiner künftigen Kleidung quälen.“ Des Sommers, wenn es in ihrem Gelfenthale glühend heiß war, und sie durstig zu ihrer Quelle kam, und frisches Wasser schöpfte und trank, sie oft: „Was diese Quelle meinen brennenden Lippen ist, das ist deine Lehre, dein Geist, o Herr! meiner Seele. Du sagst es ja selbst: Wer dürstet, der komme zu Mir, und trinke. Das Wasser, das Ich ihm gebe, wird ihm zur Quelle werden, die ins ewige Leben fortfließt. – Ja, diese innere Lebensquelle allein erquicket mich mit Trost, und tränkt mich mit Freuden, jetzt, da mir aller Trost von außen genommen ist, und mir alle Freuden des geselligen Legens entrißen sind.“ Oft, wann sie die ungeheuern Felsen, die ihr Thal einschlossen, und schon Jahrtausende unter Sturm und Wetter unterhüttert da standen, betrachtete, kam ihr das Wort Jesu zu Sinn: „Wer meine Worte hört, und sie vollbringt, den vergleiche ich dem klugen Manne, der sein Haus auf einen Felsen baute.“ Auf Dein Wort, sprach sie dann, will ich mein Heil bauen, und es stehet felsenfest“ (Schmid 1817: 39).

<p>тя си припомняше тѣзи Христовы думы: «Този, който слуша думытѣ ми и ги изпълнява той е подобенъ на онзи мждъръ, който прави кжца върху скала. И азъ върху твоето слово, каза тя, искамъ да основжмоето избавленіе, което ще бжде тѣй най здраво»“ (Шмид 1872: 33-34).</p>	
<p>„Единъ камъкъ, който са издаваше отъ скалата, служаше ѝ за <u>иконостасъ</u>“ (Шмид 1872: 36).</p>	<p>„[...] so kniete sie manche Stunde vor dem kleinen Kreuz in ihrer Höhle, auf einem rauhen Steine, der aus der Felsenwand hervorsagte, und ihr zum <u>Betschemmel</u> diente“ (Schmid 1817: 48).</p>
<p>„Тя сне кръста, който бѣше окаченъ при лѣгло то ѝ и са приготви <u>да предаде духъ Богу</u>“ (Шмид 1872: 59).</p>	<p>„Sie nahm das Kreuz von der Wand neben ihrem Bette herunter, und schickte sich <u>zum Sterben an</u>“ (Schmid 1817: 80).</p>
<p>„ [...] той ви прѣзира <u>отъ дълбинитѣ на сърцето си</u>, и търси само своята полза; напротивъ този, който ви говоря истината макаръ по нѣкога и да не ви са аресва, е вашъ <u>най-вѣренъ</u> пріятель“ (Шмид 1872: 68).</p>	<p>„Er verachtet euch <u>im Grunde</u>, und sucht nur seinen eigenen Vortheil. Wer euch aber die Wahrheit auch dann sagt, wenn ihr sie nicht gerne habt, der ist euer Freund“ (Schmid 1817: 92).</p>
<p>„Между навѣлицата, която са притискаше около носилото на Геновева, са намѣрихж двамина поклоницы (хаджии), които са хврлихжна нозьетѣ на Геновева, и просяхж отъ нея прошка“ (Шмид 1872: 85).</p>	<p>„Diese traten zu beyden Seiten der Sänfte, und warfen sich <u>Genovefa zu Füßen</u>“ (Schmid 1817: 118).</p>
<p>„ [...] <u>сѣкой</u> като излѣзваше изъ тъмницата казваше: «По добрѣ <u>да живѣе</u> человекъ <u>въ пустынѣ</u>, както <u>графицата</u> ни, а не да живѣе като този омразенъ Голоса, въ изобиліе, когато ето, мжченіята на съвѣстѣта му го не оставятъ въ покой»</p>	<p>„[...] <u>und mancher Mann und manche Frau</u> sagte laut: „Lieber in <u>der Wildniß</u> <u>Wurzeln und Kräuter</u> essen, und <u>unschuldig seyn, wie Genovefa</u> – als so wie Golo in einen gräßlichen Schlosse im Ueberfluß leben, und ein böses Gewissen haben, <u>und ein solches Ende nehmen.</u>“ [...]</p>

<p>Голосъ живѣ тѣй много години. Никои не знае да ли по-послѣ той <u>са успокои</u>, но казвать че той си останжлъ сѣ тѣй <u>мжченъ отъ съвѣстѣта</u>, безъ да получи нѣкое наказанье“ (Шмид 1872: 95).</p>	<p>In diesem verzweiflungsvollen Zustande Solo viele Jahre, und ob sein Tod tröstlicher war, weiß man nicht. Man sagt, er habe keine Rube gehabt, bis man ihm sein Recht endlich noch angethan habe“ (Schmid 1817: 142).</p>
<p>„Графѣтъ поржча да построѣтъ за сѣрната едно хубаво обиталище. Тя можаше да ходи свободно изъ двора на палата и въ сичкы зданья; много пѣти денѣ, тя възлазѣше въ стаята на графѣцата и не си отиваше додѣ я не погледа нѣколико минути; тя бѣше привикнала съ сичкытѣ дворны и ядеше отъ рѣцѣтѣ имъ. Ловчѣйскытѣ кучета даже не я закачахъ“ (Шмид 1872: 95).</p>	<p>„Der Graf hatte ihr einen eigenen schönen Stall bauen lassen. Sie lief frey in dem Schloßhofe und in dem Schlosse herum. Mehrmal des Tages kam sie die Stiege herauf, bis vor Genovefas Zimmer, und war nicht wegzubringen, bis man sie auf einige Augenblicke hineingelassen hatte. Sie war sehr zutraulich gegen alle Leute, und fraß ihnen aus der Hand, und auch die Jagdhunde auf dem Schloßhofe thaten ihr nichts zu Leid“ (Schmid 1817: 142).</p>
<p>„На смъртното ѣ испроважданѣе присѣтствувахъ сичкы, които я познавахъ, и сѣкы проливаше горчивы сълзы. Сѣрната легнѣ на гроба и не рачеше да го остави. Тя даже нещѣ да вкусне отъ дѣното, което и поднасяхъ, и – най-послѣ една сутрена намѣрихъ я умрѣла тамъ. Графѣтъ издигнѣ на супругата си единъ паметникъ отъ бѣлъ мраморъ, на който бѣше издѣланъ лика на сѣрната“ (Шмид 1872: 96).</p>	<p>„Bey ihrem Leichenbegängnisse fanden sich unzählige Menschen ein, und alle vergoffen an ihrem Grabe heiße Zähren – doch Niemand heißere, als Siegfried und Schmerzreich. Die treue Hirschkuh legte sich auf ihr Grab, und wich nicht mehr davon. Von dem Futter, das man ihr vorlegte, rührte sie gar nichts an, bis man sie eines Morgens auf dem Grabe todt fand. Der Graf ließ Genovefen ein prächtiges Grabmahl aus weißem Mramor errichten, an dem ganz unten auch die Hirschkü in Stein ausgehauen war“ (Schmid 1817: 143).</p>
<p>„Споредъ исканѣето на Геновева, Сигфридъ заповѣда да построѣтъ въ пустынѣта, срѣщу пещерата, дѣто бѣше живѣла тя, една черковица. Тя са освети отъ <u>владыката и народѣтъ</u> я нарече <i>Черквицата на Матеръ-Божія</i>. Вжтрѣыностѣта са украси съ много</p>	<p>„In der Wildniß hatte der Graf auf Genovefas Bitte eine Einsiedlerey anlegen lassen. Rechts neben Genovefas Höhle stand die Kapelle. Der Bischof Hildolph weihte sie ein, und das Volk nannte sie Frauenkirche. Genovefas Geschichte war zierlich und schön an den Wänden abgemahlt, und das kleine hölzerne Kreuz, an dem so viele theure Erinnerungen haften, wurde in Gold gefaßt, und auf den Altar gestellt. Zur andern Seite der Höhle war</p>

<p>изображенія прѣдставляющынѣкоу по главны случкы отъ живота на Геновева; надъ олтаря гудихъ онуй дървено кръстче, което докарваше толкози вѣспоминанія; То быде позлатено едвали слѣдъ смъртъта на Спаса. До пещерата имаше една пустинница съ една хубава градинка, напоявана отъ потока. Много лица отивахъ да посѣщаватъ черквицата, и пустинникътъ имъ показваше кръста, изображеніята, <u>пещерата, камъкътъ на който геновева колѣничваше</u>, и извора, отъ дѣто піеше вода. Той имъ разказваше исторіята <u>на тѣзи добродѣтелна жена</u>, и подбуждаше посѣтителитѣ да послѣдватъ хубавый неинъ примѣръ“ (Шмид 1872: 96-97).</p>	<p>ein Klausnerhüttchen, und ein zierliches Gärtlein dabei, durch das die Quelle floß. Sehr viele Menschen kamen immer dahin, und der freundliche Einsiedler zeigte ihnen dann alles – das kleine Kreuz, die Gemälde, die Quelle, aus der sie getrunken hatte, erzählte ihre Geschichte, und ermahnte groß und klein, ihrem schönen Bespiele zu folgen“ (Schmid 1817: 144).</p>
<p>„Палатътъ на Сигфрида, наричанъ въобще <i>Сегмернъ</i> или <i>Симернъ</i>, са отпослѣ разруши, и днесъ еще личатъ неговитѣ остатъци и развалины не далечъ отъ Кобленцъ, подъ името <i>Алтенсимернъ</i>, но почитътъ къмъ Геновева не са е повредилъ. Много велеколѣпны чърквы са посветены за неинъ споменъ, и днесъ много жени носѣж туй име, което тѣзи <u>многострадална светица</u> прослави съ <u>добродѣтелитѣ си</u>“ (Шмид 1872: 97).</p>	<p>„Das Schloß Siegfriedsburg oder Siegfriedsheim, in gemeinen Leben blos Siegmern oder Simmern genannt, wo Siegfried und Genovefa gewohnt hatten, ward indeß zerstört, und es sind, under dem Namen Altensimmern nur noch, nicht weit von Koblenz, einige Trümmer davon zu sehen; allein die Ehrfurcht und Liebe gegen Genovefa erlosch nicht in den Herzen der Menschen. Viele prächtige Kirchen wurden ihrem Gedächtnisse gewidmet und manche <u>Frau und Jungfrau</u> führt zum frommen Andenken an sie bis auf den heutigen Tag noch den Namen – Genovefa!“ (Schmid 1817: 144)</p>

Делове текста приказане у табели истакли смо на два начина. Истакнути једном линијом одговарајући су делови текста у којима бугарски превод доноси промене у односу на текст оригинала. Реч је о истом типу разлика на које смо нешто раније указали

поређећи Балугџићев превод са текстом оригинала: то су стилске, синтаксичке и лексичке промене, које настају или као последица културног трансфера оригиналног текста у нову културну средину (неки од примера из табеле: *иконостасъ* – *Betschemmel*¹⁰⁵; *нустья* – *Wildniß*¹⁰⁶; *владыка* – *Bischof*¹⁰⁷), или пак као резултат индивидуалних преводилачких решења у жељи за адекватним прилагођавањем текста духу језика на који се преводи.

Делови текста подвучени испрекиданом линијом припадају истом типу разлика као и претходно споменути истакнути делови текста. Њихова посебност пак лежи у томе што се, одвајајући се од текста оригинала, приближавају неким његовим преводима на француски језик. Презајући раније у истраживању пред обимности посла које би поређење целокупног Бобчевог превода са свих петнаест познатих издања превода Шмидове „Геновеве“ на француски језик (в. *Прилог бр. 4*) подразумевало, заправо смо пошли путем трагања за репрезентативним деловима текста чије би нас упоредно читање са одговарајућим местима из француских превода уверило у њихову директну везу, на коју нас је пак упутила бугарска наука о књижевности која се дотичала ових питања. Њих проналазимо управо на местима на којима се Бобчев превод одваја и од Балугџићевог превода „Геновеве“ на српски језик, али и од текста оригинала.

Делови Бобчевог превода приказаног у табели који су истакнути испрекиданом линијом, управо су делови текста који показују апсолутну подударност са преводима „Геновеве“ на француски језик из 1836. и 1863. године (Schmid 1836; Schmid 1863):¹⁰⁸

- 1) Док у тексту оригинала читамо да је Геновева, уредивши своје ново станиште, крст поставила на најбоље место у својој пустињи, у бугарском тексту, као и француским преводима из 1836. и 1863. године, она крст поставља на место које је највидљивије (в. Schmid 1836: 62; Schmid 1863: 38-39);

---

¹⁰⁵ срп. молитвена столица

¹⁰⁶ срп. дивљина

¹⁰⁷ срп. бискуп

¹⁰⁸ Истичемо на овом месту да у обзир нисмо узели сва издања наведена у *Прилогу бр. 4*, као и могућност да постоје преводи „Геновеве“ на француски који се нису нашли у „Библиографији француских превода са немачког језика од 1487. до 1944. године“. Издања која су нам била доступна су она из 1829. и 1832. године (в. фусноту бр. 71), као и из 1836, 1839, 1845, 1851, 1863. године (линк ка овим издањима наведен хронолошки: https://books.google.de/books?id=5bA_AAAAcAAJ&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=true; https://www.google.de/books/edition/Genevieve/tXFHbg_OBJ8C?hl=sr&gbpv=1&dq=genevieve+schmid&printsec=frontcover; https://books.google.de/books?id=cOcEvEuXR0C&printsec=frontcover&hl=sr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false; https://books.google.de/books?id=kLdMX6ASCMoC&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false; https://www.google.de/books/edition/_/Ln22aZfrX7IC?hl=sr&gbpv=1; приступљено 25.07.2023)

2) Међу стварима које је пустињак показивао посетиоцима који су били заинтересовани за Геновевину судбину, у бугарском тексту и француским преводима оригинала из 1836. и 1863. године срећемо и *пећину* и *камен на коме се Геновева молила* (в. Schmid 1836: 197; Schmid 1863: 138), што пак из текста оригинала изостаје.

Успели смо утврдити и већу подударност делова Бобчевог текста приказаних у табели са француским преводом из 1863. године, него што је то случај са преводом из 1836. године (у коме изостају: епизода Геновевиног поновног сусрета са целатима који су јој ипак поштедели живот; приповедање о Голосовој смрти; као и епизода о кошутиној смрти на Геновевином гробу).¹⁰⁹ Остављајући могућност да је реч могла бити и о издању из неке друге године (у том случају, издање из 1863. било би неко од поновљених издања овог текста,¹¹⁰ или би пак реч била о неком од поновљених издања текста из 1863. године), имамо разлога веровати да смо пронашли текст другог непосредног предлошка првог превода Шмидове „Геновеве“ на бугарски језик. Реч је о преводу Луиса Фридела (франц. Louis Friedel).¹¹¹

С тим у вези, долазимо до закључка до кога нас је довела метода блиског читања (енг. *close reading*) Бобчевог превода „Геновеве“ Кристофа фон Шмида, његових претпостављених непосредних предложака, као и оригиналног немачког текста. Док је оригинални текст заправо посредни предлошак овог текста, његови непосредни предлошци су Балугџићев превод Шмидове „Геновеве“ на српски језик (1852) и неко од издања Фриделовог превода „Геновеве“ на француски језик (чијег је текста пример издање из 1863. године).

За разлику од превода „Геновеве“ на хрватски и српски језик, за које смо утврдили да су преводи идентичног текста (реч је о издањима из *прве групе текстова*¹¹² Шмидове „Геновеве“), чињеница да је Бобчев превод „Геновеве“ *превод превода*¹¹³

---

¹⁰⁹ Сви делове бугарског текста приказане у табели своја одговарајућа места имају у преводу „Геновеве“ на француски језик из 1863. године. На сва упућујемо редом по коме се појављују у тексту: Schmid 1863: 33-38, 43-44, 47, 78, 90, 114, 136, 138, 139.

¹¹⁰ На насловној страни видимо да је издање из 1863. године једанаесто по реду.

¹¹¹ Сва издања овог превода објављених до 1871. године проналазимо у „Библиографији француских превода са немачког језика: 1487-1944“ (в. библиографске јединице V, XIII и XXVII у *Прилогу бр. 4* на крају рада).

¹¹² Прву групу текстова Шмидове „Геновеве“ чине њена прва четири издања, у којима текст првог издања остаје непромењен.

¹¹³ „Такође, у погледу избора садржаја и језика важно је имати на уму да ли се ради о тзв. примарном или секундарном изворишном тексту тј. да ли је текст који се преводи настао изворно на том језику са којег

о немогућава нам да и њега посматрамо на овај начин. Међутим, чињеница да оба непосредна предлошка бугарског превода (које, као што ћемо касније у раду видети, он доследно прати) као своје непосредне предлошке имају издања из прве групе текстова Шмидовог оригинала,¹¹⁴ говори о томе да сва три превода у своје културе уносе (посредно или непосредно) идентичан текст Шмидове „Геновеве“.¹¹⁵

4. 2. УПОРЕДНО ЧИТАЊЕ ПРЕВОДА ШМИДОВЕ „ГЕНОВЕВЕ“ НА ХРВАТСКИ, СРПСКИ И БУГАРСКИ ЈЕЗИК КРОЗ ПРИЗМУ ТЕОРИЈЕ КУЛТУРНОГ ТРАНСФЕРА. Утврђивање непосредних предложака превода Шмидове „Геновеве“ Кола младих родољуба и Јована Балугџића, као и посредника између Шмидовог дела и превода Стефана Бобчева, омогућава нам да истраживање наставимо у правцу испитивања начина на који сваки од трију превода причу о брабантској грофици преноси на своје културно тле. Овим путем полазимо имајући у виду чињеницу да „је слобода тадашњих преводаца била ‘запањујуће неограничена’, чак до те мере да се оригинални рукопис доживљавао као ‘интерактивни медијум’ у којем је сваки преводац могао интервенисати спрам својих потреба и да су они у том периоду били не само преводиоци, него чак ‘коаутори’“ (Грбић 2016а: 59).¹¹⁶

Сведочанства о заједничкој културној делатности хрватског, српског и бугарског народа, која смо раније у раду препознали у: 1) извештавању „Илирских народних новина“ о позоришном извођењу драматизације Шмидове „Геновеве“ Василија Јовановића у Новом Саду, као и о објављивању Балугџићевог превода „Геновеве“; 2) извештавању „Гласника Друштва српске словесности“ о појави другог издања превода „Геновеве“ Кола младих родољуба; 3) чињеници да су сва дела која тематизују Геновину судбину до појаве Бобчевог превода „Геновеве“ преводи са српског језика (Павел Тодоров чак прво издање „Многострадалне Геновеве“ издаје у Београду); 4) сазнању да је један од непосредних предложака Бобчевог превода „Геновеве“ био Балугџићев превод; мотивисала су нас да резултате испитивања елемената културног

се преводи или је претходно већ преведен на неки други језик, тако да у том поретку рецепијентске културе која се у датом случају истражује постаје чак терцијарни тј. ‘превод превода’“ (Грбић 2016а: 55).

¹¹⁴ Најзначајнија промена која издваја другу групу текстова Шмидове „Геновеве“ у односу на претходна издања текста, значајно проширена беседа бискупа Хидолфа (коју доносимо у *Прилогу бр. 2*), изостаје из текста Фриделовог превода „Геновеве“ из 1863. године (в. Schmid 1863: 126). То нас наводи на закључак да је непосредни предлошак овог превода припадао првој групи текстова оригиналног дела.

¹¹⁵ Утврђивање истог текста њиховог (непосредног/посредног) предлошка за нас од значаја, јер отклања могућност да су разлике које ћемо откривати њиховим упоредним читањем настале као резултат промена које је сам Шмид уносио у издања „Геновеве“ након 1825. године.

¹¹⁶ Реч је о ставу Питера Берка (научника значајног за дискусију која се водила поводом теорија културног трансфера; в. Грбић 2016а: 46-47) о *адаптацијама текста као својеврсног вида културног превођења*, термина који уводи како би истакао двосмерност процеса превођења једног дела из једне културе у другу.

трансфера оригиналног текста Шмидове „Геновеве“ у трима преводима упоредно сагледамо.

Појава елемената културног трансфера у једном преводу говори нам заправо о (не)спремности једног народа да реципира информације из оригиналног текста који је изнедрила култура у одређеној мери другачија од оне са којом се тај народ идентификује. Заједничка културна делатност трију народа која се од тридесетих година XIX века открива у вези са делима која тематизују Геновину судбину, наводи нас на претпоставку о постојању културног контекста у коме би се сва три народа могла идентификовати, а који би резултирали сличностима међу елементима културног трансфера Шмидове „Геновеве“ у преводима Кола младих родољуба (1846), Јована Балугџића (1852) и Стефана Бобчева (1852).

Одлучивши се за културни трансфер као приступ приликом упоредног читања трију превода Шмидове „Геновеве“, као и оригиналног текста (1817), крећемо путем испитивања разлика који сваки од превода уноси у односу на текст оригинала (у случају бугарског превода мораћемо водити рачуна о томе да ли је неки од његових непосредних продложака већ унео одређену промену). Међутим, прво се морамо одлучити које разлике ћемо узимати у обзир (раније у поглављу, а на примеру самеравања Балугџићевог превода „Геновеве“ према тексту оригинала, као и Бобчевог превода према Балугџићевом, имали смо прилике видети до коликих стилских промена може довести слобода са којом се преводилац односи према тексту оригинала, као и то да приликом испитивања односа једног превода и његовог непосредног предлошка нису све такве разлике подједнако важне).

У том смислу, од великог значаја за овај рад била је студија „Статус и значење Нађове *Геновеве: пријевод* Шмидова предлошка, његова *обрада* или *самосвојно књижевно дјело*?“ Тихомира Енглера, која се, у жељи да испита однос прве Шмидове „Геновеве“ на хрватском језику (1821) према тексту њеног непосредног предлошка (оригиналног текста), дотиче најважнијих елемената културног трансфера присутних у Нађовом тексту (Engler 2012).¹¹⁷ Начин на који је он приступио проблематици

---

¹¹⁷ Иако сам Енгер не користи термин *културни трансфер*, многа од његових запажања поводом одвајања Нађовог текста у односу на текст оригинала, а у вези са прилагођавањем текста хрватској читалачкој публици, управо су његова илустрација. Наводимо један од примера: „U nastavku se taj spacem sukladno navedenim pridjevima u njemačkom predlošku većinom označuje kao ‘Wildnis’ (Schmid, 1810, 44), dakle, kao ‘divljina’, dok je kod Nagyа riječ o ‘Pustinji’, ‘Puschini’ (Nagy, 1821, 52; 59), ali i ‘Pustoshi’ (ibid., 78) Time Nagy vjerojatno ne želi istaknuti u tolikoj mjeri kao što se to zbiva u njemačkom tekstu Genovevin život izvan civilizacije, već njeno nastojanje da sebe i dijete očuva u oskudnom okruženju. Riječ je o značajnoj presemantizaciji spacema kojom se mjesto Genovevina stradanja pretvara u škrtu zemlju, čime ga se usklađuje s

(културног) превођења овог дела у хрватску културу, поставио је оквире унутар којих смо затим и ми испитивали нешто касније преводе истог дела не само на хрватски (1846), већ и на српски (1852) и бугарски језик (1872).

Пре него што са анализом отпочнемо, чини нам се важним да укажемо на резултат Енглеровог истраживања: одређивање Нађовог текста као дела које се налази на граници између превода и обраде оригинала. Аргументи у прилог одређења текста као обраде у вези су са стилско-језичким изменама предлошка (међу којима се највише издвајају непотребно удвајање речи из оригинала и спајање више Шмидових реченица у једну), док се Нађов текст преводу приближава највећма по томе што (упркос свим разликама) у суштини не мења значење Шмидовог оригинала.

Говорећи све до сада о текстовима посвећеним Геновеви од Брабанта које су *приредили* чланови Кола младих родољуба, Јован Балугџић и Стефан Бобчев као преводима Шмидове „Геновеве“ (иако смо у српском и бугарском тексту већ имали прилике видети неке од разлика у односу на оригинални текст), нисмо уводили дистинкцију између термина *превод* и *обрада*. Из Енглеровог рада, са друге стране, дефиниција ових термина (који представљају окосницу његове анализе) изостаје. Током саме анализе ипак, говорећи о променама које Нађов текст уноси приликом именовања ликова и њихове титуларизације у односу на текст оригинала, Енглер успоставља јасну границу између двају термина. Док су Зигфрид и Геновева у оригиналном тексту *гроф* и *грофица*, Нађов текст им додељује титуле *кнез* и *кнегиња*. Ова промена ипак није представљена као аргумент за тезу о Нађовом тексту као обради Шмидовог оригинала, и то првенствено због тога што она не доводи до промене у рецепцији оригиналног текста (титуле које користи Нађ припадају, као и титуле које срећемо у тексту оригинала, владајућем слоју, те се хрватски превод, упркос променама у сврху прилагођавања оригиналних информација хоризонту очекивања хрватских читалаца, придржава предлошка). Раније споменуте стилске промене Нађовог текста у односу на текст оригинала аргументи су за одређивање текста као обраде његовог предлошка првенствено због промена које уносе у рецепцију текста оригинала (отежавају рецепцију информација из оригинала).

То пак значи да све док промене које текстови Шмидове „Геновеве“ на хрватском (1846), српском (1852) и бугарском језику (1872) уносе у текст оригинала проналазе

---

predodžbama uvriježenim hrvatskom čitateljstvu o oskudnom krajoliku i poteškoćama koje donosi život u njemu“ (Engler 2012: 79; подвукла С. Т).

своје објашњење у културном трансферу елемената текста из оригинала у сопствену културну средину (све док је резултат интервенција у текст оригинала олакшавање његове рецепције од стране хрватских/српских/бугарских читалаца), о њима имамо права говорити као о преводима Шмидове „Геновеве“.

Пратећи Енглерову студију, коначно постављамо оквире унутар којих ћемо упоредно испитивати елементе културног трансфера у трима преводима Шмидове „Геновеве“:

1. Поређење спољашње композиције (ориг. „Usporedba izvanjskog ustroja“);
2. Поређење организације спацијских наративних фигура (ориг. „Usporedba ustroja spacerskih narativnih figura“);
3. Поређење организације темпоралне наративне фигуре (ориг. „Usporedba ustroja temporemske narativne figure“);
4. Поређење организације психемских наративних фигура (ориг. „Usporedba ustroja psihemskih narativnih figura“);
5. Поређење организације тока фабуле (ориг. „Usporedba ustroja tijeka fabule“);
6. Поређење стилско-језичке организације (ориг. „Usporedba stilsko-jezičkog ustroja“).

4. 2. 1. ПОРЕЂЕЊЕ СПОЉАШЊЕ КОМПОЗИЦИЈЕ ТРИЈУ ПРЕВОДА „ГЕНОВЕВЕ“ И ОРИГИНАЛНОГ ТЕКСТА. Елементи спољашње композиције којима почињемо нашу анализу су наслов дела и питање његовог ауторства, као и однос који преводиоци успостављају према истом. Погледајмо најпре наслове:

оригинални текст (1817)	преводи	
„Геновева. Једна од најлепших и најдирљивијих прича из старина поново испричана за све добре људе посебно за мајке и децу“	хрватски (1846)	„Геновева. Прелијепа из стародавности приповијетка за све добре људе; особито за матере и дјецу“
	српски (1852)	„Геновева. Стародревна приповјетка“
	бугарски (1872)	„ИСТОРИЈАТА на Геновева“

Анализом термина *прича / приповетка (приповијетка) / историја* из наслова већ смо се бавили раније у раду,¹¹⁸ указујући на то да ниједно од наведених преводачких решења не уноси разлику у значење (те ни у рецепцију) оригиналног текста.

Значајније разлике насловне стране трију превода проналазимо у поднасловима дела. Док је хрватски превод у овом погледу најближи оригиналном тексту, доследно преносећи све елементе наслова оригинала – опис приповетке (при чему се издваја његово приповедно време), као информацију о циљаној публици овог дела, српски и бугарски превод изостављају неке од ових елемената. Поднаслов српског превода доноси информацију о приповедном времену дела, док спомен циљане публике изостаје. Њега, међутим, проналазимо у Балугџићевом предговору. У „Предговору“ који броји свега две стране (Шмид 1852: II-IV), преводац три пута наглашава да је дело намењено *женском полу*, односно *Српкињама*. На тај начин Балугџићев превод „Геновеве“ сужава круг читалаца коме је дело изворно намењено како у оригиналном тексту, тако и у хрватском преводу који у који доследно прати Шмидов поднаслов. Из бугарског превода пак поднаслов у потпуности изостаје (имаћемо прилике да видимо да је исти случај и са преводиоочевим прозним предговором). Наша претпоставка је да сажетост информација коју бугарски превод „Геновеве“ доноси на насловној страни објашњење проналази у чињеници да су, међу трима народима (а захваљујући популарности драмског извођења представе „Многострадална Геновева“ по тексту превода Павла Тодорова изворно српске драме), елементи Шмидове приче о Геновеви (у тренутку појављивања прозног превода) били најпознатији у Бугарској, те је и приликом *побуђивања интересовања* међу читалачком публиком у случају бугарског превода било најмање разлога за његово додатно одређивање.

Ипак, као што смо раду већ раније имали прилике видети, упркос овим разликама, преводи „Геновеве“ у свим трима књижевностима свој живот настављају захваљујући томе што су се нашли у оквирима књижевности за децу. С тим у вези, промене које одређени наслови/поднаслови доносе у односу на оригинални текст не доводе ни до какве промене у рецепцији самог дела.

Наредни елементи спољашње композиције превода Шмидове „Геновеве“ на хрватски, српски и бугарски језик које ваља узети у обзир приликом самеравања њиховог текста према тексту оригинала тичу се питања ауторства и односа преводаца према тексту оригинала/превода. И у овом погледу, хрватски превод је највернији

---

¹¹⁸ в. 58-59. стр. овог рада.

оригиналу, указујући да је реч о делу *Криштофа Шмида*. О односу преводаца према њиховом предлошку читамо из предговора Кола младих родољуба:

„Šta se jezika tiče, nastojali smo, čim jasnije i razumnije pisati. Rěči, koje smo mislili, da neće svaki razuměti, izrekli smo i po dvaput, i metnuli u zaporku (–). U ostalom najveća je razlika ta medju prostim i provincialno-hèrvatskim i ovim jezikom, kojim pisasmo ove pripovědke, što se *što*, u město *kaj*, a u dočetu rěčih *o* mesto *l* govori; [...] A i ova je Genoveva po svoj prilici izvèrstnie I točnie, nego li ikoja do sada u našem jeziku, opisana. [...] Što se pako istoga prevodjenja tiče, neodaljujemo se od smisla sačiniteljeva. Jedinu razliku činimo u imenih, koje sačinitelj svojemu – a mi našem prilagodismo narodu“ (Šmid 1846: 6, 7; подвукла С.Т).

Оправдавајући преводачки позив тврђом да оригинални текст на хрватском језику представљају *најтачније* до тада,¹¹⁹ односно преводећи на хрватски језик све информације које Шмид у свом делу износи (да се не би одаљили смисла оригиналног текста), чланови Кола младих родољуба ипак указују на то да ће се и у таквом, верном преводу, наћи извесне промене у односу на текст оригинала. У том смислу, они се експлицитно приказују читаоцима као настављачи традиције преводаштва настале у доба просветитељства, а која наставља свој живот и кроз значајан део XIX века (в. Грбић 2016а: 52-55). Она управо подразумева слободан однос преводиоца према предлошку на коју смо указали нешто раније у поглављу, а која као резултат отвара могућност уласка елемената културног трансфера оригинала у текст превода. Анализа главног дела текста Кола младих родољуба ће нам, нешто касније у раду, показати да је на неке од њих указано већ у деловима предговора које смо подвукли.

За разлику од превода Кола младих родољуба, у преводу „Геновеве“ на српски језик из 1852. године не проназимо име аутора оригиналног текста. На насловној страни истакнуто је само да је реч о тексту који је Балугцић написао *по немачком тексту*. Балугцићев предговор, међутим, и даље не именујући аутора оригинала, нешто конкретније упућује на њега, сведочећи да је дело које следи написао по једној немачкој књизи која је Српкињама пре свега позната захваљујући чињеници да је из ње „изведена она у нас ‘Сигфрид и Геновева’ у позорју (театру)“ (Шмид 1852: III). Реч је, наиме, о

---

¹¹⁹ Ова се алузија по свој прилици односила на Нађову „Геновеву“.

првом издању драме Василија Јовановића, за коју смо раније у раду имали прилике видети да је драматизација управо Шмидове „Геновеве“.

Део предговора који открива *преводиочев* (сам предговор указује да је реч о *превођењу*) однос према тексту предлошка који је преводио за српске читаоце цитирали смо раније у раду,¹²⁰ док нам се сада открива потпуна подударност овог места Балугџићевог предговора са претходно наведеним цитатом Кола младих родољуба: држећи се циља оригиналног дела (односно у жељи да целовито пренесе смисао текста оригинала), он ипак текст није преводио верно (што смо схватили као *доследно*) – уносећи у њега промене које намећу дух српског језика, степен образовања циљане читалачке публике, али и (не)присуству немачких имена на културном тлу у које се превод уводи. На тај начин нам, као што је то био случај и у хрватском преводу „Геновеве“, преводилац већ у предговору даје путоказ за истраживање елемената културног трансфера у његовом тексту.

Насловна страна прве Шмидове „Геновеве“ на бугарском језику доноси информацију о томе да је реч о *преводу*. То да су српски и француски превод „Геновеве“ посредници између Шмидовог оригинала и превода на бугарски језик (што смо утврдили у претходном делу овог поглавља) ни на који начин није указано у самом тексту. Како преводиочев прозни предговор, за разлику од превода „Геновеве“ на хрватски и српски језик, у овом случају изостаје, о начину на који је Стефан Бобчев посредовао у рецепцији оригиналног текста на бугарско културно тле откривамо тек упоредним читањем овог превода и његових посредних и непосредних предложака.

Као важан елемент спољашње композиције једног дела, било да је реч о оригиналном тексту или његовом преводу, издваја се и његов предговор. Већ смо указали на то да преводи „Геновеве“ на хрватски (1846) и српски језик (1852), за разлику од превода на бугарски језик (1872) садрже предговоре у којима преводиоци читалачкој публици представљају тему дела, али и начин на који су се у преводилачком раду поставили према оригиналном тексту. Окренемо ли се тексту Шмидовог оригинала, у њему проналазимо предговор аутора. Међу трима преводима „Геновеве“ које у овом поглављу испитујемо, једино превод на хрватски језик у себи садржи и овај предговор (Šmid 1846: 8-12), тиме се поново показујући као најближи немачком оригиналу.

У жељи да разумемо због чега овакав предговор изостаје из српског и бугарског превода, укратко преносимо његов садржај (који Коло младих родољуба дословно

---

¹²⁰ в. 66. и 71. стр. овог рада.

преводи): Све време обрађајући се мајкама као посредницима између приче која следи и њихове деце којој ту причу треба да читају у васпитне сврхе, а док се она сама не оспособе за читање, аутор прво дискутује о веродостојности приче (претпостављајући да ће то допринети популарности приче међу циљаном публиком), да би други део предговора посветио објашњавању разлога због којих ову причу износи из *хришћанске таме средњег века* (в. Schmid 1817: VI-VII; Šmid 1846: 10-12). Како ни хрватским, ни српским, ни бугарским читаоцима позиционирање сентименталистичке прозе у легендарне просторе и времена није било странао, разлоге за изостављање ауторовог предговора из српског и бугарског превода треба тражити у његовом другом делу.

За разлику од западноевропских култура, у којима је концепција мрачног средњег века у великој мери израсла из религиозног домена (довођењем у питање латинских извора и латинске уметности *као такве*), религијски идентитет православне вероисповести (израстао на основама византијских извора и уметности) у том смислу никада није био споран. Уколико се од просветитељства у културама као што су српска и бугарска средњи век означавао мрачним, то је манифестовано критикама које су у питање доводиле домene које нису задрале у сферу религијског (в. Грбић 2016б: 60-62).

С тим у везу можемо довести изостављање делова текста оригинала у којима доминира концепција мрачног средњег века из Балугџићевог и Бобчевог превода „Геновеве“, као и његово присуство у преводу истог дела од стране Кола младих родољуба. У том смислу, изостављање ауторовог предговора из ових двају превода можемо схватити као први значајнији елемент културног трансфера текста оригинала у српску и бугарску културу, при чему је контекст у коме се трансфер врши наднационални – религиозни. То објашњава и разликовање двају превода у погледу одсуства ауторовог предговора у односу на хрватски превод, који Шмидов предговор ипак преноси на културно тле које се развијало у односу према (у највећој мери) католичкој вероисповести.

Спољашњој композицији једног дела припадају сви његови елементи који се налазе ван оквира главног дела текста. С тим у вези, превод Кола младих родољуба још садржи бакрорез на коме је приказана сцена сусрета Геновеве и њеног детета са њеним мужем / његовим оцем. На тај начин хрватски превод се, још једном, показује као најближи оригиналном издању текста (које такође садржи, додуше, нешто другачији бакрорез са мотивом из сижеа), с обзиром на то да они из српског и бугарског превода изостају. Постоје, међутим, многи фактори који су могли допринети одлуци да се један

овакав бакорез у издању превода нађе / не нађе, а ми их немамо разлога доводити у везу са културним трансфером.

У српском преводу „Геновеве“ елементе спољашње композиције проналазимо још у трима цитатима који представљају његов мото, као и куплету који се налази на крају дела, те га, сходно томе, одређујемо као својеврсни поговор. Док је први цитат четрнаести стих сто седамнаестог псалма на који смо раније у раније у раду указали,¹²¹ аутор друга два је Доситеј Обрадовић: „Надъ нами є судбе око, коє насъ гледа, и доброга добро чека, а злога бѣда“ / „Жена, коя жели честно и похвално име придобити, неуклоно путемъ честности и добродѣтели ходи: нити се обзире нити мари за оне, коє за модама трче: нити се на нѣи срди, нити иѣмъ завиди“ (Шмид 1852: II). Чест обичај да се за мото једног дела одабира цитат из публици познатих дела или публици познатог аутора, као циљ има, у првом случају пружање кључа у коме треба тумачити текст који следи, а у другом стављање идејног слоја текста под окриље признатог у народу ауторитета у одређеној области. Чини нам се да је то управо и овде случај. Док се првим цитатом подвлачи вера у Бога као оно што је Геновеви дало снаге да преброди све патње које су је снашле (што је поука и самим читатељкама), Доситејеви цитати, који су потпуно примењиви на судбину и карактер главне јунакиње, слеђење поука којима је дело обилато представљају као реализацију његових просветитељских идеја. На тај начин, (првенствено) српским читатељкама сугерисано је на који начин треба да реципирају дело – поистовећујући се са главном јунакињом. Касније у раду, када будемо испитивали организацију тока фабуле у сва четири текста, имаћемо прилике видети до каквих промена у односу на друга два превода је довело овакво смештање „Геновеве“ у просветитељске оквире.

С обзиром на то да је Свето Писмо дело наднационалног карактера и представља врховни ауторитет духовног живота православног света у XIX веку, саморазумљива је ситуација у којој бугарски превод преузима мото из српског текста – у жељи да на исти начин истакне неоспорност главне поуке коју доноси прича о Геновевиној судбини. Иста идеја среће се и у куплету који у бугарском преводу има функцију предговора, а који смо управо на основу његове главне идеје раније у раду и довели у везу са куплетом са краја Балугџићевог превода, за који верујемо да је био инспирација за стихове Стефана Бобчева.¹²²

---

¹²¹ в. 67. стр. овог рада.

¹²² в. 68. стр. овог рада.

Оно што бугарски превод од непосредног предлошка кога се у овим деловима текста придржава не преузима јесу наведени Доситејеви цитати. Иако превођен на бугарски у том тренутку већ више од двадесет година (али и читан у оригиналу), Доситеј за бугарске читаоце није представљао ауторитет који је уважавао међу српском публиком, стога ни бугарски превод није имао разлога стављати се у оквире његове мудрости. У том смислу, минус присуство ових цитата у бугарском преводу, а у односу на српски превод „Геновеве“ као његов непосредни предлошак на овом конкретном месту, такође можемо схватити као елемент културног трансфера, у овом случају елемента српске културе који пак у бугарској губи на значају, те зато и бива изостављен.

Иако се на први поглед чини да веће присуство елемената културног трансфера у спољашњој композицији превода Шмидове „Геновеве“ на српски и бугарски језик у односу на хрватски (који се до сада показао као најближи тексту оригинала од свих трију превода) сведочи о већем степену читалачког искуства хрватских читалаца него српских или бугарских, део предговора Кола младих родољуба нас ипак уверава у супротно:

„Primate dakle, osobito vi duhovnici i naučitelji mladeži, moralne ove pripovjesti pod svoju zaštitu; vaše bo je plemenito zvanje: *odgojenje naroda*, i to naroda, kojemu toga neizmerno treba, jer se žalibože niti sada na onom stupnju izobrazenosti nenalazi, na kojem je puk u Bavarskoj već onda bio, kad je slavni Šmid ove pripovjedge za njega pisao“ (Šmid 1846: 6).

С тим у вези, показује се да су једине значајније разлике до којих доводи доследније праћење спољне композиције оригиналног текста у случају хрватског превода „Геновеве“ (1846) него што је то случај са преводима овог дела на српски (1852) и бугарски (1872) језик, елементи културног трансфера који се откривају у контексту опозиције католичанство – православље.

Тврдњу ћемо испитати јединим преосталим елементом спољашње композиције једног превода чије нам упоредно читање са његовим предлошком отвара простора за уочавање елемената културног трансфера – начином организације приповедног текста.

Сва три превода „Геновеве“ као и Шмидов оригинал текст организују у двадесет насловљених поглавља. Осмотримо упоредно наслове сва четири текста (ради прегледности наслове доносимо у табеларном приказу):

„Genovefa“ (1817)	„Genoveva“ (1846)	„Геновева“ (1852)	„Историята на Геновева“ (1872)
Erstes Kapitel. Genovefa wird Grafen Siegfrieds Gemahlin.	Poglavje prvo. <i>Genoveva postane zaručnica i supruga kneza Vitomira.</i>	I. Геновева полази за Сигфрида.	
Zweytes Kapitel. Graf Siegfried zieht in den Krieg.	Poglavje drugo. <i>Knez Vitomir polazi u boj.</i>	II. Сигфридъ полази у войску.	II. Сигфридъ отива на бой.
Drittes Kapitel. Genovefa wird unschuldig angeklagt.	Poglavlje tretje. <i>Genoveva bude nedužno obtužena.</i>	III. <u>Геновева на правди страда.</u>	III. Геновева овбинена макаръ невинна.
Viertes Kapitel. Genovefa im Gefängnisse.	Poglavje četvèrto. <i>Genoveva u tamnici.</i>	IV. Геновева у тамници.	IV. Геновева въ затворъ.
Fünftes Kapitel. Genovefa wird im Gefängnisse Mutter.	Poglavje peto. <i>Genoveva postane u tamnici mati.</i>	V. Геновева <u>се порађа</u> у тамници.	V. Геновева става майка въ затвора.
Sechstes Kapitel. Genovefa erhält Nachricht von ihrem nahen Tode.	Poglavje šesto. <i>Genoveva dobije glas, da će biti pogubljena.</i>	VI. Геновева <u>чуе</u> да ќе е погубити.	VI. Геновева <u>са научава</u> че ще я погубѣтъ.
Siebentes Kapitel. Genovefa wird zur Hinrichtung hinausgeführt.	Poglavje sedmo. <i>Genovevu vode na pogubljenje.</i>	VII. Геновеву изводе да <u>погубе</u> .	VII. Геновева <u>въ рѣцѣ на джеллатытѣ</u> . ¹²³
Achtes Kapitel. Genovefa und ihr Kind werden durch eine Hirschkuh vom Hungertode errettet.	Poglavje osmo. <i>Genovevu i njezino dète oslobodi jedna košuta, da neumru od glada.</i>	VIII. Геновеву и нѣно дѣте една кошута <u>заранюе</u> .	VIII. Една кошута <u>не оставя</u> Геновева и дѣтенцето ѝ да умрѣтъ отгладѣ.

¹²³ Стилска промена коју уноси бугарски превод резултат је придржавања француског превода на овом месту (наслов Фриделовог превода из 1863: *Два мелама*; ориг. *Les deux bourreaux*).

Neuntes Kapitel. Genovefas einsames Leben in der <u>Wildniß</u> .	Poglavje deveto. <i>Samotno</i> <i>Genovevino življenje</i> <i>u pustinji.</i>	IX. Геновевино живлѣнѣ у <u>пустинѣи</u> .	IX. Какъ Геновева поминува въ <u>пустынята</u> .
Zehntes Kapitel. Genovefas Mutterfreuden in der <u>Wildniß</u> .	Poglavje deseto. <i>Veselje Geneveve u</i> <i>pustinji.</i>	X. Геновевина <u>утѣха</u> у <u>самоѣи</u> .	X. <u>Растухата</u> на Геновева въ <u>самотіята</u> .
Fünftes Kapitel. Genovefa erhält durch einen Wolf eine erwärmende Kleidung.	Poglavje jedanaesto. <i>Genoveva dobije</i> <i>slučajno toplu</i> <i>oděću.</i>	XI. Геновева добива топлие одѣло.	XI. Геновева си добива топло облѣкло за <u>зимжсъ</u> .
Zwölftes Kapitel. Genovefa wird in der <u>Wildniß</u> krank.	Poglavje dvanaesto. <i>Genoveva se u</i> <i>pustinji razboli.</i>	XII. Геновева се поболи у <u>пустинѣи</u> .	XII. Геновева са поболѣва въ <u>пустынята</u> .
Dreizehntes Kapitel. Genovefa bereitet sich zum Tode.	Poglavje trinaesto. <i>Genoveva se</i> <i>pripravlja k smerti.</i>	XIII. Геновева се спрема да мре.	XIII. Геновева са готви да умира.
Vierzehntes Kapitel. <u>Grafen</u> Siegfrieds Trauer um seine Gemahlin Genovefa.	Poglavje četernaesto. <i>O</i> <i>žalosti kneza</i> <i>Vitomira.</i>	XIV. Сигфридово <u>путованѣ</u> ¹²⁴ за Геновевомѣ.	XIV. Сигфридѣ <u>тѣжи</u> за Геновева.
Fünfzehntes Kapitel. <u>Graf</u> Siegfried findet seine Gemahlin Genovefa wieder.	Poglavje petnaesto. <i>Knez Vitomir najde</i> <i>opet suprugu svoju</i> <i>Genovevu.</i>	XV. Сигфридѣ наѣ свою супругу Геновеву.	XV. Сигфридѣ намѣрва любезната си Геновева.
Sechzehntes Kapitel. Genovefas Einzug zu <u>Siegfriedsburg</u> .	Poglavje šestnaesto. <i>Genovevin ulazak u</i> <i>Vitomirov grad.</i>	XVI. Геновевинѣ долазакѣ у <u>Сигфридградѣ</u> .	XVI. <u>Сигфридѣ</u> се връща въ <u>града</u> .
Siebenzehntes Kapitel. Genovefa sieht ihre alten Aeltern wieder.	Poglavje sedamnaesto.	XVII. Геновева се виѣа са своимѣ родителѣима.	XVII. Геновева вижда пакѣ родителитѣ си.

¹²⁴ Штампарска грешка, требало би: тугованѣ.

	<i>Genoveva vidi opet svoje roditelje.</i>		
Achtzehntes Kapitel. Genovevas Leiden werden ein Segen für das ganze Land.	Poglavje osamnaesto. <i>Genoveve stèrpljivost donese blagoslov vèrh cèle dèržave.</i>	XVIII. Геновевина патня <u>многе</u> <u>є</u> <u>усрећила.</u>	XVIII. Геновевинѣтѣ теглила <u>правѣтѣ</u> <u>мнозина честиты.</u>
Neunzehntes Kapitel. Golos Schicksal.	Poglavje devetnaesto. <i>Golovićev udes.</i>	XIX. <u>Како</u> <u>є</u> <u>Голосѣ</u> <u>прошао.</u>	XIX. <u>Наказаніе</u> на Голоса. ¹²⁵
Zwanzigstes Kapitel. Noch ein Wort von der hirschfuh. Schluß.	Poglavje dvadeseto. <i>Još nekoliko řečih o košuti. (Konac.)</i>	XX. Завршетакъ.	XX. Сърната. – Заключение.

Табела у којој су упоредо приказани наслови свих поглавља оригиналног текста Шмидове „Геновеве“ и његових превода на хрватски, српски и бугарски језик даје увид у четири типа разлика које се јављају међу њима.

Испрекиданом линијом истакли смо стилске разлике које не уносе разлику у значење одговарајућих места из оригинала, те их сматрамо резултатом индивидуалних преводачких решења преводаца, што их пак чини ирелевантним за наше истраживање.

Разлике које су у наведеној табели најчешће и подвучене једном линијом резултат су прилагођавања текста оригинала културној средини у коју се он преводи, те у њима препознајемо елементе културног трансфера. Два су места на којима у овом контексту увиђамо разлику између превода „Геновеве“ на хрватски са једне и на српски и бугарски језик са друге стране: именовање јунака и његова титуларизација.

Док је у српском и бугарском преводу Геноевин муж задржао оригинално име, у хрватском преводу оно је прилагођено хоризонту очекивања читалачке публике. С обзиром на то да је Зигфрид име које није својствено српском (ни бугарском) народу, разлог за задржавање оригиналног имена тражимо у преводиочевом предговору, у коме

¹²⁵ Стилска промена коју уноси бугарски превод резултат је придржавања француског превода на овом месту (наслов Фриделовог превода из 1863: *Голова казна*; ориг. *Châtiment de Golo*).

се дотакао овог елемента културног трансфера: „Нџмачка имена у овој књижици я быхъ сва быо посрбіо, да она нису већ позната [...]“ (Шмид 1852: IV). Зигфрид као књижевни јунак српској и бугарској публици био је увелико познат у тренуцима када се појављују Балугџићев и Бобчев превод, а захваљујући популарности драме Василија Јовановића (која представља драматизацију Шмидовог текста) у Србији (1830, 1852), односно превода ове драме од стране Павела Тодорова на бугарски језик (1856, 1865) у Бугарској. С обзиром на то да Шмидова прича није пронашла свој пут до хрватске публике у једној оваквој драматизацији, али и то да је први, Нађов, превод „Геновеве“ на хрватски језик стилски био тежак за реципирање (те никада није стекао значајнију популарност међу хрватском публиком), односно да се већина хрватског народа са Шмидовом „Геновевом“ први пут сусрела захваљујући преводу Кола младих родољуба, разумљиво је зашто је име њеног мужа било *похрваћено*. С тим у вези, показује се да се хрватски превод заправо држи истог принципа као српски и бугарски (што смо нагостили раније у раду, доводећи у везу имена Геновевиног сина) – имена страна културном поднебљу у које се преводи оригинални текст бивају му прилагођена, како би се олакшала рецепција дела. О овоме ће више бити речи у оквиру анализе организације психемских наративних фигура.

Што се титуларизације тиче, наслови одређених поглавља упућују на удаљавање текста хрватског превода у односу на текст оригинала, при чему у овом случају разлика у односу на српски и бугарски превод настаје као последица чињенице да се и они на истом месту одвајају од оригиналног текста – док Геновевин муж у оригиналном тексту носи титулу грофа, у хрватском преводу реч је о витезу, док из српског и бугарског текста титуларизација на овом месту изостаје. Мораћемо се ипак обратити главним деловима текста српског и бугарског превода „Геновеве“ да бисмо видели да ли је и како у њима титулиран Геновевин муж, а да бисмо имали довољно материјала за упоредну анализу овог елемента културног трансфера у трима преводима. Томе ћемо се, такође, посветити у делу овога поглавља у коме испитујемо елементе културног трансфера у оквиру организације психемских наративних фигура у трима преводима „Геновеве“.

Остали елементи културног трансфера који се појављују у насловима трију превода „Геновеве“ тичу се организације просторних наративних фигура и откривају нам идентичност начина на који се они одаљавају од текста оригинала: где је у оригиналу реч о *замку*, хрватски, српски и бугарски текст говоре о *граду*; где је у оригиналу радња смештена у *дивљини*, хрватски, српски и бугарски текст то преводе као *пустиња*. Информације које нам у овом погледу пружају наслови оригиналног текста са

једне и његових трију превода са друге стране, пружају нам увид у блискост ових превода заснованој на одређеним елементима културног трансфера. Испитивање контекста у коме се такав трансфер врши биће могућ тек у делу рада у коме ћемо организацију просторних наративних фигура у текстовима трију превода сагледати у целини.

Двема линијама истакли смо оне промене који преводи „Геновеве“ доносе у односу на оригинални текст, а који се тичу пресемантизације текста. Иако овај тип промена једног превода уноси најдрастичније измене у односу на текст оригинала, промена значења у насловима које смо истакли је најчешће занемарљива (док су Геновевине мајчинске радости у изгнанству у хрватском преводу назване само радостима, у српском и бугарском преводу реч је о утеси, која пак само уноси контраст између Геновевиног осећања радости и окрутности предела у коме се нашла; док је у тексту оригинала наглашено да је Геновева топлију одећу добила *преко* вука, хрватски превод акценат ставља на неочекиваност њеног сусрета са овом животињом, док изостављање ове информације из наслова српског и бугарског превода евентуално само доприноси драматичности ситуације у главном делу текста овог поглавља; бугарски превод се од трију осталих текстова издваја насловом XVI поглавља, мењајући обавештење коју реченица саопштава променом субјекта – то, међутим, ни на који начин не утиче на рецепцију поглавља које најављује: Геновева остаје главни лик). Једина значајнија разлика овог типа јавља се у насловима XVIII поглавља српског и бугарског превода, у којима се истиче да су Геновевине патње друге људе усрећиле, што се пак може разумети као укидање религиозног момента благослова присутног у насловима оригинала и хрватског превода. Разумевање овакве промене ипак изискује упоредно читање главних делова текста на одговарајућем месту, док бисмо ван контекста (само на основу наслова) ову разлику могли посматрати и као стилску.

Као последњи тип разлика између наслова оригинала са једне, и његових превода са друге стране, издваја се изостављање дела текста, које (складно природи овакве интервенције у оригинални текст) нисмо истакли у табели. У највећој мери, оваква сажимања везана су за сувишне информације (в. наслов VIII и XI поглавља српског и XVII поглавља хрватског превода). Иако ове разлике нису од значаја за наше истраживање, упоредо посматрање наслова хрватског, српског и бугарског превода „Геновеве“ показује да су сва три превода као сувишну информацију препознала придев „стари“ у наслову XVII поглавља, а којим се атрибуирају Геновевини родитељи у тренутку поновног сусрета са ћерком. С обзиром на то да не можемо ући у траг разлога

због кога се приликом трансфера из оригинала у сваки од превода овај придев изгубио, ово место користимо да укажемо на могућност појављивања спонтаних сличности између три превода у погледу одаљавања од текста њихових предложака. Најзначајније овакво удаљавање наслова поглавља у односу на текст оригинала срећемо у последњем поглављу српског превода, у коме изостаје спомен кошуте, а чиме се указује на изостављање једног од завршних prizora оригиналног текста. Касније испитивање организације тока фабуле омогућиће нам да разумемо је ли овде реч о промени која настаје као последица културног трансфера текста оригинала на српско тле.

Још пре увида у ток радње, наслови поглавља трију превода откривају елементе културног трансфера. У једном случају, показује се блискост између српског и бугарског превода, а њихово разликовање од хрватског (*Зигфрид/Витомир*). Хрватски превод уводи елемент културног трансфера, док друга два преносе оригиналну информацију. Ову појаву приписали смо чињеници да су српска и бугарска култура биле упознате са основним елементима приче о Геновеви, а та су им знања олакшала рецепцију оригиналне информације која није била карактеристична за њихово културно поднебље (проширила су хоризонт очекивања њихове читалачке публике). Други случај своје објашњење добија тек приликом сагледавања тока фабул дела, док сами наслови ипак упућују на идентичност промене у односу на одређене информације које пружа оригинални текст (*замак-град, дивљина-пустиња*).

4. 2. 2. ПОРЕЂЕЊЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ СПАЦЕМСКИХ НАРАТИВНИХ ФИГУРА ТРИЈУ ПРЕВОДА „ГЕНОВЕВЕ“ И ОРИГИНАЛНОГ ТЕКСТА. Испитујући однос који Нађова „Геновеве“ успоставља према оригиналном тексту, Енглер је указао на основне просторне одреднице које треба имати у виду приликом утврђивања разлика које један превод „Геновеве“ може унети у односу на оригинално дело (в. Engler 2012: 79). Информације из текста о месту радње он групише у примарне и секундарне, при чему се прве односе на називе места радње и њихове географске положаје, док се потоње односе на све остале просторне одреднице које у делу срећемо, а које су, како им име каже, подређене примарним (појмовно обухваћене њима). Његова упоредна анализе текста оригинала и Нађове „Геновеве“ јасно показује да су простор за појаву елемената културног трансфера првенствено секундарне информације.

Утврдимо тачно које су то примарне и секундарне информације о месту радње у Шмидовој „Геновеви“ и на који начин су оне преведене у текстовима Кола младих родољуба, Јована Балугџића и Стефана Бобчева.

Радња оригиналне Шмидове „Геновеве“ одвија се у трима земљама: Холандији, Немачкој и Француској. Прва од наведених земаља везана је за Геновевино порекло и боравиште је њених родитеља, те се у њој збива радња I и значајног дела XVII поглавља, Француска је место Зигфридовога ратовања, те је она место збивања XIV поглавља, док се највећи део радње збива у Немачкој – делом у *утврђењу* Геновевиног мужа, Зигфридсбургу, који је врло прецизно позициониран између две реке – Рајне и Мозела, а делом у шуми која је од Зигфридсбурга удаљена свега неколико дана хода.

Сва три превода „Геновеве“ која су предмет наше анализе у овом поглављу преносе готово све наведене примарне информације о месту радње, позиционирајући свако од поглавља на исте локалитете као и текст оригинала.¹²⁶ У сваком од превода, међутим, на једном (истом) месту проналазимо увођење елементе културног трансфера. Текст оригинала сва три превода прилагођавају својој читалачкој публици на сличан начин, те када у XVI поглављу приповедач набраја дивљач коју је Геновевин муж обичавао да лови са својом дружином наглашавајући да их је у *Немачкој тога доба било подоста*, у трима преводима долази до *маскирања* локалитета: хрватски превод користи синтагму у *оних странах*, српски месну одредницу изоставља истичући само *да их се онда [дивљих животиња; прим. С.Т.] доста налазило*, док бугарски превод сведочи о присуству дивљачи *по околним горама*.

Начин на који оригинални *Зигфридов замак* (нем. *Siegfriedsburg*) бива преведен на сваки од три језика (узимамо у обзир да је бугарски превод овде вероватно пратио српски) представља добар пример за транзицију овог рада од испитивања примарних ка секундарним информацијама о месту радње: хрватски превод место назива *Витомировцем*,¹²⁷ српски и бугарски *Зигфридградом*. Остајући верни оригиналу по томе што назив *замка* у коме се дешава добар део радње одређују према имену његовог господара, сва три превода уносе у њега и извесну разлику, замењујући концепт *замка / утврђења / тврђаве* концептом *града*. Енглерова студија показује да је идентично удаљавања од текста оригинала присутно и у Нађовом делу. Његова претпоставка је да је оваква промена оригиналне информације резултат Нађове жеље да додатно историзује текст, односно да његову фабулу помери у још давнију прошлост него што

---

¹²⁶ Иако везана за секундарне информације о месту одигравања радње, чињеница да је тамница у којој је Геновева провела први део своје казне и у оригиналу и у свима трима преводима именована од стране народа (на самом почетку IV поглавља), делом је чини и примарном месном информацијом коју сви текстови које анализирамо доносе, а коју сваки од превода готово доследно преводи (нем. *Armensünderthurm*, хрв. *торањ грешника*, срп. *кула несрећника*, буг. *кула злочестих*).

¹²⁷ Већ наслови поглавља указују да је Витомировац конципиран као *град*.

је то случај са оригиналним текстом. Претпоставку заснива на уверењу да је реч *град* Нађ користио у значењу *градине* (стара тврђава/утврђење). Мотивацију за овакво померање радње у прошлост Енглер не наводи. Чињеница да у свим трима преводима која су предмет наше анализе проналазимо употребу исте лексеме, не наводи нас на помисао да јој је иједан од превода желео дати другачије значење од оног примарног. Приликом анализе њихових организација временске наративне фигуре, уверићемо се и у то да се у овом смислу сва три превода доследно држе оригинала. С тим у вези, износимо нешто другачију претпоставку.

Чини нам се да је подударност трију превода у погледу употребе лексеме *град* уместо *замак* из оригинала резултат преводачких тежњи да се текст приближи искуству човека деветнаестог века, који пак из потребе да приближи искуство живота из давнијих времена времену у коме он живи, њему савремену концепцију града преноси на концепцију средњовековног утврђења. Само у овом случају промену на релацији *замак – град* можемо разумети као елемент културног трансфера, а који се појављује у контексту у коме постоји опозиција између приповедног времена и савремености читалачке публике превода Шмидове „Геновеве“ деветнаестог века.

Иако је *град* једна од најзаступљенијих месних одредница у сваком од трију превода, те уместо о *капели замка* читамо о *градској капели/цркви*, уместо о *кључевима замка* о *градским кључевима*, уместо о *торњу замка* о *градском торњу (...)*, у сваком од превода (као изузетак који потврђује правило), на овим местима срећемо и понека одступања од оваквог преводачког решења. У бугарском преводу се неколико пута *замак* преводи као *палата* (што приписујемо праћењу француског предлошка на овим местима), у српском преводу пак као *конак* (што приписујемо даљем кораку у приближавању текста читалачкој публици чији је живот у великој мери одређен контактима са турском културом), док у Витомировој/Зигфридовој реплици упућеној Головићу/Голосу са самог краја XV поглавља сва три превода уносе разлику у односу на текст оригинала – док се у оригиналу Зигфрид сећа тренутка када је незахвални зликовац дошао у његов *замак*, у хрватском, српском и бугарском преводу читамо редом *к мени / у моју кућу / у моју кућу*. Што се са фабулом сваког поглавља даље одмиче, елементи културног трансфера секундарних информација из оригинала о месту радње у сва три превода „Геновев“ све су бројнији.

Још два простора везана за *градски амбијент* у коме се одиграва радња трију превода „Геновеве“ откривају елементе културног трансфера оригинала текста: једна се одиграва у контексту раније споменуте опозиције католичанство/православље и

резултира у преводу *капеле* из оригиналног текста (присутне у овом облику и у хрватском преводу) као *цркве*,¹²⁸ док два пута у текстовима свих трију превода проналазимо доследно избегавање преношења термина *грофовија* из оригинала текста. Док у XV поглављу Зигфрид наилази на прво од села своје *кнежевине* (хрв.) / *свог спахилука* (срп.) / своје *области* (буг.), нешто касније, а доследно томе, у XVI поглављу као читаоци сведочимо разношењу вести о Геновевином повратку *по кнежевини* (хрв.) / *спахилуку* (срп.), односно верујемо приповедачу када каже да *се* о томе *рашчуло* (буг.), без указивања на конкретан простор. Више него као просторна наративна фигура, о културном трансферу оригинала у другачије културно-историјске услове последњи пример (превођење термина *грофовија*) откриће нам када га нешто касније у поглављу будемо осмотрили у оквиру организације психемских наративних фигура.

Други важан простор одвијања радње у Шмидовој „Геновеви“ представља место Геновевиног изгнанства. Сва три превода удаљавају се од оригинала и у овом случају на исти начин на који то чини и Нађова „Геновева“: уводећи читаоце заједно са Геновевом и извршиоцима њене казне у сред *шуме*, верно преводећи на тај начин текст оригинала, концепцију овог простора граде значајно другачије него сам оригинал – преводећи *дивљину* као *пустињу*. Енглерава сугестија о померању акцента Нађове „Геновеве“ са удаљености места Геновевиног изгнанства од цивилизације из оригиналног текста на оскудност у опреми потребној за преживљавање, објашњава добро културни трансфер овог елемента просторне организације текста из оригинала, а међу читаоце којима је читање његових превода требало да удахне снаге да стрпљиво и са вером у Бога поднесу недаће и немаштину условљене културно-историјским контекстом у коме су они живели.

Прво поглавље које тематизује Геновевин боравак у изгнанству везан је за почетке њеног привикавања на ново станиште, а у складу са хришћанским концептом помирености са судбином. Реч је о IX поглављу, у коме се посебно издваја епизода Геновевиног уређивања пећине коју је претходно открила као најмање непогодно место за становање. На самом крају ове епизоде, у оригиналном тексту затичемо Геновеву како се моли клечећи на стени којој је подарила функцију *молитвене столице* или

---

¹²⁸ Опозиција између термина капела/црква данас постоји и у католичком и у православном свету, без разлике у концептирању иједног од њих. Међутим, једно од првих значења за које су се ови термини везивали објашњава разлику у употреби термина коју срећемо у тексту оригинала и хрватском преводу са једне, а српском и бугарском преводу са друге стране. Наиме, док је међу католицима термин капела првенствено био везиван за богослужбено место на владаровом двору (линк ка одредници ‘капела’ из „Хрватске енциклопедије“: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=30285> ; приступљено 01.08.2023), у православном свету такви простори називани су црквама.

молитвеног подножја, како то преноси хрватски текст. Како оваква врста молитвеног средства није уобичајена у православљу, не чуди што је термин у бугарском преводу прилагођен циљаној публици преименовањем у *иконостас*, као ни то што је у српском преводу дошло до измене читаве књижевне слике – Геновева пред сваким каменом на који наиђе застаје како би се помолила, док, када је хладно, у пећини *седи* и мисли о Богу.

Анализа организације просторних наративних фигура трију превода у односу на оригинални текст показује нам да су њихови преводиоци у свим осим у једном случају препознали исте информације у Шмидовој „Геновеви“ као оне које треба прилагодити хоризонту очекивања своје читалачке публике. Једини случај који резултира различитом рецепцијом оригиналне информације везан је за контекст у коме се јавља опозиција католичанство/православље (*молитвена столица – молитвено подножје : иконостас – ø*). Припадност католичкој вероисповести у овом случају хрватским читаоцима омогућава рецепцију оригиналне информације, док се српска и бугарска култура показују као неспремне да у конкретној католичкој пракси препознају вишу идеју религиозности. С тим у вези, они проблем разрешавају двојако: бугарски превод преводeћи га у оквиру сопственог, православног искуства (тима мењајући оригиналну информацију), а српски изостављајући га.

4. 2. 3. ПОРЕЂЕЊЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ ТЕМПОРАЛНЕ НАРАТИВНЕ ФИГУРЕ ТРИЈУ ПРЕВОДА „ГЕНОВЕВЕ“ И ОРИГИНАЛНОГ ТЕКСТА. С обзиром на то да сваки од трију превода „Геновеве“ радњу позиционира у исти временски оквир (у том смислу верно преносећи оригинални Шмидов текст смештајући га у *давна времена* већ уводном параграфу првог поглавља)¹²⁹, упоређивање организације темпоралне наративне фигуре оригинала и његових трију превода служи нам само као оквир за уочавање других разлика које се појављују између ових текстова. У том смислу, за нашу анализу значајна су три места која се у погледу организације темпоралне наративне фигуре издвајају од осталих делова текста оригинала. Прво је везано за већ споменути уводни параграф који доноси приповедачево одређивање приповедног времена, док се друга два тичу укрштања приповедног и приповедачког времена.

---

¹²⁹ Иако пред собом немамо прву страницу главног дела текста бугарског превода „Геновеве“, са сигурношћу можемо тврдити да он радњу позиционира у времену на исти начин као и оригинални текст, с обзиром на то да оба његова непосредна предлошка то чине.

У првом случају, уочљиво је одвајање хрватског превода „Геновеве“ од српског и бугарског превода, који, позиционирајући радњу дела у *давна времена покрштавања Немаца* верно преносе текст оригинала.¹³⁰ У хрватском преводу, време у коме се одвија радња дела одређено је као период *покрштавања у Европи*. На тај начин успоставља се веза између хрватских читалаца, који су просторно и временски удаљени од хронотопа оригиналног дела – истицањем њихове припадности истој, европској култури.

У истом кључу треба посматрати разлику која се успоставља између хрватског превода са једне, а српског и бугарског са друге стране, у епизоди из XVI поглавља у којој девојке дарују Геновеву гранчицом мирте. Ову епизоду у немачком оригиналу приповедач користи како би направио екскурсу у приповедно време, доводећи је у везу са настанком обичаја (венчић од мирте као део свадбеног одела младе) који све до данас остаје популаран у *многим деловима Немачке*. На тај начин приповедач омогућава циљаној немачкој публици препознавање одређених елемената текста који пред њих износи, а на основу њихових сопствених животних искустава/знања из народног живота. Хрватски превод епизоду и њен епилог преноси из текста оригинала, симболику и обичај у вези са миртом ипак везујући за *њихове* (хрватске) крајеве, на тај начин омогућавајући хрватским читаоцима препознавање дела текста оригинала у сопственом културном искуству. Српски и бугарски превод пак део текста о симболици мирте у потпуности изостављају.

Често присуство ове биљке на сликама/фрескама које приказују дјеву Марију / Богородицу како у католичкој, тако и у православној уметности, не дају нам разлога да ову разлику у културном трансферу хрватског текста са једне стране, а српског и бугарског са друге доведемо у везу са контекстом у коме се успоставља опозиција католичанство/православље. Због тога одлуку српског и бугарског преводиоца да на овим двама местима не искористи могућност успостављања везе између савремености циљане читалачке публике својих превода са једне и просторно и временски удаљене радње која се пред њих поставља са друге стране, разумемо као резултат дводеценијске популарности главних елемената фабуле Шмидове „Геновеве“ пре појаве прозних превода овог дела. Упознајући већину хрватске читалачке публике половине деветнаестог века по први пут са Шмидовом (холандском) обрадом легенде о Геновеви, хрватски преводиоци користили су сваку могућност да текст који преводе доведу у везу

---

¹³⁰ Поново наглашавамо да оба предлошка која бугарски превод наизменично прати на овом месту доносе исте информације као оригинал, те немамо разлога веровати да бугарски превод уноси икакву измену.

са искуством својих читалаца. Док српски и бугарски превод ову информацију (које пак не утиче на даљи ток фабуле) препознају као *сувишну*, те је изостављају, хрватски је прилагођава искуству своје читалачке публике, смештајући је у њихове пределе.

Још једно укрштање приповедачког и приповедног времена немачки оригинални текст „Геновеве“ доноси на самом крају дела, упућујући на локацију рушевина Зигфридовог замка, на тај начин потврђујући се у читалачкој реалности. У хрватском преводу на овом месту не проналазимо елементе културног трансфера – он верно следи текст оригинала коначно позиционирајући радњу у околину Кобленца у Немачкој, тиме подвлачећи порекло дела које се преводи за хрватске читаоце. Из српског превода овај моменат потпуно изостаје, док се бугарски превод на овом месту приклања француском предлошку, надокнађујући тако сажимање оригиналног текста свог главног непосредног предлошка. С обзиром на то да српски превод раније у тексту није избегавао верно преношење примарних информација о месту радње из оригиналног дела, немамо разлога овакво сажимање одредити као елемент културног трансфера који би подразумевао изостављање оригиналног локалитета да би дело приближио просторно удаљеним читаоцима. О овом сажимању, као једном од најзначајнијих измена које Балугџић уноси у текст оригинала, сазнаћемо више када га будемо сагледали у оквиру анализе организације тока фабуле.

Изостављање оба дела оригиналног текста у којима долази до укрштања приповедног и приповедачког времена из српског превода доводи до успостављања својеврсне целовитости његове композиције. У том смислу, Балугџићев преводачки приступ као својеврсног *коаутора оригиналног текста* издваја се у односу на онај Кола младих родољуба и Стефана Бобчева.

Бугарски превод не показује овакву врсту доследности у организацији темпоралне наративне фигуре. Доследно пратећи Балугџићев превод „Геновеве“ у XVI поглављу, бугарски текст изоставља део текста о симболици мирте и обичају везаним за њу. Са друге стране, држећи се Фриделовог превода „Геновеве“ као непосредног предлошка у XX поглављу, бугарски превод успоставља укрштање приповедачког и приповедног времена које доноси напомена о рушевинама Зигфридовог *града*. Испитивање организације темпоралне наративне фигуре у Бобчевом преводу „Геновеве“ даје нам увид у већу зависност овог текста од својих непосредних предложака него што је то случај са српским и хрватским преводом (у смислу дословног превођења текста), чији преводиоци, у овом смислу, показују већу слободу у односу на текст својих непосредних предложака.

Хрватски превод у сва три наведена примера која смо у овом делу рада истакли, доследно прати оригинални текст, прилагођавајући га својим читаоцима када је то неопходно како би се успоставила веза између њихове савремености и временски удаљеног приповедног времена.

4. 2. 4. ПОРЕЂЕЊЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ ПСИХЕМСКИХ НАРАТИВНИХ ФИГУРА ТРИЈУ ПРЕВОДА „ГЕНОВЕВЕ“ И ОРИГИНАЛНОГ ТЕКСТА. Под психемским наративним структурама подразумевамо именоване ликова и њихову титуларизацију. Стога овај део рада започињемо табеларним приказивањем свих ликова Шмидовог оригиналног текста, као и његових превода на хрватски, српски и бугарски језик:

„Genovefa“ (1817)	„Genoveva“ (1846)	„Геновева“ (1852)	„Историята на Геновева“ (1872)
Herzog von Brabant	vojvoda od Brabanta	войвода Брабантџ	князьтџ на Брабантџ ¹³¹
Herzogin von Brabant	vojvodinja (hercežica) od Brabanta	войводкиња Брабантџ	княгыњята на Брабантџ
Genovefa	Genoveva	Геновева	Геновева
Graf Siegfried	knez Vitomir	Сигфрид	Сигфрид
Der bischof Hildolf	biskup Svetomir	Дјонисје владика	владыката Дјонисј
Der Hausmeister Golo	dvornik Golović	домостроитель Голосџ ¹³²	Надзирательтџ Голосџ
Der Küchenmeister Drako	kuhač (sokač) Drakić	куварџ Драко	готвачџ Драко
Schmerzenreich	Tugorod	Спасое	Спасџ
Der Turmwächters Tochter Bertha	kéi tavničara Miljana	Тамничарова кћи Берта	Тъмничеровата дъщеря Берта

¹³¹ Приликом титуларизације Геновевиних родитеља, бугарски превод одваја се и од српског и од француског предлошка (франц. *duc, duchesse* – (срп.) *војвода, војвоткиња*)

¹³² Промену оригиналног имена *Голо* у *Голос* по свој прилици је резултат популарности драме Василија Јовановића међу српском, односно њеног превода на бугарски Павела Тодорова међу бугарском публиком, где срећемо овакву промену у односу на Шмидову „Геновеву“.

Heinz und Kunz	Mijo i Bartol	Петаръ и Јованъ	Петъръ и Иванъ
Kriegsgefährte und Stallmeister Wolf	konjušnik Vuk	повѣреникъ и слуга Вукоѳ	орѣжоносець Волфъ ¹³³

Од трију превода „Геновеве“, хрватски се издваја по броју јунака чија су имена прилагођена хрватском културном поднебљу – у оригиналном облику преносе се само име главне јунакиње и грофовска област која има функцију помоћне речи у властитом имену њених родитеља. Српски и бугарски превод оригинална, немачка имена додељују још и Геновевином мужу, невино страдалом кувару и тамничаревој ћерки. Објашњење за овакво разликовање већ смо истакли, доводећи га у везу са упознатошћу српске и бугарске публике са драматизацијом Шмидове „Геновеве“ читаве две деценије пре појављивања прозних превода овог дела.

Разлика у именовању и титуларизацији свештеника који је венчао Геновеву и њеног мужа у хрватском преводу са једне, а српског и бугарског превода са друге стране, очекивано се одвија се фону опозиције католичанство/православље. У овом случају пак хрватски превод не преноси верно информацију из оригиналног текста, већ прилагођава име свештеника хоризонту очекивања своје читалачке публике.

Чини нам се да још једна разлика која се уочава у начинима на који хрватски са једне, а српски и бугарски превод „Геновеве“ са друге стране именују једног од главних јунака има везе са претходно споменутом опозицијом. Реч је, наиме, о именовању Геновевиног сина. Чињеница да је његово крштење део радње оригиналног текста, те и свих његових превода, мотивацију за одабир имена *Тугород / Спас*, односно *Спасоје* експлицитно износи пред читаоце:

- оригинални текст: „Јер, рече она, у боловима и сузама дошао си на свет. Шмерценрајх нека ти буде име, а сузе твоје мајке нека ти буду повој“¹³⁴ (Schmid 1817: 19-20);

¹³³ Волф је име куvara које срећемо Јовановићевој драми, а сходно томе и у њеном преводу на бугарски језик. Померање од текста српског предлошка, а приближавање оригиналном тексту у овом случају могло је настати или као последица популарности Шмидове драматизације међу Бугарима, или је пак резултат придржавања француског предлошка на овом месту.

¹³⁴ ориг. „Denn, sagte sie, unter Schmerzen und Thränen kamst du zur Welt. Schmerzreich soll daher dein Taufnamen, und die Thränen deiner Mutter sollen dein Eingebinde seyn!“

- превод на хрватски: „Jer, reče, u tugi i žalosti si se rodio, dakle Tugorod neka ti bude kèrstno ime, a suze tvoje matere neka ti budu dar kumski“ (Šmid 1846: 31);
- превод на српски: „Спасению се одъ прѣблагогъ спасителя твогъ надамъ, Спасое нек’ ти є име, а сузе твое майке повой ће ти быти“ (Шмид 1852: 15);
- превод на хрватски: „Нека твоето име бжде *Спасъ*, защото очаквамъ спасение отъ нашія Спаситель, прѣблагаго Бога“ (Шмид 1872).

Док хрватски превод доследно преноси информацију коју подразумева метафорика овог имена (прилагођавајући га свом културном поднебљу), културни трансфер ове информације у српску и бугарску културу резултира њеном значајном пресемантизацијом. Разлог померања значења имена Геновевиног сина у српском и бугарском преводу своје објашњење има у чињеници да католичко и православље учење главни акценат стављају на различите моменте из Христовог живота: за разлику од католичанства, које основе своје сотириологије гради око концепта Христовог страдања, у православљу много значајније место заузима концепт спасења које је Христово страдање омогућило људима.¹³⁵

Најзначајније титуларне измене у односу на текст оригинала видимо већ из наведеног табеларног приказа. Док је у хрватском преводу Витомир *кнез*, у бугарском ова титула припада Геновевиним родитељима. У тексту оригинала пак, Зигфрид носи титулу *војводе*, док су Геновевини родитељи грофовског порекла. Са друге стране, иако је у српском и бугарском преводу Зигфрид титулиран као *граф*, на њега се титулом реферише у свега пар случаја – читаоцима најчешће бива представљен само по своме имену. У XVI поглављу српског превода срећемо и једну недоследност – Зигфридово *војводско* одело уплашило је Спаса, који до тада није видео људе другачије обучене од себе и своје мајке. Имајући све ово у виду, конкретне разлике које сваки од трију превода уноси у текст оригинала показују се занемарљивим. Оно што је значајно јесте да је исти принцип културног трансфера присутан у сваком од њих: онда када се претпоставља да

¹³⁵ „Постоје, наиме, веома значајни савремени гласови релевантних теолога хришћанског Запада, који тврде да је поље теологије спасења оно у коме је латинско богословље највише позвано да упути поглед ка Истоку, да би ‘обогатило, а делимично и кориговало начин на који оно сáмо конципира искупљење које Христос чини’. [...] Исток је у већој мери примио ону позитивну линију теорије спасења, кроз учење о обожењу човека и обнови њега као иконе Божје. Хришћански Запад је реципирао негативни моменат, ослобађање од грешности и греха“ (Матић 2022: 158, 161).

владарске титуле из оригиналног текста нису у складу са хоризонтом очекивања читалаца, ниједан од превода се не либи да их прилагоди културном поднебљу у коју уводи Шмидову „Геновеву“.

У вези са титулама које књижевни јунаци носе, као погодно тле за појављивање елемената културног трансфера је начин њиховог одевања. Упоредно читање оригиналног текста Шмидове „Геновеве“ и њених трију превода нам, међутим, не откривају много у овом погледу. О одежди јунака читамо свега на два места – у II поглављу, пред Зигфридов одлазак у бој и у XVI поглављу, у тренутку када се Зигфрид спрема да са Геновевом и дететом пође из шуме у њихову домовину. У оба случаја, три превода верно преводе оригинал, уз изузетак српског превода, који у првој епизоди Зигфридов *шлем* из оригиналног текста замењује *клобуком*, а у другој користи прилику да истакне да је Зигфрид у оклопу био од главе не до *нете* (што је случај у свим осталим текстовима), већ до *перчина* (фризуром популарном у српском народу међу властелом и другим великодостојницима све до првих деценија XIX века).

Именовање и титуларизација књижевних ликова у преводима „Геновеве“ на три јужнословенска језика показује се као плодна наративна фигура за уношење елемената културног трансфера. Разлике у начинима на који се ови елементи психемских наративних фигура преводе у хрватску, српску и бугарску културу израстају из постојања два засебна (културно-историјска) контекста у које се превођење оригинала врши. Један од њих тиче се опозиције православље/католичанство, док је други у вези са познавањем/непознавањем елемената Шмидове приче пре појаве њених прозних превода.

У оба случаја, културни трансфер делова текста оригинала доводи до разликовања између хрватског текста са једне, а српског и бугарског текста са друге стране. Посебно се истиче доследно праћење српског предлошка приликом именовања ликова у бугарском преводу, што пак указује на то да одређени елементи културног трансфера Шмидовог оригинала у српску културу рецепцију дела олакшавају и бугарским читаоцима. То нам доста говори о блискости ових двеју култура.

4. 2. 5. ПОРЕЂЕЊЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ ТОКА ФАБУЛЕ ТРИЈУ ПРЕВОДА „ГЕНОВЕВЕ“ И ОРИГИНАЛНОГ ТЕКСТА. У погледу организације тока фабуле у трима преводима „Геновеве“, хрватски се превод најдоследније држи оригиналног текста. Неизостављајући ниједан њен значајнији део, хрватски превод оригиналну Шмидову причу у целости износи пред своју читалачку публику. Уопште једини значајнији (у

погледу количине) део оригиналног текста кога превод Младих родољуба лишава своје читаоце, ни на који начин не утиче на даљи ток фабуле. Реч је, наиме, о подужем параграфу XVI поглавља, у коме је приказана Геновева како на носилима са дететом улази победоносно у замак из кога је била невино прогнана, уз реакције света који се окупио да дочека своју вољену господарицу. У првом делу овог поглавља, имали смо прилике видети да исти параграф изостаје из српског и бугарског, али и неколико издања превода „Геновеве“ на француски језик.

Не препознајући примарно информацију из овог дела оригинала која би захтевала резултирала појавом елемената културног трансфера у једном тако широком контексту (који би обухватао француско, хрватско, српско и бугарско културно поднебље), још једном смо се вратили свим оригиналним издањима Шмидовог текста објављеним до 1846. године (када је објављен први од превода који су предмет наше анализе). Ниједан од њих, међутим, не изоставља споменути епизоду. наша следећа претпоставка била је везана за могућност цензуре текста.

Да бисмо то испитали, окренули смо се преводу „Геновеве“ Антуна Нађа, који је у време објављивања свог превода Шмидовог дела био „*Knjigah Razsudnik i Privodilac* [cenzor i revizor knjiga] *kod visokog kraljevskog Magjarskog Namestnog Sabora*“ (Dukat 1916: 114). На одговарајућем месту Нађовог превода пронашли смо параграф одговарајући део текста (в. Nagy 1821: 135), али уз изостављање реченице из оригинала у којој се Геновева на носилима упоређује са Маријом испод крста, а Шмерценрајх у оделу од животињске коже са представом Јована Крститеља као дечака у пустињи – при чему се имплицира да је слика са таквом тематиком (представа Јована крститеља као дечака) била позната становништву Зигфридсбурга, али и циљаној читалачкој публици (в. Schmid 1817: 121-122).¹³⁶ Наша претпоставка о цензури као резултату изостављања овог дела оригиналног текста на овај начин остала је без аргумената, те износимо уверење да се одсуство читавог параграфа из четири споменута превода „Геновеве“ треба довести у везу са ретким представама дечаштва Јована Крститеља. Поређење као стилска фигура подразумева да је елемент са којим се поређење врши опште познат, јер у супротном не остварује своју функцију. С тим у вези, изостављање овог параграфа из трију превода „Геновеве“ сматрамо последицом културног трансфера који се одиграва

---

¹³⁶ „*Seht nur den schönen Knaben! Er steht in seinem Reichfellchen und mit dem Kreuze in der Hand so aus, wie man den kleinen Johannes in der Wüste abmahlt*“ (Schmid 1817: 121-122; подвукла С.Т; срп. „Погледајте само лепог дечака! Са крстом у руци и у будни изгледа као (сликовна) представа малог Јована у пустињи“).

приликом превођења у контекст који уопште не препознаје одређене елементе оригиналног текста.

За разлику од превода „Геновеве“ Кола младих родољуба, Балугџићев превод у значајној мери сажима фабулу оригиналног текста. Свих осамнаест сажимања истакли смо раније у раду, испитујући однос између Бобчевог и Балугџићевог превода.¹³⁷ Можемо их груписати у три категорије: 1) сажимање морално-религиозних делова текста; 2) изостављање неколиких епизода у којима се Геновева, клечећи, моли пред крстом који је сама направила; 3) потпуно изостављање епизода (из завршног поглавља) са кошутом, Геновевине сахране и Зигфридове изградње цркве посвећене Геновеви након њене смрти.

Међу првим типом разлика између Балугџићевог превода „Геновеве“ и оригиналног текста немамо разлога тражити елементе културног трансфера с обзиром на то да ниједно од ових сажимања читаоце превода не лишава главног смисла одговарајућег дела оригиналног текста – иако их сажима, Балугџић по правилу преноси суштину информације која је у оригиналном делу опширно изложена. Други тип разлика могао би послужити као простор за испитивање културног трансфера уколико би оваква сажимања оригиналног текста у српском преводу била спровођена доследно. Главна епизода са крстом из XIII поглавља оригиналног текста, она у којој Геновева на самрти сина подучава Христовом животу и основама хришћанске религије, присутна је и у Балугџићевом преводу. Чињеница да се изостављена места из српског превода у којима је Геновева представљена у клечећем молитвеном положају не појављују само у хрватском преводу (који на овим местима верно следи текст оригинала), већ и у бугарском (који се у овом случају држи француског предлошка) онемогућавају нам да их сагледамо као елемент културног трансфера који би своје објашњење добио у религијском контексту. С тим у вези, остаје нам да их схватимо као индивидуална преводилачка решења Јована Балугџића, који се, како је у предговору назначио, одлучио да из свог превода изостави делове оригиналног текста за које му се чинило да су сувишни.

Најзначајније сажимање које српски превод доноси у односу на текст оригинала присутно је у последњем поглављу, које Балугџић своди на свега два параграфа. Прва од епизода која изостаје везана је за слободно кретање кошуте по Зигфридовом и Геновевином двору, као и поуке родитеља деци о значају животиња за људски живот, а

---

¹³⁷ в. стр. 77-78. овог рада.

с тим у вези и важности брижног одношења према њима. Доста значајнијим чине се друге две епизоде које Балугџић изоставља из свог превода, а које се тичу Геновевине сахране и касније изградње цркве посвећене њој од стране Зигфрида, а која (како сазнајемо из оригиналног текста у последњем параграфу које из српског превода такође изостаје) постаје центар својеврсних ходочашћа. Иако српски превод истиче да „Свѣтъ є Геновеву као светитељку почитовао [...]“ (Шмид 1852: 83), чињеница да пре ове констатације изостаје утемељење приче о Геновевином животу у реалности (сведочанством о локалитету рушевина Зигфридовога замка), говори о тежњи српског преводиоца да јунакињу одвоји од концепта народне светице, односно, да је приближи представи овоземаљског примера женске врлине. У том кључу схватамо и раније наведена сажимања која се тичу морално-религиозних деоница текста оригинала, као и изостављање честог у оригиналу приказа Геновеве у клечећем положају.

Поред сажимања фабуле оригиналног текста, Јован Балугџић на још један начин интервенише у њега – проширујући оригинални текст. Реч је о епизоди из XVI поглавља у којој се Геновева, њен син, њен муж и његова свита спремају за повратак са места њеног изгнанства у њихову домовину. Док у оригиналном тексту Зигфридове слуге на лицу места праве носила за Геновеву која треба да послужи док се не сретну са послугом која ће из замка донети кнежевска носила, у српском преводу читамо о томе како је Геновева одбила да у њих седне, пешачећи до места на коме су је чекала дворска носила.¹³⁸ На овај начин, српски превод још једном истиче једну од главних Геновевиних особина – скромност. Ова особина притом своју афирмацију не добија у сведочанству о исходишту Геновевине судбине – њеном приближавању светицама (као што је то случај и са оригиналом и са друга два превода), већ је проналази у раније споменутом Доситејевом цитату из мота овог превода.

Испитујући непосредне предлошке превода „Геновеве“ на бугарски језик Стефана Бобчева, имали смо прилике видети у којој мери он прати фабулу оригиналног текста. Иако се бугарски превод највећма држи Балугџићевог превода као свог непосредног предлошка, показало се да он у великој мери надокнађује Балугџићева фабуларна сажимања оригиналног текста, окрећући се на овим местима свом другом непосредном предлошку – француском преводу „Геновеве“ (који Шмидов текст верно преводи). Поред претходно споменутих епизода из последњег поглавља које Балугџићев

---

¹³⁸ Бугарски превод на овом месту преноси синтезу информација које доносе његови непосредни предлошци – након првобитног оклевања, Геновева ипак седа на импровизирана носила.

превод изоставља, а бугарски доноси, истиче се још једна књижевна слика које у српском тексту нема, док је у бугарском срећемо: Геновевини некадашњи целати, у приповедном времену XVI поглавља ходочасници, падају јој под ноге и моле је за опроштај. Исту епизоду срећемо и у Балугџићевом преводу, међутим без момента поклона. С тим у вези, као и хрватски превод, а доследно оригиналу, бугарски превод ствара слику о Геновеви као о лику ближем оноземалском него овоземалском, свакодневном искуству. Томе у прилог говори и последња реченица бугарског превода, у коме се на Геновеву алудира као на *многострадалну светицу*.

Упоредивање организације тока фабуле трију превода „Геновеве“ показује примену истог принципа културног трансфера делова текста оригинала која нису заступљена у искуству народа за које се текст преводи – њихово изостављање (сликовна представа Јована Крститеља као дечака у пустињи). Међу трима преводима, српски се издваја као превод који фабулу оригинала сажима у највећој мери, што резултира померањем Геновевиног лика од представе светице ка обичној жени. На тај начин, Балугџићев превод се показује као реализација просветитељских идеја које је у српској књижевности утемељио аутор двају цитата овог превода. Хрватски превод се у погледу фабуле доследно држи оригинала, док бугарски надомештава сажимања српског превода приклањајући се у тим случајевима француском преводу – приближавајући се на тај начин фабули оригиналног текста. С тим у вези, хрватски и бугарски превод верно преносе идеју Шмидове „Геновеве“ о овој јунакињи као народној светици.

4. 2. 6. ПОРЕЂЕЊЕ СТИЛСКО-ЈЕЗИЧКЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ ТРИЈУ ПРЕВОДА „ГЕНОВЕВЕ“ И ОРИГИНАЛНОГ ТЕКСТА. Нађову „Геновеву“ Тихомир Енглер у погледу стилско-језичке организације одређује као обраду оригиналног текста не толико због учесталости разлика које на овом пољу Нађ уноси у односу на текст оригинала, већ због чињенице да такве разлике негативно утичу на рецепцију информација које текст оригинала преноси. Текстови Кола младих родољуба, Јована Балугџића и Стефана Бобчева и у овом случају, као и до сада, показују се као преводи Шмидове „Геновеве“. Интервенишући у стилско-језичку организацију текста оригинала, они то, по правилу чине како би читалачкој публици за коју то дело превод олакшала рецепцију информација које оно пружа.

Илустрације ове појаве најчешће се тичу приближавања оригиналних метафора и елемената компарације хоризонту очекивања хрватских/српских/бугарских читалаца. Упоредно читање трију превода открива нам неколике идентичне елементе културног

трансфера овог типа: на почетку Геновевиног писма Витомиру/Зигфриду она му се заклиње у своју верност *над својим гробом* (хрв.) / *на устима гроба* (срп, буг.) – према (нем.) *на прагу вечности*; док, предајући ово писмо тамничаревој ћерки, од ње тражи да га чува *као зеницу ока* (хрв.) / *као очи у глави* (срп.) / *као своје очи* (буг.) – према (нем.) *као бисерни накит*. Метафору *одласка у вечност* у истом писму три превода још једампут разрешавају на сличан начин (бугарски превод у овом случају преводећи текст српског предлошка): молећи мужа да клеветника поштеди смртне казне, Геновева истиче како не жели да *премине* са икаквом злобом (хрв.) / *икакву злобу однесе у гроб* (срп, буг). Ови примери резултат су и сведочанство иманентне блискости трију народа.

***

У намери да упоредно сагледамо елементе културног трансфера оригиналног текста „Геновеве“ Кристофа фон Шмида у преводима на хрватски (1846), српски (1852) и бугарски језик (1852), ово поглавље отпочели смо утврђивањем непосредних предложака сваких од трију превода. Сазнање да су хрватски и српски текст директни преводи прве групе текстова Шмидове „Геновеве“ (прво или неко од поновљених, неизмењених издања овог текста), али и то да су и непосредни предлошци бугарског текста преводи ове групе оригиналних текстова, отклонило је могућност спољашњих фактора као узрока појављивања разлика међу овим текстовима. Након тога, анализа присутна у овом поглављу разгранала се на два тока која су се до његовог краја одвијала истовремено: упоређивањем оригиналног текста и његових трију превода настојали смо да утврдимо елементе културног трансфера у сваком од њих, док смо, са друге стране, резултате ових испитивања упоредно посматрали настојећи да утврдимо контексте у којима долази до појављивања сличности и разлика међу њима.

Елементе културног трансфера у трима преводима пронашли смо у свим оквирима у које смо поставили своју анализу: у њиховој спољашњој композицији, организацији наративних фигура и тока фабуле, као и језичко-стилској организацији текста. Они су се, по правилу, идентични или успостављени по истом принципу, јављали у вези са истим информацијама оригиналног текста осим у два случаја:

1) онда када разлике између католичанства и православља отежавају рецепцију значења информација које пружа оригинални текст (У овом случају хрватски текст

доследно прати текст предлошка, не мењајући суштинско значење оригиналне информације, док српски и бугарски текст одређене делове текста или изостављају или врше пресемантизацију оригиналних информација, прилагођавајући их православним концептима);

2) онда када претходно познавање/непознавање главних елемената Шмидове приче утиче на степен културног трансфера неопходног да би оригинални текст био несметано реципиран (У овом случају се такође успоставља опозиција између хрватског текста са једне, а српског и бугарског текста са друге стране, а у вези са постојањем и популарношћу драматизације Шмидове приче међу Србима и Бугарима у годинама пре појаве њених прозних превода. Док се, са једне стране, у хрватском преводу, који оригиналне информације пред већину својих читалаца износи по први пут, појављује већи број елемената културног трансфера него што је то случај са српским и бугарским преводом, са друге стране српски и бугарски преводиоци у одређеним деловима текста оригинала који не утичу пресудно на ток фабуле препознају сувишне информације, те их сажимају).

Хрватска култура се показује спремнијом од бугарске и српске да несметано реципира један тип информација садржаних у Шмидовој „Геновеви“, а српска и бугарска култура други тип информација. Оно што је пак, средином девентаестог века довело до појачане заједничке културне делатности трију народа, настало је као резултат немогућности сваке од култура да у потпуности схвати све информације које култура различита од њих има да понуди. Те су информације биле кључне за даљи културни развој сваког од трију народа. Коначно, чињеница да највећи број нових информација које је сваки од превода Шмидове „Геновеве“ превео у своју културу бива прилагођен на исти начин или по истом принципу као у другим двама преводима, говори нам о томе да је пред хрватским, српским и бугарским народом у периоду појављивања превода Шмидове „Геновеве“ на сваки од три језика (1846-1872) био исти пут културног развоја који су морале прећи како би се оспособиле за реципирање елемената стране културе у њиховом оригиналном значењу. Постојање контекста у коме је превођење Шмидове „Геновеве“ у три јужнословенске књижевности резултирао појавом истих принципа културног трансфера заправо је био разлог њихове заједничке културне делатности.

5. Закључак

У раду *Геновева од Брабанта у хрватској, српској и бугарској књижевности* систематски је приказано присуство ове књижевне јунакиње у делима заступљеним на три говорна подручја јужнословенских књижевности, са посебним акцентом на упоредном сагледавању ове књижевне појаве – са намером да се утврде сличности и разлике у начинима на које је сиже који своје порекло има у средњовековној немачкој легенди настављао свој живот у свакој од три споменуте књижевности.

С обзиром на то да је прича о брабантској грофици свој литерарни развој доживљавала све до половине XIX века, а како бисмо контекстуализовали дела посвећена овој јунакињи присутна у хрватској, српској и бугарској књижевности, рад смо отпочели поглављем у коме смо дали приказ тог развоја, названим „Настанак легенде о Геновеви, њен литерарни развој и распрострањивање до почетка XIX века“. Оно пружа увид у постојање два главна типа обраде средњовековне легенде: 1) немачка обрада (која једноставан сиже средњовековне легенде обогаћује дидактичношћу заснованом на постулатима језуитског католицизма, мистичношћу у погледу присуства фантастичних бића, као и нових сцена религиозне провинијенције); 2) холандска обрада (која трансфером приче о Геновевини судбини у протестантски контекст укида све елементе мистичности језуитског католицизма, те мотивацију настоји да утемељи у реалности). Као главни фактор у разликовању немачке и холандске обраде легенде показује се, дакле, религиозни контекст у коме прича о Геновеви својим распрострањивањем проналази своје место. Оно што је за наше истраживање било од значаја јесте чињеница да се сва дела која обрађују судбину Геновеве од Брабанта могу категорисати управо као репрезенти једног од двају типова обраде средњовековне легенде.

На тај начин, сва дела хрватске, српске и бугарске књижевности могуће је сагледати као својеврсни наставак једне исте приче о брабантској грофици која је у различитим-културно историјским контекстима добијала своје нове облике. Илустрације немачке обраде средњовековне легенде о Геновеви које су за даљи ток нашег истраживања били од значаја су: језуитске, школске драме; немачке књиге за народ (нем. *Volksbüchern*), као и представе за народ (нем. *Volksschauspiele*) и луткарске представе (нем. *Puppenspiele*) настале на основу прича из књига за народ; ауторске драме

немачке књижевности које од доба романтизма обрађују Геновевину судбину; док је међу илустрацијама холандске обраде легенде то била приповетка Кристофа фон Шмида „Геновева, једна од најлепших и најдирљивијих прича из давнина, поново испричана за све добре људе, посебно за мајке и децу“¹³⁹. С обзиром на то да је ово Шмидово дело коначни резултат литерарног развоја сижеа о Геновевиној судбини у његовој холандској обради, али и текст који је допринео (највећој до тада) популарности ове књижевне јунакиње широм Европе, у овом делу рада посебно смо истакли и разлоге за његову популарност – као зачетник децје књижевности у Немачкој, Шмид је холандску обраду средњовековне легенде о Геновеви поставио у оквире новог књижевног жанра, и то поједноставивши језик приповетке како би га прилагодио најмлађим читаоцима, али и обликујући највећи део свога текста дајући му дијалошку форму. Поред реченог, чињеница да се почеци немачке књижевности за децу везују за бидермајерску књижевност која је допринела уношењу елемената сентиментализма у књижевна дела, допринела је ширењу круга читалачке публике Шмидове „Геновеве“. Њена функција није била само подучавање деце, већ и читавих народа чијег је књижевног сазревања сентиментална литература била незаобилазна етапа.

У наредном поглављу нашег рада, настојали смо дати приказ књижевних дела кроз које је Геновева од Брабанта као књижевни јунак била присутна на хрватском, српском и бугарском говорном подручју, а у жељи да упоредно сагледамо развој књижевности која обрађује њену судбину у свакој од трију култура. Критичко читање секундарне литературе то нам је омогућило, али и поставило путоказ за даља истраживања која је требало спровести како бисмо Геновевино присуство у трима културама могли сагледати у целини.

Хрватска наука о књижевности у потпуности је осветлила присуство ове јунакиње у делима хрватске књижевности: Године 1673. у Загребу, 1732. г. у Риједи, 1763. г. у Пожеги у хрватским језуитским училиштима, као и 1734. г. у павлинској гимназији у Сењу, потврђена су извођења представа које обрађују мотив Геновевине судбине у форми школског театра, при чему је указано и на то да су, иако извођене на латинском језику, ова извођења укључивала (и као извођаче и као публику) обичан хрватски народ.

---

¹³⁹ нем. „Genovefa. Eine der schönsten und rührendsten Geschichten des Alterthums, neuerzählt für alle gute Menschen besonders für Mütter und Kinder“

Сва наредна дела посвећена Геновеви од Брабанта настала на хрватском говорном подручју писана су хрватским језиком, на неком од трију наречја којима су се Хрвати у књижевности служили у препрепородном добу. Године 1734. капуцинерски свештеник Штефан Загребец у петом тому своје књиге „Храна духовна“ као илустрацију Осме Божје заповести (лажног сведочења/кривоклетства) даје сажету причу о Геновевиној судбини, за коју смо утврдили да је типичан пример немачке обраде средњовековне легенде о Геновеви. Имајући у виду литерарни развој приче о Геновеви до тренутка у коме је Загребец објавио свој текст, као његов предлојак утврдили смо неку од немачких књига за народ са истом тематиком. Дело је писано кајкавским наречјем.

Године 1761. Антун Кнезовић објављује најоригиналнији допринос хрватске књижевности немачкој обради средњовековне легенде о Геновеви својим спевом „Живот Св. Геновефе родите херцеговице од Брабанта“. Утврдивши у претходном поглављу да је и након успостављања немачке и холандске обраде легенде о Геновеви долазило до мешања елемената двају обрада у појединим књижевним делима, утврдили смо да је Кнезовић као предлојак имао немачку књигу за народ која је у себе примила и неке од елемената њене холандске обраде. Дело је писано штокавском икавицом у форми парно римованих дванаестераца, који, међутим, откривају невештог версификатора.

Године 1808/9 и 1840. појављују се два издања кајкавског текста „Приповест весела и четити круто вугодна од побожне и богабојаће грофице Геновефе“ Ернеста Јосипа Матијевића, чији је предлојак била немачка књига за народ.

У „Библиографији хрватској“ Ивана Кукуљевића Сакцинског проналазимо сведочанство о два варајдинска издања текста са насловима „Круто вугодна приповест од побожне и богабојеће ренанске грофице Геновефе“ (1834) / „Угодна приповест од побожне и богабојеће...“ (1854). Немајући пред собом ове текстове, једино што смо из наслова могли закључити је да је реч или о новим издањима Матијевићевог текста, или пак о новим преводима из немачких књига за народ. У сваком случају, предлојак је морао бити из корпуса текстова који представљају илустрацију немачке обраде средњовековне легенде. У овом погледу, наше истраживање је застало, остављајући будућим истраживањима проналазак, критичко издавање, а затим и анализу наведених двају текстова.

Први превод Шмидове „Геновефе“ на хрватски језик сачинио је Антун Нађ, у тренутку објављивања овог текста цензор хрватских књига у Будиму: „Описивање живота свете Геновефе, рођене војвоткиње од Брабанта, удате пако кнегиње од Тријера,

из различитих књигах сложено“ (1821). Нађов текст уједно представља и прво дело хрватске књижевности које у своју културу уводи холандску обраду средњовековне легенде о Геновеви. Иако, по свој прилици, писано штокавским наречјем како би, за разлику од претходних дела хрватске књижевности посвећеним овој јунакињи стекао ширу популарност, до тога није дошло. О томе нам, осим чињенице да ово дело није доживело своје поновљено издање говори и то да је наредни превод Шмидовог дела на хрватски језик настао управо са намером да надомести недостатке Нађовог текста.

Реч је о преводу Шмидове „Геновеве“ Кола младих родољуба објављеног 1846. године под насловом „Геновева. Прелёпа из стародавности приповётка, за све добре људе, особито за матере и дёцу“. Већ у самом предговору преводилаца наглашено је да је текст писан штокавским наречјем, у жељи да допринесе стандардизацији хрватског језика. Популарност овог текста међу хрватском читалачком публиком обезбедиће Шмидовој „Геновеви“ статус једног од најобјављиванијих дела дечје књижевности у Хрватској све до 1945. године. На тај начин, као представник холандске обраде средњовековне немачке легенде о Геновеви, овај превод онемогућио је даљу популарност свих осталих верзија приче о овој јунакињи из хрватске културе.

Темељно испитујући готово све текстове који обрађују судбину Геновеве од Брабанта, хрватска наука о књижевности која се занимала за ову књижевну појаву није се дотицала присуства ове књижевне јунакиње на свом културном поднебљу у делима која нису била резултат хрватске културне делатности. Чињеница да је хрватско говорно подручје у периоду пре развоја националног позоришта било обележено великом активношћу немачких позоришта, навело нас је да у њиховом репертоару (Ватушић 1978: 208, 214-220) потражимо дела која су обрађивала Геновину судбину. Године 1858. године у Загребу је изведена представа популарног немачког драмског писца из доба романтизма, Ернста Раупаха, под насловом „Геновева. Жалосно позориште у 5 чинова“ (1834). Представа је била изведена на немачком језику, на основу текста који је настао на основу немачких књига за народ.

Са друге стране, чињеница да су Немци још од краја XVII века бивали плански насељавани по пределима који су припадали Угарској (који су, између осталог, подразумевали и делове територије данашње Хрватске), навели су нас на испитивање присуства елемената њихове богате народне културе у вези са ликом Геновеве од Брабанта на овом подручју. Студија „Немачке представе за народ у Бачкој, Срему и Славонији“ Алфреда Карасека и Карла Хорака открила нам је присуство Геновеве од Брабанта и у овом сегменту културно-историјског контекста у коме су се Хрвати

налазили током XVIII и XIX века: извођење представа за народ које обрађују Геновевину судбину посведочено је у бројним градовима у околини Осијека, док је у самом Осијеку један део свог живота провео и извођач немачких луткарских представа, Брунер, који је био специјализован за извођење представе о Геновеви. Иако извођене на немачком језику и примарно за немачку публику, неретко се дешавало да овакве представе буду извођене и пред хрватском публиком, уз додатна објашњења радње, те имамо разлога сматрати да су се Хрвати са немачком обрадом средњовековне легенде о Геновеви могли упознати и на овај начин.

Као сва дела препрепорodne књижевности хрватске која су тематизовала Геновевину судбину (где је осим језика, фактор био и наречје којим су тови текстови писани), језик на коме су биле извођене и Раупахова „Геновева“ и представе које су представљале наставак народне културне делатности Немаца на новом поднебљу, онемогућио је даље ширење немачке обраде средњовековне немачке легенде међу Хрватима.

Срби су се са средњовековном легендом о Геновеви такође могли упознати и у виду њене немачке и у виду њене холандске обраде. Међутим, за разлику од хрватске књижевности, српска књижевност није оставила трага о брабантској грофици у текстовима који би могли бити препознати као илустрација немачке обраде легенде. Она је била присутна само у виду немачких представа за народ и луткарских представа насталим на основу тих представа или немачких књига за народ, које су Немци насељивани у пределе Угарске од XVII века изводили и у бројним градовима на територији данашње Србије. Као што је то био случај са Хрватима, није се ретко дешавало да су управо ове представе представљале прве контакте српског народа са немачком културом. Чињеница да су ове представе биле извођене на немачком језику, онемогућила је стицање популарности немачкој обради легенде о Геновеви међу Србима.

Сва дела посвећена Геновеви од Брабанта која припадају корпусу српске књижевности настала су посредством Шмидове приповетке. Реч је о два издања драме Василија Јовановића и преводу Шмидове Геновеве Јована Балугџића. Чињеница да је друго издање драме Василија Јовановића „Многострадална Геновева“ послужило као предложак неколиким преводима у бугарској књижевности резултирала је анализом овог текста од стране Андрееве Попове, која је утврдила да ово издање представља поновљено прво издање текста са променом наслова (наслов првог издања из 1830. године је „Зигфрид и Геновева“) и исправкама граматичких и ортографских грешака.

Година издања овог дела није јој била позната. Ми смо је, пронашавши овај наслов у библиографији књига издатих у Београду током 1852. године коју доноси пета свеска „Гласника друштва српске словесности“ (1853) утврдили. Трагајући за изворима ове драме, Андреева Попова утврдила је да је реч о драматизацији Шмидове „Геновеве“, с обзиром на то да је она највећма сачињена од реплика из Шмидовог текста. Она је уверења да је реч о преводу немачке драме која би носила наслов „Сигфрид и Геновева“, али како једном таквом делу нисмо успели ући у траг, питање да ли је драма Василија Јовановића била оригинални текст или превод већ постојеће драме остаје отворено за будућа истраживања. О самој популарности ове драме пронашли смо три сведочанства: 1) дилетантска позоришна дружина Антонија Брежовског из Новог Бечеја од 1830. године на репертоару има представу „Зигфрид и Геновева“; 2) Године 1839. године у Новом Саду посведочено је извођење истоимене представе. Упоредивањем познатог репертоара позоришне дружине која је ову драму извела са репертоаром *Летећег дилетантског позоришта* Максима Брежовског основаног годину дана пре овог извођења, указали смо на велику вероватноћу да је баш оно изводило представу о Геновеви 1839. године у Новом Саду; 3) у Балугџићевом преводу Шмидове „Геновеве“ из 1852. године, преводилац сведочи о популарности драме која је настала по Шмидовој причи међу Српкињама, указујући и на то да се у периоду појављивања његовог превода она већ ретко изводила.

Текст Балугџићевог превода „Геновеве“ Андреева Попова није имала пред собом, док српска наука у књижевности није показала интересовање за њега. Чињеница да се до 1925. године појавило најмање шест издања превода Шмидове приповетке на српски језик, као и сведочанство из приповетке „Ко је крив“ Јосива Суботића из 1877. године о томе да је Геновева била штиво за најмлађу публику, говори нам о томе да и у српској књижевности популарност Шмидове „Геновеве“ треба сагледати кроз призму дечје књижевности.

Међу трима књижевностима које овај рад испитује, у бугарској књижевности Геновева од Брабанта стекла је највећу популарност. Разлог томе је чињеница да се за драме које обрађују њену судбину везују почеци бугарске позоришне уметности. Наиме, први видови драмских извођења међу бугарима, представе игране у читалиштима (прва бугарска училишта), најчешће су започињале извођењем представе „Многострадална Геновева“. Андреева Попова указује на постојање неколиких текстова ове драме, од којих су скоро сви посредни или непосредни преводи другог издања истоимене драме Василија Јовановића: 1) превод Крста Пишурке чијим је извођењем отпочела позоришна

делатност читалишта у Лому 1856. године (текст није сачуван); 2) превод Павела Тодорова који је доживео два издања (1856, 1865) године, за који научница тврди да је веома близак Пишуркином преводу; 3) превод Станке Николице на чију претплату је позвала бугарске читатељке у *Објављенију* са краја свог превода два текста Доситеја Обрадовића на бугарски језик из 1853. године (утврдили смо ипак да не можемо са сигурношћу тврдити је ли овај текст био превод Јовановићевог драмског или Балугџићевог прозног текста); 4) превод оца Едуарда, италијанског мисионара међу бугарским католицима, који у периоду своје књижевне делатности у Бугарској (1847-1873) пише драму чије су данас сачуване само две сцене, а чији је (непосредно или посредством превода драме Василија Јовановића на бугарски језик) предложак била српска драматизација Шмидове „Геновеве“; 5) текст на основу кога је 1868. године у Цариграду од стране бугарских ученика Војно-медицинског колеџа изведена представа „Женевијева“ (успели смо потврдити још три ранија извођења исте представе у Цариграду, од стране бугарских студената који су похађали амерички *Роберт колеџ*).

Међу свим приказаним драмским текстовима, сачувани су само два издања превода Павела Тодорова и две сцене из драме чији је текст записао отац Едуардо, што нам пак говори о томе да бугарско културно сећање присуство Геновеве од Брабанта у драмским текстовима писаним бугарским језиком чува искључиво захваљујући посредовању драме Василија Јовановића у преношењу приче о Геновевиној судбини на бугарско тле. Проналазак текста драме на основу које су извођене представе у данашњем Истамбулу од стране бугарских ученика могао би оспорити ово мишљење (име „Женевијева“ упућује на везу са француским језиком).

Превод Шмидове „Геновеве“ на бугарски језик појављује се 1872. године као резултат богате преводачке делатности Стефана Бобчева. У наредних тридесет година, овај текст доживеће још три издања. Тврдња Надежде Андрееве о смањеном интересовању бугарске књижевности за објављивање Шмидових текстова након периода народног препорода, али и о продужавању популарности ранијих превода као литературе за најмлађу читалачку публику, као и у случају хрватске и српске књижевности, говори о томе да је судбина Геновеве од Брабанта у бугарској књижевности свој коначан облик добила у окиру жанра књижевности за децу.

Грађу приказану у овом погледу нашег рада упоредно смо посматрали и у жељи да кроз њу сагледамо моменте у којима су хрватска, српска и бугарска култура у погледу преношења приче о Геновевиној судбини на своје културно поднебље ступале у везу. С тим у вези, настојали смо осветлити и извештавања једног народа о приказаним у

поглављу делима из других двају књижевности: 1) *Додатак* „Илирских народних новина“ из 1839. године преноси две недеље раније објављен текст у српском часопису „Магазин за уметност, књижевност и моду“, а који доноси сведочанство о извођењу „Зигфрида и Геновеве“ у Новом Саду из исте године; 2) „Хрватске народне новине“ 1852. године доносе вест о штампању Балугџићевог превода Шмидове „Геновеве“; 3) библиографија „Гласника Друштва српске словесности“ из 1859. године доноси вест о појави другог издања превода Шмидове „Геновеве“ на хрватски језик од стране Кола младих родољуба. Интересовање за Геновеву од Брабанта као књижевне јунакиње доводило је до културних контаката, односно резултирало заједничком културном делатношћу трију народа, а у вези са холандском обрадом легенде средњовековне немачке легенде о Геновеви.

Немачка обрада средњовековне легенде међу трима књижевностима била је, дакле, присутна само у хрватској књижевности, првенствено због чињенице да је Хрватска као један од језуитских центара током XVIII века преузимала репертоар европске језуитске позоришне делатности, док је све до половине XIX века захваљујући припадности ове књижевности културном контексту који почива на латинским текстовима средњег века она своје облике проналазила и у преводима и обрадама немачких књига за народ. У хрватској књижевности није се појавила драматизација Шмидове „Геновеве“ какву проналазимо у српској и бугарској књижевности, док ове две књижевности не обрађују Геновевину судбину у делима која би представљала илустрације немачке обраде средњовековне легенде. То, са једне стране, упућује на то да је све до појаве превода Шмидове „Геновеве“ религиозни контекст био одлучујући у избору дела која тематизују Геновевину судбину које треба пренети у свако од ова три културна поднебља, док се тек са појавом превода Шмидове „Геновеве“ тај контекст превазилази, чиме путовање приче о Геновеви од Брабанта кроз различите културно-историјске контексте по први пут у хрватској, српској и бугарској преводној књижевности добија исту форму, али и доприноси највећој до тада популарности ове књижевне јунакиње у њима. Са свешћу преводаштва XVIII и XIX века (о слободи преводаца према предлошку свога превода), централно поглавље овог рада посветили смо испитивању начина на који је свака од култура реципирала Шмидово дело, односно упоредној анализи културног трансфера текста оригинала у сваком од превода.

Овом поглављу пак претходи поглавље „Геновева од Брабанта међу бугарским католицима“, у коме смо утврдили текст драме „Многострадална Геновева“ Павела Тодорова као непосредни предлог драмског текста „Геновева“ оца Едуарда.

Представљајући у табеларном приказу одговарајуће делове текста другог издања српске драме Василија Јовановића, првог издања драме Павела Тодорова и (захваљујући студији Љубомира Милетича) сачуваног текста двеју сцена драме оца Едуарда, успели смо увидети највећи број сличности (у погледу стилско-језичке организације текста) између двају бугарских текстова. Првенствено уношењем бројних дијалектизама у текст непосредног предлошка свог текста, „Геновева“ италијанског мисионара међу бугарским католицима показала се не пуком латиничном транскрипцијом текста Тодоровљеве драме, већ њеном стилско-језичком обрадом. Из перспективе путовања средњовековне немачке легенде кроз различите културно-историјске контексте, анализа текста ове драме била је од посебног значаја. Текст настао међу и намењен бугарским католицима у погледу садржаја остао је веран свом непосредном предлошку – драми Василија Јовановића. То нам говори две ствари: 1) када прича о Геновевиној судбини на јужнословенском поднебљу свој облик добије у одређеном жанру, промена контекста у коме се конкретно дело нађе не доводи до промене самог текста; 2) иако Шмидова, холандска обрада средњовековне легенде њу лишава религиозног момента као јединог фактора у успостављању контекста у оквиру кога причу о Геновеви треба тумачити, она и даље пропагира хришћанске вредности које своје значење остварују у контексту ширем од оног у коме се успоставља опозиција између православља и католичанства.

Централно поглавље овог рада, „Елементи културног трансфера у преводима ‘Геновеве’ Кристофа фон Шмида на хрватски (1846), српски (1852) и бугарски језик (1872)“, састоји се из два дела. У првом се наша анализа заснивала на утврђивању непосредних предложака трију превода, док други трага за елементима културног трансфера информација које носи оригинални текст у сваки од трију превода, као и њихову поредбену анализу.

Како већ из предговора хрватског превода Шмидове „Геновеве“ сазнајемо да је непосредни предлошак овог текста било треће издање оригиналног текста (1817), ово сведочанство преводилаца навело нас је да испитамо сва оригинална издања Шмидове „Геновеве“ која су се појавила до 1846 године, тј. године објављивања хрватског превода. Упоредним читањем репрезентативних делова ових текстова (анализу у раду изводимо на примерима трију текстова – из 1817, 1835 и 1843. године, а на основу одговарајућих места из најдуже, XVI поглавља „Геновеве“) утврдили смо постојање две групе идентичних, оригиналних текстова Геновеве објављених до 1846. године: првој групи текстова припадају прво и каснија поновљена, идентична издања овог текста (1810, 1811, 1817, 1825), а другој поновљена издања ранијег текста у које је сам писац

уneo извесне промене у жељи да дело исправи и допринесе његовој целовитости – утврдили смо да је реч о проширивању најзначајнијег монолога свештеника који резимира поуке које се требају препознати у овом делу, као и изменама које се тичу ортографије и стилско-језичке организације текста (година петог издања „Геновеве“ остала нам је непозната, док су наредна била објављена у 1835, 1840. и 1843. години). С тим у вези, фокус нашег истраживања постале су групе текстова у којима проналазимо непосредне предлошке трију превода „Геновеве“.

Упоредно читање одговарајућих делова XVI поглавља Шмидових оригиналних издања „Геновеве“ из 1817. и 1835. године са једне, и Балугџићевог превода са друге стране, омогућили су нам увид у то да је непосредни предлошак српског превода, као и хрватског, припадао првој групи текстова.

Утврђивање непосредног предлошка Бобчевог превода „Геновеве“ на бугарски језик започели смо од уверења бугарске науке о књижевности да такав текст треба тражити међу преводима „Геновеве“ на француски језик. Како је главни аргумент научника који су овакву тврдњу извели био везан за биографске податке из живота Стефана Бобчева, окренули смо се самим текстовима, како бисмо је испитали. У том смислу, од значаја за наше истраживање била је „Библиографија француских превода са немачког: 1487-1944“¹⁴⁰ из 1987. године, у којој смо пронашли двадесет и осам библиографских јединица које се односе на Шмидову „Геновеву“ објављених до 1872. године, односно године издања Бобчевог превода „Геновеве“.

Пошавши од наслова Бобчевог превода који се (наизглед) разликује од наслова оригиналног текста (те и од његових превода на хрватски и српски језик) – „Историята на Геновева“; претпоставили смо да постоји разлога испитати однос овог текста према првом преводу „Геновеве“ на француски језик из 1829. године, који се међу свим осталим издваја првенствено својим насловом – док је негов назив „Геновевина историја“, сви остали се зову „Геновева“/“Геновева од Брабанта“. Поред чињенице да француски превод броји седамнаест, а бугарски (као и оригинални текст) двадесет поглавља, резултати упоредног читања одговарајућих места XVI поглавља (у коме и у бугарском и у француском преводу почињу значајна сажимања фабуле у односу на текст оригинала) указују на подударност одређених делова Бобчевог превода и оригиналног

---

¹⁴⁰ ориг. „Bibliographie französischer Übersetzungen aus dem Deutschen : 1487 – 1944 = Bibliographie de traductions françaises d’auteurs de langue allemande“

текста, на оним местима на којима се француски превод одваја од свог непосредног предлошка.

Ово нас је навело да кренемо у потрагу за другим текстовима који су могли бити непосредни предлошак Бобчевог превода „Геновеве“. С обзиром на то да би упоређивање бугарског превода са свим осталим библиографским јединицама из раније споменуте библиографије француских превода са немачког језика био велики посао за који нисмо били сигурни да ће резултирати утврђивањем предлошка бугарског превода, истраживање смо наставили у другачијем правцу. Упоредно читање Балугџићевог превода „Геновеве“ на српски језик и Бобчевог превода истог дела на бугарски језик открило нам је велику блискост између ових текстова, а у погледу одаљивања од Шмидовог оригиналног текста. Овакве сличности су бројне: почев од наслова поглавља, преко стилско-језичке организације текста, све до сажимања информација које читаоцима нуди оригинални текст. У последњем случају ипак смо пронашли и значајне разлике између ова два превода: од осамнаест значајнијих сажимања присутних у Балугџићевом преводу, бугарски текст се поклапа са српским само на осам места. Осталих десет делова оригиналног текста које српски текст сажима, у бугарском су присутни. То нас је навело на претпоставку да је поред Балугџићевог превода „Геновеве“, Бобчев пред собом морао имати још један текст. Упоредна анализа ових десет делова текста из Бобчевог превода са једне и оригиналног текста са друге стране, открила нам је извесне разлике које своје објашњење нису проналазиле све док их нисмо довели у везу са француским преводима „Геновеве“ присутним у виду библиографских јединица у библиографији француских превода са немачког језика.

Од петнаест преосталих издања превода Шмидове „Геновеве“ на француски језик, само је један текст показао апсолутну подударност са местима на којима се бугарски текст одваја од Балугџићевог превода, али и од оригиналног текста Геновеве – реч је о преводу Луиса Фридела, које нам је било доступно у његовом једанаестом издању из 1863. године (до 1871. године појавило се петнаест издања овог текста). Иако језичко-стилска организација Бобчевог превода указује на то да је преводилац у свим деловима текста посезао и за српским и за француским преводом „Геновеве“, у погледу садржаја приповетке, најзначајнија је чињеница да је за француским преводом као непосредним предлошком свога превода Бобчев посезао на оним местима на којима Балугџићев превод изоставља значајније делове оригиналног текста, на тај начин надомешћујући таква сажимања. С тим у вези, од значаја за наш рад било је и

утврђивање непосредног предлошка Фриделовог превода „Геновеве“ на француски језик, који смо препознали у првој групи оригиналних текстова Шмидове „Геновеве“.

На тај начин, иако је реч о преводу превода, успели смо успоставити смо везу између Бобчевог превода „Геновеве“ на бугарски језик и прве групе оригиналних текстова Шмидове „Геновеве“. Посредна припадност трију превода „Геновеве“ који су били предмет нашег истраживања првој групи текстова оригиналних издања, омогућило нам је да све значајније разлике које се међу трима преводима појављују сагледамо кроз призму теорије културног трансфера.

Други део овог поглавља представља окосницу нашег рада. Систематски приказавши начине на који је Геновева од Брабанта као књижевна јунакиња била присутна у хрватској, српској, и бугарској култури, овај рад је желео остварити допринос и сагледавањем начина на који су ове три културе реципирале једино дело посвећено овој јунакињи присутно у свакој од њих. Анализа у овом делу поглавља спровођена је двојачко: док су, са једне стране, компаративном анализом оригиналног текста Шмидове „Геновеве“ и њених трију превода откривани елементи културног трансфера у њима, са друге стране смо такве елементе упоредно проучавали, желећи да откријемо сличности и разлике у прилагођавању превода трима културним поднебљима.

Као што смо назначили у уводу рада, оквире унутар којих смо испитивали елементе културног трансфера у трима преводима поставио је Тихомир Енглер својом студијом у којој спроводи упоредну анализу првог превода Шмидове „Геновеве“ на хрватски језик Антуна Нађа и текста његовог предлошка – оригиналног текста. Показало се да сваки од превода показује елементе културног трансфера у сваком од нивоа текста које смо узели у обзир: организацији спољашње композиције; организацији спацемских, темпоралних и психемских наративних фигура; стилско-језичкој организацији текста.

Као најзначајније разлике у реципирању оригиналних информација које Шмидова „Геновева“ доноси показале су се ситуације у којима: 1) хрватски превод преноси информације из оригиналног текста које српски и бугарски превод изостављају (изостављање ауторског предговора у српском и бугарском преводу); 2) бугарски и српски превод преносе оригиналне информације које хрватски превод прилагођава хоризонту очекивања своје читалачке публике (прилагођавање имена ликова хрватском културном поднебљу која друга два превода преносе у оригиналу); 3) прилагођавање оригиналних информација својој читалачкој публици хрватски превод са једне, а српски и бугарски превод, са друге стране, врше по различитом принципу културног трансфера (преименовање Геновевиног сина у *Тугорода* у хрватском, односно *Спасоја/Спаса* у

српском/бугарском преводу; 4) српски превод изоставља делове оригиналног текста присутних у хрватском и бугарском преводу (епизоде из последњег поглавља у којима се приповеда о Геновевини сахрани, изградњи цркве посвећене овој јунакињи, каснијим својеврсним ходочашћима везаним за ту цркву, као и сведочанство о постојању рушевина Зигфридовог/Витомировог замка/града у околини Кобленца у Немачкој).

Први и трећи пример израстају из контекста који је заснован на опозицији католичанство/православље. Други пример резултат је познавања (у случају српске и бугарске читалачке публике), односно непознавања (у случају хрватске читалачке публике) елемената Шмидове приче о Геновеви пре тренутка објављивања трију превода.

Четврти је пример сведочанство о намери Балугџићевој да Шмидову причу постави под окриље просветитељских идеја.

Изузев ова четири случаја, упоредно проучавање свих осталих елемената културног трансфера који се појављују у сваком од трију превода, са једне стране показује да су три културе препознале исте информације из Шмидовог текста као оне које треба прилагодити свом културном поднебљу, док са друге стране показује или њихову апсолутну подударност или то да је културни трансфер вршен по истом принципу (ово се најчешће уочава приликом организације спацијемских наративних фигура у трима преводима: *замак* из оригинала сва три превода преводом као *град*, *дивљина* као *пустиња*, док Зигфридова грофовија бива преведена као *кнежевина* (хрв.), *спахилук* (срп.), *област* (буг.)).

Чињеница да највећи број елемената културног трансфера у трима преводима показује међусобне сличности, доводи нас до закључка да су хрватска, српска и бугарска култура у истој мери биле способне да приме елементе културе која се налазила на другачијем ступњу културно-историјског развоја него што је то био случај са њима самима. С тим у вези, упоредно сагледавање елемената културног трансфера у преводима Шмидове „Геновеве“ на хрватски (1846), српски (1852) и бугарски језик (1872) омогућило нам је увид у постојање једног контекста у коме се културни трансфер вршио, а који превазилази оквире културе ограничене на сопствено говорно подручје. Контекст о коме говоримо контекст је јужнословенских књижевности, у оквиру кога су у периоду објављивања трију превода Шмидове „Геновеве“ хрватски, српски и бугарски народ корачали заједничким путем културног развоја, у жељи да надоместе недостатке који су им онемогућавали да разумеју оригинално значење текстова као што је, између осталог, била и „Геновева“ Кристофа фон Шмида. Постојање једног таквог контекста

била је покретачка сила трију народа приликом успостављања заједничке културне делатности.

Чини се да је овај рад успео да одговор на питање: који су то конститутивни елементи јужнословенског културног поднебља који су омогућавали/ономогућавали живот Геновеве од Брабанта као књижевне јунакиње у културама одређеним другачијим културно-историјским контекстом од оног које се везује за њено порекло? Одређеност хрватске културе религиозним контекстом израслим на латинским текстовима омогућила је присуство немачке обраде средњовековне легенде о Геновеви у њеној националној књижевности. Културни контакти успостављени између српске и бугарске књижевности у вези са делима која обрађују Геновевину судбину омогућили су присуство ове јунакиње у бугарској књижевности. Своју популарност међу широм хрватском, српском и бугарском читалачком публиком ова јунакиња остварила је тек захваљујући једином делу које се јавља у свим трима књижевностима, и то у периоду њихове појачане заједничке културне делатности – Шмидовој „Геновеви“. Како би реципирање једног оваквог дела било могуће, сваки од трију превода га прилагођава свом културном поднебљу, а то чине на готово истоветан начин. Ово указује на блискост трију култура, односно културно-историјског контекста којим су оне биле одређене у датом тренутку (из кога је пак проистекла заједничка културна делатност овога периода) као предуслова за популарност Геновеве од Брабанта као књижевне јунакиње све до половине XX века.

6. Извори и литература

Извори

Јовановић 1852: Василије Јовановић, *Млогострадална Геновева: едно жалостно позориште у петъ дѣйствиа*. Сочиніо Василіе Јовановићъ. Друго изданіе. Београдъ: У књигопечатњи Княжества Србског, 1852. <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/publications/view/1546> (приступљено 29.07.2023)

Тодоровъ 1856: с. а, *Млогострадална Геновева: Жалостно позорище на петъ дѣствиа*. Преведено одъ Сърбскій на Българскій языкъ отъ Павла Тодорова, а печатано съ иждивеніе-то на Неша недѣлкова отъ Коприщица. Въ Бѣчградъ: Въ Правителственж-тж Книгопечатницж, 1856. http://digilib.nalis.bg/dspviewerb/srv/viewer/eng/29d16f9a-ce38-441f-befc-c8acb31f9753?tk=KdFvms44RB-- Missx-XUw AAAABkxUge.KxoNkRJb_d9pXhDAIp_x_A&citation_url=/xmlui/handle/nls/996 (приступљено 29.07.2023)

Шмид 1852: Јохан Кристоф фон Шмид, *Геновева: стародревна приповѣдка / по нѣмачкомъ написао е Јованъ Балукчићъ*. У Београду: Издава књиџара Милоша Поповића, 1852. <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=publications&id=994&m=2#page/1/mode/2up> (приступљено 21.04.2023)

Шмид 1872: Кристоф фон Шмид, *Исторія на Геновева с притурка из една нравоучителна повест Величко и Иванчо*. Прев. Стефан Бобчев. Цариград: Българско печатарско дружество "Промышление", 1872. <http://sever.libraryvt.com/bg/lister.php?iid=DO-8S0015018&page=1> (приступљено 10.05.2023)

Nagy 1821: Antun Nagy, *Opísànje xivóta svéte Genovéve rodjene vojvodkinje od Brabanta udáte pako knjeginje od Triera / iz razlicsitih knjígah iz nova sloxeno i na svitlóst dano po A. N. ...* Budim: sa Kraljevske Mudro-ucsne Peshtanske Skupshtine slovih, 1821.

Schmid 1817: Christoph von Schmid, *Genovefa. Eine der schönsten und rührendsten Geschichten des Alterthums, neuerzählt für alle gute Menschen besonders für Mütter und Kinder*. Dritte rechtmäßige Auflage. Mit einem Titelkupfer. Augsburg: In der Martin Beith und Michael Riegerschen Buchhandlung, 1817. https://books.google.de/books?id=ТрwEut8s9tMC&printsec=frontcover&hl=sr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (приступљено 13.07.2023)

- Schmid 1829: Christoph von Schmid, *Histoire de Geneviève de Brabant, par l'auteur des Oeufs de paques*. Traduit de l'allemand. Paris-Strasbourg: Levrault, 1829. <https://books.google.com/cu/books?id=rn2x9o4MIKEC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=true> (приступљено 15.07.2023)
- Schmid 1835: Christoph von Schmid, *Genovefa. Eine der schönsten und rührendsten Geschichten des Alterthums, neuerzählt für alle gute Menschen besonders für Mütter und Kinder*. Sechste, durchaus verbesserte Auflage. Mit einem Titelkupfer. Augsburg: In der J. Wolffischen Verlagsbuchhandlung, 1835.
- Schmid 1836: Christoph von Schmid, *Geneviève de Brabant: Histoire touchante du vieux temps, présentée sous une nouvelle forme*. Et traduite librement de l'allemand. Du chanoine Schmid. Lille: L. Lefort, Imprimeur-libraire, 1836. https://books.google.de/books?id=5bA_AAAAcAAJ&printsec=frontcover&source=gs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=true (приступљено 26.07.2023)
- Schmid 1863: Christoph von Schmid, *Geneviève*. Traduit de l'allemand. De Christophe Schmid. Par Louis Friedel. Onzième édition. Tours: A^d mame et c^{ie}, Imprimeursd-libraires, 1863. https://www.google.de/books/edition/_/Ln22aZfrX7IC?hl=sr&gbpv=1 (приступљено 26.07.2023)
- Šmid 1846: Krištof Šmid, *Genoveva. Prelèpa iz starodavnosti pripovèdka za sve dobre ljude, osobito za matere i dècu od Krištofa Šmida*. prev. Kolo mladih rodoljubah. ed. Spisi za Mladež od Krištofa Šmida, kanonika biskupije augsburske u kraljevstvu bavarskom. Zagreb: Kr. pov. narodna tiskarna Dra. Ljudevita Gaja, 1846.

Литература

- Александрова 2020: Надежда Александрова, „Историята за Геновева в българската култура на XIX век“. Н. Александрова et. al. (съст). *Книгите като събития в Европа и Османската империя (XVII-XIX век)*. Ед. Дългият осемнадесети век. Т. 3. София: Българско общество за проучване на осемнадесети век, 2020, 214-228.
- Андреева 1961а: Надежда Андреева Попова, „За произхода на българската възрожденска пиеса ‘Многострадална Геновева’“. О. Василева (съст). *Език и литература*. Св. 3. (Год. XVI). София: Държавно издателство «Наука и изкуство», 1961, 66-68.

- Андреева 1961б: Надежда Андреева Попова, „Многострадална Геновева“ (от средновековната легенда до българската възрожденска сцена). София: Държавно издателство «Наука и изкуство», 1961.
- Андреева 1963: Надежда Андреева Попова, „Произведенията на Кристоф Шмид в България през възраждането“. *Годишник на Висшия институт за театрално изкуство «Кръстьо Сарафов» = Annuaire de l'Institut Supérieur d'Art Théâtral Krastu Sarafov*. Т. VII. Кн. 3. София: Държавно издателство «Наука и изкуство», 1963, 143-229.
- Андреева 2001: Надежда Андреева, *Немската литература в България през Възраждането*. София: Издателство „Кралица Маб“, 2001.
- Булатовић 1997: Бранка Булатовић, *Летопис културног живота: 1791-1849*. Нови Сад: Матица српска; Београд: Институт за књижевност и уметност, 1997.
- Велева и Пипонкова 2014: Лиляна Велева, Лиляна Пипонкова, *Стефан Бобчев 1853-1940*. София: ИЗДАТЕЛСКИ КОМПЛЕКС – УНСС, 2014.
- Војиновић 2006: Станиша Војиновић, „Василије Јовановић, културни делатник пореклом из Земуна“. Ђ. Ђурић (ур.). *СПОМЕНИЦА ИСТОРИЈСКОГ АРХИВА „СРЕМ“* Св. 15. Сремска Митровица: Историјски архив "Срем", 2006, 158-188.
- Вујанић 2011: Милица Вујанић и др. „повест“. М. Николић (ур.). *Речник српскога језика*. Измењено и поправљено издање. Нови Сад: Матица српска, 2011, 925.
- Георгиев 2012: Владимир Ив. Георгиев, Ђордан Заимов и др. „кошута“. Владимир Ив. Георгиев (съст). *Български етимологичен речник ТОМ II; и – крепя*. София: Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ / Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 2012, 696-697. http://ibl.bas.bg/lib/ber_2_000-744/#page/1/mode/1up (приступљено 03.03.2023)
- Грбић 2016а: Драгана Грбић, *Дело Доситеја Обрадовића у европском књижевно-културном контексту: културно-историјски одјеци немачке просвећености Хале-Лајпцишког интелектуалног круга на јужнословенским просторима*. Докторска дисертација (Cotutelle). Београд – Halle (Saale), 41-63. <https://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/6460> (приступљено 26.07.2023)
- Грбић 2016б: Драгана Грбић, „Рецепција средњег века у српској литератури просветитељства“. Л. Мереник, В. Симић и И. Борозан (ур.). *Замисљање прошлости и рецепција средњег века у српској уметности XVIII-XXI века*. Ед. Византијско наслеђе и српска уметност (Књ. III). Београд: Службени гласник, 2016, 59-67.

- Живковић 1970: Драгиша Живоковић, *Европски оквири српске књижевности*. Књ. 1. Београд : Просвета, 1970.
- Матицки 1986: Миодраг Матицки, *Библиографија српских алманаха и календара I*. М. Пантић (ур.). Ед. Библиографије / САНУ. Књ. 1. Одељење језика и књижевности књ. 1. Београд: Српска академија наука и уметности, 1986.
- Матицки 2016: Миодраг Матицки, *Српска књижевна периодика 1766-1850*. Нови Сад: Матица српска, 2016.
- Матић 2022: Златко Матић, „Савремена упоредна (православно-римокатоличка) сотириологија: *проблеми и перспективе*“. З. Матић, Р. Кисић, А. Ђаковац (ур). Београд: Православни богословски факултет Универзитета у Београду, 2022, 157-170.
- Мечкић 1988: Лазар Мечкић, *Улога Новобечекаца у развоју српског позоришта*. Београд: Студио плус, 1988.
- Милетич 1903: Любомир Милетич, „Нашитѣ павликјани“. *Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина*. Књ. XIX. Софија: Българското книжно дружество, 1903, 1-369.
- Митев 2017: Владимир Митев, „Пътуване при банатските българи“. *Барикада*. 26. октомври 2017. <https://baricada.org/2017/10/26/banat-bulgarians-journey/> (приступљено 03.02.2023)
- Новаковић 1869: Стојан Новаковић, *Српска библиографија за новију књижевност: 1741-1867*. Београд: Српско учено друштво, 1869. <https://opacplus.bsb-muenchen.de/title/BV010959990> (приступљено 11.04.2023)
- Панайотов 2017: Пламен Панайотов, „Вазовата ‘Многострадална Геновева’“. Д. Кръстева (съст). *Limes Slavicus: Културни концепти на славянството*. Бр. 2. Шумен: Универзитетското издателство „Епископ Константин Преславски“, 2017.
- Пеневъ 1936: Боянъ Пеневъ, *История на новата българска литература: подъ редакцията на Борисъ Йоцовъ*. Томъ IV. Софија: Държавна печатница, 1936.
- Поповић 1905: Павле Поповић, *Приповетка о девојци без руку; Студија из српске и југословенске књижевности*. Београд: Српска краљевска академија, 1905.
- Поповић 1972: Миодраг Поповић, *Историја српске књижевности: романтизам*. Т. II. Београд: Нолит, 1972.
- Спасо-Еленина 1853: Станка Николица Спасо-Еленина, ОБАВЛЕНИЕ у *Две приказки за славните жени и за Аза човекомразеца / писалъ на сѣрбски Доситей Обрадовичъ, а побългарила Станка Николица, Разградка*. Въ Бл-градъ: Въ

правителственната книгопечатна, 1853. http://digilib.nalis.bg/dspviewerb/srv/viewer/eng/3421f1a6-18b3-4f05-937e458486cf3a0a?tk=NCHxphizTwWTfkWEhs86CgAA AABkQuvH.sG9ZnxBFUw4HaAcQGvkwDw&citation_url=/xmlui/handle/nls/883

(приступљено 21.04.2023)

Станчев 1995: Красимир Станчев, „Отец Едуардо от Торино и българската павликянска книжнина“. G. Dell'Agata (ed.) *La rinascita nazionale bulgara e la cultura italiana. Atti del 5° Convegno italo-bulgaro (Pisa 24-28 settembre 1990) / Доклади от Петия Българо-италиански симпозиум (Пица 24-28 септ. 1990)*. Ed. Filologia e litterature slave [4]. Roma: La Fenice, 1995, 169-181.

Стојчић 1913: Исидор Стојчић, *Знаменити земунски Срби у XIX. веку. Део I*. Земун: Штампарија И. Стојчића, 1913

Стоянов 1957: Маньо Стоянов, *Българска възрожденска книжнина : аналитичен репертоар на български книги и периодични издания. 1806-1878*. Т. 1. Под ред. на Александър К. Бурмов. София: Наука и изкуство, 1957.

Суботић 1877: Јосиф Суботић, „Ко је крив?“. И. Огњановић (ур.). *Јавор: лист за забаву, поуку и књижевност*. Бр. 8 (Год. I). Нови Сад: Српска народна задружна штампарија, 1877, 243-250. <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb11353233?page=128,129> (приступљено: 21.07.2023)

Тодоров 2010: Тодорат Ат. Тодоров, Георги Риков и др. „стопанин“. Мария Рачева, Тодорат Ат. Тодоров (съст.). *Български етимологичен речник ТОМ VII; слџво – терјасвам*. София: Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ / Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 2010, 477-479. https://ibl.bas.bg/lib/ber_7_000-976/#page/477/mode/1up (приступљено 25.02.2023)

Ујес 2014: Алојз Ујес, „Позоришна култура на тлу Бачке 1718-1918.“ М. Матицки, В. Јовић (ур.). *Бачка кроз векове: слојеви култура Бачке: зборник радова*. Београд : Вукова задужбина, 2014, 355-464.

Batušić 1968: Nikola Batušić, „Uloga Njemačkoga kazališta u Zagrebu u hrvatskom kulturnom životu od 1840. do 1860.“ М. Matković (ur.). *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*. Knj. 353. Zagreb: JAZU, 1968, 395-574. <https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=iiif.v.a&id=171998&tify={%22panX%22:0.257,%22panY%22:0.505,%22view%22:%22thumbnails%22,%22zoom%22:0.646}> (приступљено 04.04.2023)

Batušić 1978: Nikola Batušić, *Povijest Hrvatskoga kazališta*. Zagreb: Školska knjiga, 1978.

- Batušić 1990: Nikola Batušić, „Domorodno teatralno društvo, Zagreb (1840-1841): utvrđene predstave.“ B. Hećimović (ur.). *Repertoari kazališta, kazališnih družina i grupa, partizanskih kazališta, festivala, smotri i susreta*. ed. Repertoar hrvatskih kazališta: 1840-1860-1980. Knj. 1. Zagreb: 1990, 20-23. <https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=iiif.v.a&id=215062&tify={%22panX%22:0.254,%22panY%22:0.579,%22view%22:%22thumbnails%22,%22zoom%22:0.415}> (приступљено 04.14.2023)
- Bogdanović 1986: Dimitrije Bogdanović, „košuta“. D. Živković (ur.). *Rečnik književnih termina*. Beograd: Nolit, 1986, 586.
- Dukat 1916: Vladoje Dukat, „Dvije tri o životu i književnom radu Požežanina Antuna Nagya“. *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Razreda historičko-filologičkoga*. Br. 93 (knj. 214). Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1916, 113-164. <https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=iiif.v.a&id=169822> (приступљено 02.08.2023)
- Engler 2012: Tihomir Engler, „Status i značenje Nagyove Genové: *prijevod* Schmidova predložka, njegova *obrada* ili *samosvojno književno djelo*?“. Z. Malić (ur.). *Književna smotra: časopis za svjetsku književnost*. Sv. 164/165 (God. 44). Zagreb: Hrvatsko filološko društvo i Sveučilišna naklada Liber, 2012, 75-89.
- Epting & Bihl 1987: Karl Epting; Liselotte Bihl, *Bibliographie französischer Übersetzungen aus dem Deutschen : 1487 – 1944 = Bibliographie de traductions françaises d’auteurs de langue allemande*. In Verbindung mit Kurt Wais. Bd. 1. Periode I-V : (1487-1870). Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1987. <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/9783110930092/html> (приступљено 13.07.2023)
- Finkous 1920: Eduard Finkous, „Die Genovefa-Schauspiele des Böhmerwaldes“. O. Weber (Hrgs.). *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen*. H. 1/2 (Bd. LVIII). Prag: Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen / Literarische Beilage, 1920, 39-74. <https://www.digitalniknihovna.cz/kvkli/view/uuid:28c51fe7-6c69-4d1d-9b0a-91f48a9cfbdc?page=uuid:5be78023-18ba-11e5-8c55001b21d0d3a4> (приступљено 09.02.2023)
- Füller 2006: Klaus Dieter Füller, *Erfolgreiche KinderBuchautoren des Biedermeier: Christoph von Schmid, Leopold Chimani, Gustav Nieritz, Christian Gottlob Barth; Von der Erbauung zur Unterhaltung*. Kinder- und Jugendkultur, -literatur und – medien: Theorie – Geschichte – Didaktik. Bd. 42. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2006.
- Galinec 1936: Franjo Galinec, „Prilozi za motiv ‘nesretna i gonjena djevojka’ u hrvatskoj kajkavskoj književnosti XVIII. stoljeća“. D. Boranić (ur.). *Zbornik za narodni život i*

običaje južnih Slavena. Sv. 2 (Knj. XXX). Zagreb: Jugosl. akad. znanosti i umjetnosti, 1936, 1-16. <https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=iiif.v.a&id=177991&tify={%22panX%22:0.206,%22panY%22:0.738,%22view%22:%22info%22,%22zoom%22:0.312}>

(pristupljeno 07.02.2023)

Golz 1897: Bruno Golz, *Pfalzgräfin Genovefa in der deutschen Dichtung*. Leipzig: Teubner, 1897. <https://archive.org/details/pfalzgrfingenov01golzgoog/mode/2up> (pristupljeno 08.02.2023)

Grimm 1869: Jacob Grimm, *Kleinere Schriften*. Vierter Band. Berlin: Ferd. Dümmlers Verlagsbuchhandlung, 1869. https://books.google.de/books?id=NacfAAAAMAAJ&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

(pristupljeno 17.03.2023)

Karasek/Horak 1972: Alfred Karasek und Karl Horak, *Das Deutsche Volksschauspiel in der Batschka, in Syrmien und Slawonien*. Ausg. Schriftenreihe der Kommission für Ostdeutsche Volkskunde in der Deutschen Gesellschaft für Volkskunde e.V. Bd. 11. Marburg: N. G. Elwert Verlag, 1972.

Kukuljević-Sakcinski 1860: Ivan Kukuljević Sakcinski, *Bibliografija hrvatska: tiskane knjige*. Sv. 1. ed. Bibliografija jugoslavenska. Knjiga prva. Zagreb: D. Albrecht, 1860. <https://library.foi.hr/dbook/index.php?B=1&item=X00174> (pristupljeno 08.04.2023)

Lehmann-Brauns 1996: Elke Lehmann-Brauns, „*Fraukirch: St. Maria; Lockvogel Genovefa*“. *Die alten Dorfkirchen der Eifel; Zeiten, Zank, und Zauber, Mit Fotos der Autorin*. 2. Aufl. Köln: Bachem, 1996, 58-53.

Majhut 1999: Berislav Majhut, „Genoveva i Robinson“. D. Blažina (ur.). *Književna smotra. Časopis za svjetsku književnost*. Sv. 2-3 (Knj. 112-113). Zagreb: Hrvatsko filološko društvo i Sveučilišna naklada Liber, 1999, 121-142.

Majhut/Lovrić 2010: Berislav Majhut i Sanja Lovrić, „Središnji motiv *Genoveve* i njegove reinkarnacije u hrvatskoj dječjoj književnosti“. B. Tafra (ur.). *Kroatologija : časopis za hrvatsku kulturu, društvo i povijest*. Br. 1 (God. 1). Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2010, 149-168. <https://hrcak.srce.hr/file/90660> (pristupljeno 09.04.2023)

Matić 1968: Tomo Matić, „Motiv *Genoveve* u starijoj hrvatskoj književnosti“. Lj. Jonke (ur.). *Građa za povijest književnosti hrvatske*. Knj. 29. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1968, 41-101.

- Schmidt 1962: Leopold Schmidt, *Das deutsche Volksschauspiel: ein Handbuch*. Berlin: Erich Schmidt Verlag, 1962. <https://www.gbv.de/dms/hebis-mainz/toc/091687373.pdf> (приступљено 11.04.2023)
- Seuffert 1877: Bernhard Seuffert, *Die Legende von der Pfalzgräfin Genovefa*. Würzburg: Thein, 1877. https://books.google.de/books?id=9F44AQAAIAAJ&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (приступљено 10.04.2023)
- Šafařík 1865: Paul Joseph Šafařík, *Paul Jos. Šafařík's Geschichte der Serbischen Literatur*. Josef Jiriček (Hrgs.). Ausg. Paul Jos. Šafařík's Geschichte der Südslawischen Literatur. III. Das Serbische Schriftthum. Prag: Verlag von Friedrich Tempsky, 1865. <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10810514?page=,1> (приступљено 11.04.2023)
- Šimčik 1935: Antun Šimčik, „Predstava ‘Genoveve’ u pavlinskoj gimnaziji senjskoj 1734“. M. Barada (ur.). *Croatia Sacra: Arkiv za crkvenu povijest Hrvata*. Sv. 9 i 10 (God. 5). Zagreb: Hrvatska bogoslovska akademija, 1935, 142-147.
- Wille 1969: Joseph Wille, *Die Jugenderzählungen Christoph von Schmid's : Studien zum Volkslesestoff des 19. Jahrhunderts*. Frankfurt: Lütgeneder, Kr. Warburg/ Westf., 1969.
- Zhang 1998: Yuan Zhi Zhang, *Die Legendenstoff der heiligen Genoveva in dramatischen Bearbeitungen vom Barock bis zum Realismus*. Europäische Hochschulschriften. Reihe I. Deutsche Sprache und Literatur. Bd. 1697. Frankfurt am Main: Peter Lang, 1998.

7. Прилози

ПРИЛОГ бр. 1:

Превод одговарајућих делова текста VII и VIII издања Шмидове „Геновеве“

- 1) „Гроф је затрубио још пар пута, [...]“ (VII) / „Гроф је затрубио још два-три пута, [...]“ (VIII);
- 2) „Раширио је преко једног парчета стене покрај ватре, [...]“ (VII) / „Раширио је преко ниског парчета стене, погодног за седење, покрај ватре, [...]“ (VIII);
- 3) „[...] тек сад ми је драго што ми Маври нису расцепили моју стару седу главу [...]“ (VII) / „[...] тек сад ми је драго што ми Сарацени нису расцепили моју стару седу главу [...]“ (VIII);
- 4) „Ах, да сам то раније видео, молио бих драгог Бога за то [...]“ (VII) / „Ах, да сам то раније видео, молио бих драгог Бога да и нама то пода“ (VIII).
- 5) „[...] да је Геновеву дуго за мртву држала [...]“ (VII) / „[...] да је мислила како је Геновева већ дуго мртва [...]“ (VIII);
- 6) „Веровали смо да сте Ви и Ваше драго дете давно умрли страшном смрћу [...]“ (VII) / „Веровали смо да сте Ви и Ваше драго дете у дивљини умрли страшном смрћу [...]“ (VIII);
- 7) „[...] ова девица је Берта, добра девојка која ју је у затвору посећивала, [...]“ (VII) / „[...] ова девица је Берта, добра девојка која је пре седам година дошла до прозора њеног затвора, [...]“ (VIII).

ПРИЛОГ бр. 2:

Бискупов говор из седамнаестог поглавља друге групе оригиналних текстова Шмидове „Геновеве“

“Nun hat der Herr erfüllt, was mich sein Geist vorhersehen ließ! Er hat Dir, meine Tochter, und Euch allen hier ein größeres Glück bereitet, als alle Güter, Freuden und Ehren dieser Welt, das aber mit großen Leiden anfang, wie alles wahre Heil auf Erden anfangen muß. Das Leiden ist der Weg zur christlichen Vollkommenheit, der einzig wahren Bildung des Menschen, gegen die alles Irbliche Staub ist, und die allein uns der Seligkeit des Himmels fähig macht. Diesen Weg hat Gott Euch alle geführt. Genovefa wurde in dem Vertrauen auf Gott, der Geduld im Leiden, der Verfühlichkeit gegen Feinde, und in andern schönen, liebenswürdigen Eigenschaften wahrer Christen geübt; ja ihre Tugend wurde durch die Blut des Leidens zum reinsten Golde geläutert. Graf Siegfried kam durch bittere Erfahrung zur Erkenntniß, welchen unermesslichen Jammer heftige Leidenschaften anrichten können; das Elend, das er sich selbst und denjenigen bereitet hat, die er von allen Menschen auf Erden liebt und ehrt, überzeugte ihn von der Nothwendigkeit, sich selbst zu überwinden, und die Leidenschaften der Herrschaft der Vernunft zu unterwerfen. Auch der kleine Schmerzreich lernte in der Wüste Gott mehr erkennen, als es bei den manerlei Zerstreungen in einem gräßlichen Schlosse oder herzoglichen Pallaste hätte geschehen können; hätte Gott ihn vom Hofe, wo es nie an Schmeichlern fehlt, nicht in jene Wüste verfest, so würden wir die lieblichen Blüthen künftiger Tugenden, die uns mit so schonen Hoffnungen erfüllen – diese holde Demuth, diese Unschuld, diese Aufrichtigkeit, diese Folgsamkeit, diese Genügsamkeit – velleicht nicht an ihm erblicken. Genovefas ehrwürdige Aeltern, denen durch die Nachricht von dem Tode ihrer geliebten Tochter alle Freuden und aller Trost auf Erden genommen ward, richteten ihre Blicke mehr himmelwärts; sie sahen es immer mehr ein, wie Alles hier auf Erden so gar eitel und nichtig, und wahre, ungetrübte Seligkeit nur in jener bessern Welt, in dem Himmel, zu finden sey, wo kein böser Mensch unsre Ruhe stören kann, wo keine Thräne mehr geweint wird, wo kein Tod und keine Trennung mehr ist. Die innigste Sehnsucht nach dem bessern Leben erfüllte ihr Herz, und machte ihnen den Tod, den die Menschen so sehr fürchten und scheuen, wünschenswerth – als einen Engel Gottes, der und sanft heimbringt in unser wahres Vaterland, zu unserm lieben Vater im Himmel. Und nun, nachdem Alle so an Erkenntniß und Tugend gewonnen und das schöne Ziel ihrer Leiden erreicht hatten, hat Gott uns Alle, so wie wir damals, als wir uns das letzte Mal sahen, beisammen standen, wunderbar und gegen alle Erwartung jetzt wieder zusammen geführt, und heute ist der Tag erschienen, da wir Alle Ihm für seine väterliche Führungen mit Freudenthränen danken; und keines von uns Allen fehlt, nur ist unsre Zahl noch um dieses liebe Kind hier vermehrt worden“ (Schmid 1835: 133-135).

Превод на српски језик:

„Сада је Господ испунио оно што је његов Дух прорекао! Он је теби, кћери моја, и свима вама овде донео већу срећу од свих добара, радости и почести на овоме свету, која је пак почела великим страдањима, као што свако право спасење на земљи мора да почне. Патња је пут ка коначном савршенству, једино право формирање човека, наспрам ког је све земаљско прах и које нас једино чини способним за небеско блаженство. Овим вас је путем Бог све водио. Геновева је била увежбавана поверењу у Бога, стрпљењу у патњи, праштању непријатељима и другим лепим, љупким врлинама истинског хришћанства; да, њена врлина је жаром патње била пречишћена до чистог злата. Гроф Зигфрид је горким искуством дошао до спознаје о неизмерној беди коју могу изазвати насилничке страсти; беда коју је нанео самоме себи и онима које воли и поштује више од свих људи на земљи, уверила га је у неопходност побеђивања самога себе и подвргавања страсти власти разума. Мали Шмерценрајх је такође у пустињи научио да препозна Бога више него што би се то могло постићи међу разним сметњама у грофовском замку или војводској палати; да га Бог са двора, где преваранта никад не недостаје, није поставио у ту пустињу, можда ове љупке цветове будућих врлина које нас испуњавају толиким надама – ову љупку понизност, ову невиност, ову искреност, ову послушност, ову скромност – на њему не бисмо уочили. Геновевини пречасни родитељи, који су, вешћу о смрти своје највољеније ћерке, били лишени сваке радости и утехе на земљи, управљали су своје погледе ка небу; све више су увиђали како је овде на земљи све тако узалудно и ништавно, а да се истинско, несметано блаженство може наћи само у оном, бољем свету, на небу, где нема злих људи који могу узнемирити наш мир, где више неће пасти ни кап сузе, где више нема смрти ни раздвајања. Најдубља чежња за бољим животом испунила је ваша срца и учинила смрт, које се људи тако много плаше, пожељном – као анђеоло Божији, који нас враћа кући у нашу праву домовину, нашем драгом Оцу на небесима. И сада, након што су сви стекли толико знања и врлина и достигли лепо циљ свога страдања, Бог нас је све загрлио, као што смо то ми учинили када смо се последњи пут видели, чудесно и против свих очекивања, сада окупљени поново, и данас је дошао дан када му сви са сузама радосницама захваљујемо за очинско вођство; и нико од нас не недостаје, још је наш број увећан овим драгим дететом овде“.

ПРИЛОГ бр. 3

Превод делова оригиналног текста трећег и шестог издања Шмидове „Геновеве“ приказаних у табели на српски језик

„Геновева“ (1817)	„Геновева“ (1835)
<p>„Сада гроф, да призове своје људе, узе сребрну ловачку трубу са стране и затруби у њу тако да је звук стоструко одјекнуо са стена. <u>Дечак</u>, који никада у свом животу није чуо тако нешто, био је одушевљен дивним звуком и одмах је покушао сам да затруби – а вољена мајка се насмешила, иако су јој очи биле пуне суза (Schmid 1817: 112).“</p>	<p>„Сада гроф, да призове своје људе, узе сребрну ловачку трубу, <u>која му је на златном ланцу висила</u> са стране, и затруби у њу тако да је звук стоструко одјекнуо са стена. <u>Шмерценрајх</u>, који никада у свом животу није чуо тако нешто, био је одушевљен дивним звуком. <u>Хтео је да изблиза погледа ловачку трубу, питао је од чега су труба и ланац и одмах покушао да затруби. Али тонови које је произвео нису звучали баш пријатно.</u> А вољена мајка се насмешила, иако су јој очи биле пуне суза“ (Schmid 1835: 112).</p>
<p>„<u>На глас трубе</u> дошли су витезови и слуге грофове [...]“ (Schmid 1817: 112).</p>	<p>„Гроф је затрубио још пар пута и на глас трубе дошли су витезови и слуге грофове [...]“ (Schmid 1835: 112).</p>
<p>„Сви су стајали с поштовањем и ћутке околу; јер су видели <u>да гроф и жена и дете имају очи пуне суза</u>“ (Schmid 1817: 112).</p>	<p>„Сви су стајали с поштовањем и ћутке околу; сви су били жељни да чују ко су жена и дете“ (Schmid 1835: 113).</p>
<p>„Гроф им је укратко испричао најважније појединости <u>целе приче</u>, а затим је поделио наређења својим људима“ (Schmid 1817: 113).</p>	<p>„Гроф им је укратко испричао најважније појединости Геновевиног спасавања, а затим је поделио наређења својим људима“ (Schmid 1835: 113).</p>

<p>„На почетку, највише се чудило <u>дечак</u> коњаницима“ (Schmid 1817: 115).</p>	<p>„Највише се зачудио када је видео витезове <u>како на коњима долазе у долину</u>“ (Schmid 1835: 115).</p>
<p>„То је заиста један леп поклон са неба! Зар не, мајко, да смо ми за то знали, ми бисмо драгог Бога и за то молили? То би нам ове зиме заиста користило!“ (Schmid 1817: 115)</p>	<p>„То је заиста један леп и <u>чудесан</u> поклон са неба! <u>Ти си ми већ причала о томе, драга мајко, али нисам замишљао да је то тако лепо.</u> Ах, да сам раније видео, молио бих драгог Бога за то. Зар нам не би то ове зиме заиста користило, драга мајко?“ (Schmid 1835: 115–116)</p>
<p>„То би била штета зато!“, рече он“ (Schmid 1817: 116).</p>	<p>„То би била штета зато!“, рече он, <u>‘оне су заиста прелепе’</u>“ (Schmid 1835: 116).</p>
<p>„У тренутку када је Геновева изашла из <u>мале шуме</u> кроз коју је водио пут и угледала Зигфридсбург пред собом – одједном су зазвонила сва звона у Зигфридсбургу, <u>а сузе људи су текле још обилније. Народ је ово организовао а да им нико није рекао да то ураде и само су чекали док не виде Геновеву како долази издалека.</u> У близини Зигфридсбурда бројност људи није могла бити занемарена, а гужва је била неописива“ (Schmid 1817: 120).</p>	<p>„У тренутку када се Геновева појавила на брежуљку преко ког је водио пут и угледала Зигфридсбург пред собом, одједном су тамо зазвонила сва звона. <u>Народ је препознао свемогућу промисао Божју у спасењу Геневе и њен повратак је сматрао светом свечаношћу. Због тога су људи хтели да прославе њен улазак у Зигфридсбург звоњавом.</u> Када је Геновева <u>зачула тонове звона, поново је била дирнута до суза, а сузе безбројних људи такође су потекле обилније. Да, опште гануће се претворило у молитву, која је уздизала сва срца ка небу. Сви су хвалили и славили Бога.</u> У близини Зигфридсбурга бројност људи није могла бити занемарена, а гужва је била неописива“ (Schmid 1835: 120).</p>
<p>„Верна <u>девојка</u> је од сада била стално уз <u>њу</u>, а <u>Геновева</u> није дозвољавала да је нико осим ње служи“ (Schmid 1817: 125).</p>	<p>„Од сада је, међутим, верна Берта стално остајала око Геневе, која није</p>

	дозвољавала да је нико осим ње служи“ (Schmid 1835: 125).
--	--

ПРИЛОГ бр. 4:

Преводи Шмидове „Геновеве“ на француски према „Библиографији француских превода са немачког језика: 1487-1944“ („Bibliographie française d'œuvres traduites du français en allemand: 1487-1944“) (Schmid 1835: 125).¹⁴¹

I 2068 Schmid, Christoph von: Histoire de Geneviève de Brabant / par l'auteur des Œufs de Pâques. – Paris : Levrault, 1829. – 449 p. ;¹⁴² 16°

II 2794 Schmid, Christoph von: Petite bibliothèque catholique du premier âge / [contes trad. et imités de l'allemand du chanoine Schmid]. – Paris : 20, rue Cassette, 1835. – Vol. 1-5: titre lithogr. ; 24°

5. Geneviève de Brabant. La guirlande de houblon

III 2864 Schmid, Christoph von: Geneviève de Brabant ... – Paris : Dupont, 1835. – 160 p. ; 16°

IV 2865 Schmid, Christoph von: Geneviève de Brabant: histoire touchante du vieux temps ... ; trad, librement. – Lille : Lefort, 1836. – Vol. 1.2 : pl. ; 16°

– – Ibid., 1840. – 210 p. : pl. ; 16°

– – 3° éd. – Ibid., 1845. – 210 p. : pl. ; 16°

V 2866 Schmid, Christoph von: Geneviève / trad. par *Louis Friedel*. – Tours : Mame, 1836. – 179 p. ; 16°

– – 2° éd. – Ibid., 1838. – 180 p. : pl. ; 16°. – (Bibliothèque de la jeunesse chrétienne)

– – 3° éd. – Ibid., 1842. – 180 p. : pl. ; 16°. – (Œuvres complètes / Christoph von Schmid)

¹⁴¹ Издања представљамо држећи се хронолошког реда њиховог објављивања.

¹⁴² Направљена је библиографска грешка. Наиме, ово издање има 136 страна.

-- 5e éd. – Ibid., 1848. – 140 p. : pl. ; 16°. – (Bibliothèque de la jeunesse chrétienne)

VI 2867 Schmid, Christoph von: Geneviève : ancien épisode ... / trad. par M. M***. – Châtillon-sur-Seine : Cornillac, 1838. – 180 p. ; 16°

VII 2868 Schmid, Christoph von: Geneviève / trad. par F.-C. Gérard. Suivie du Perroquet / par Nelsl. – Paris : Langlumé et Peltier, 1839. – 211 p. ; 16°

VIII 2869 Schmid, Christoph von: Geneviève de Brabant ... / chanoine C. Schmid. – Paris : Pitois-Levrault, 1839. – 140 p. : pl., titre lithographié ; 16°

-- Paris : Langlois et Leclercq, 1842. – 140 p. : pl., titre lithographié ; 16°

-- Ibid., 1845. – 140 p. : pl., titre lithographié ; 16°

IX 2870 Schmid, Christoph von: Geneviève de Brabant / trad. et imité du chanoine Schmidt [sic] par l'abbé Laurent. – Paris : Ardant frères, 1842. – 162 p. : fig. ; 16°. – (Bibliothèque religieuse, morale, littéraire)

X 2752 Schmid, Christoph von: Œuvres complètes du chanoine Schmid: nouv. trad. d'après l'éd. définitive de 1841, 1842 et 1843 ... / (avertissement du traducteur signé: Val.P.). – Paris: Le Clère, 1844-1845. – Vol. 1-14; 16°

10. Clara. Angèlique. Geneviève de Brabant

XI 2574 Schmid, Christoph von: Œuvres complètes: nouv. trad. d'après l'édition définitive de 1841 – 1844; seule trad. franç. où les contes sont rangés dans l'ordre méthodique voulu par l'auteur. – Paris: Le Clère, 1843-1874. – Vol. 1-42 : pl. ; 16°

29. 30. Geneviève de Brabant. – 1844. – Vol. 1.2

XII 2871 Schmid, Christoph von: Geneviève de Brabant / chanoine Schmidt [sic]. Trad. catholique par l'abbé Laurent. – Paris : Ardant frères, 1846. – 162 p. : fig., couv. ill. ; 16°. – (Bibliothèque religieuse, morale, littéraire)

XIII 4420 Schmid, Christoph von: Geneviève / trad, de l'alle. par Louis Friedel. – 6e éd. – Tours : Mame, 1851. – 140 p. ; 16°

-- 7e éd. – 1853

- 8e éd. – 1856
- 9e éd. – 1858
- 10e éd. – 1861
- 11e éd. – 1863
- 12e éd. – 1866
- 13e éd. – 1868
- 14e éd. – 1869

XIV 4421 Schmid, Christoph von: Geneviève de Brabant / trad. catholique par l'abbé *Laurent*. – Paris : Ardant, 1852. – 162 p. : fig., couv. ill. ; 16°. – (Bibliothèque religieuse, morale, littéraire)

- 1853
- 1855
- 1856
- 1858
- Limoges : Ardant, 1860. – 162 p. : fig. ; 16°
- Ibid., 1862
- Ibid., 1864

XV 4422 Schmid, Christoph von: Geneviève de Brabant : histoire touchante du vieux temps / trad. librement de l'allemand du chanoine Schmid. – 4e éd. - Lille : Lefort, 1852. – 214 p. : pl. ; 16°

XVI 4313 Schmid, Christoph von: Contes du chanoine Schmid. – Paris : Lehuby, 1853. – Pl. ; 16°

Agnès. Geneviève
[...]

XVII 4314 Schmid, Christoph von: Contes / trad. nouv., ill. ... par Marckl. – Paris : Lehuby, 1854. – Pl. ; 16°

1re série
2re série [pour les enfants de 10 à 14 ans]

Contient: Nouveaux petits contes pour les enfants: Le rosier. La mouche. Sept nouveaux contes: Henri d'Eichenfels. La colombe. La veille de Noël. Le bon Fridolin et le méchant

Thierry. Le serin. La chapelle de la forêt. Le vrai courage. Marie, ou La corbeille de fleurs. Itha, comtesse de Toggenbourg. Geneviève. Clara. Timothée et Philemon. Wilhelmine Grünheim. Claire. Eustache

XVIII 4423 Schmid, Christoph von: Histoire de Geneviève de Brabant / par l'auteur des Œufs de Pâques [le chanoine Schmid]. – Paris : Berger-Levrault, 1859. – 131 p. : pl. ; 16°
– – Ibid., 1863. – 131 p. ; 16°

XIX 4320 Schmid, Christoph von: Contes / trad. de l'abbé *Macker*. Ed. ill. par G. Staal. – Paris : Garnier, 1861-1862. – Vol. 1.2 : fig., pl. ; 8°

1. La colombe. Le serin. Le ver luisant. Les œufs de Pâques. Le petit mouton. La mouche. La croix de bois. L'enfant perdu. La chapelle de la forêt. Rose de Tannembourg. La veille de Noël. Ludovico. Henri d'Eichenfels. La corbeille de fleurs. Geneviève de Brabant

XX 4302 Schmid, Christoph von: Œuvres choisies. – Tours : Mame, 1862. – Vol. 1-4 : pl. ; 16°. – – (Bibliothèque de la jeunesse chrétienne) Vol. 1.2

2. Geneviève. La veille de Noël. Les œufs de Pâques

XXI 4303 Schmid, Christoph von: Œuvres choisies. – Tours : Mame, 1863. – Vol. 1-4 : pl. ; 16°

2. Geneviève. La veille de Noël. Les œufs de Pâques

[...]

1. 2. 1866

[...]

1. 2. 1868

1-4. 1870

XXII 4321 Schmid, Christoph von: Contes / [trad. nouv. par A. *Bordot*], – Paris : Vermot, 1863. – Vol. 1-8 : fig., pl. ; 16°

3e série. T. 1. Louis, le petit émigré. Suivi de: Marie, ou La corbeille de fleurs. Geneviève de Brabant. Les deux frères. Anselme. Le nid. Eustache

XXIII 4424 Schmid, Christoph von: Geneviève de Brabant : trad. nouv. – Paris : Lethielleux, 1864. – 120 p. : pl. ; 16°. – (Nouvelle bibliothèque morale et amusante)

XXIV 4425 Schmid, Christoph von: Geneviève de Brabant. [La poudre à canon (apocryphe)]. Trad. catholique revue par l'abbé J***. – Limoges : Ardant, 1864. – 143 p. : fig. ; 16°. – (Bibliothèque religieuse, morale, littéraire pour l'enfance et la jeunesse)

XXV 4315 Schmid, Christoph von: Contes / trad. de l'abbé *Mocker*. Ed. ill. par G. Staal. – [S. 1.], 1857-1868. – Vol. 1-4 : fig., pl. ; 16° La couverture porte: Contes choisis de Schmid

1. La colombe. Le serin. Le ver luisant. Les œufs de Pâques. Le petit mouton. La mouche. La croix de bois. L'enfant perdu. La chapelle de la forêt. Ludovico. Genèviève de Brabant. – (1868)

XXVI 4426 Schmid, Christoph von: Geneviève de Brabant / trad, catholique revue par l'abbé J***. – Limoges : Ardant et Thibaut, 1868. – 120 p. ; 16°. – (Bibliothèque religieuse, morale, littéraire pour l'enfance et la jeunesse)

XXVII 6649 Schmid, Christoph von: Geneviève / trad. par *Louis Friedel*. – 15e éd. – Tours : Mame, 1871

XXVIII 6650 Schmid, Christoph von: Geneviève de Brabant / trad. catholique revue par l'abbé J***. – Limoges : Ardant et Thibaut, 1871. – 120 p. ; 16°

ПРИЛОГ бр. 5:

Превод делова текста шеснаестог поглавља Шмидове „Геновеве“

са немачког на српски језик

- 1) „Волф целе ноћи није имао мира. Пре сванућа наредног дана он је био потпуно наоружан, те је пробудио јахаче, помогао у храћењу и оседлавању коња, припремио се да без престанка хита, а затим је узјахао и са осталим јахачима кренуо напред. Увек је јахао пред свима и довикивао им по сто пута дневно: „Живо, другови, напред, напред!“ – и тако је пролазио дан за даном,

од раног јутра до касно у ноћ. Када су га јахачи упитали: „Зашто тако журите, господине шталмајсторе?“ – рекао је: „Помислите на жалост родитеља којој ћемо стати на крај! Ако частан човек може да уштеди патнику макар и неколико тужних часова, не треба дозволити да га иједна тешкоћа омете, нити треба да штеди своје кости. Ми често храбро спасавамо наносећи ране и изазивајући сузе – сада, бар једном, јашимо храбро да лечимо ране и сушимо сузе. Ха, узвикнуо је он, волео бих да овај коњ има крила, као онај кога сам једном разузданог видео – не сећам се где, и то ми се учинило чудесним!“ – и потом поново подбоде коња“ (Schmid 1817: 126-127).

- 2) „Један стари витез, у чијем је замку Волф са коњаницима преноћио, рекао му је да побожни бискуп који је венчао Геновефу и Зигфрида удаљен само неколико сати одатле, јер освећује новоизграђену цркву. „Морамо брзо тамо! – рекао је Волф. – Свети човек мора дознати за радосне гласове које носимо. А пошто је он веома искусан и мудар господин, желим да га замолим за добар савет како бих најбоље могао да пренесем своју поруку војводи и војвоткињи. Успут сам о томе доста размишљао и нисам смислио ништа паметно. Најрадије бих им одмах викао издалека: Геновефа је поново пронађена! Она живи! Али ако с врата упасти у кућу ипак не иде. – Ја сам стари ратник, и до сада сам само по гласинама знао како је то бити уплашен. А ипак – чудесно је! – речи: „Грофица живи!“ су ме толико уплашиле да сам задрхтао и још увек осећам страх од главе до пете. Никада не бих веровао да радост може толико уплашити, а ако је тако код других људи, овај ужас радости могао би да као убије родитеље, као стрела испалена право у срце. Да постепено пред њих износим читаву ствар, да паметно користим речи, да усмеравам разговор – једноставно не умем. Један од нас уме само мачем да влада, не и језиком . Часни господин сигурно ће изнаћи савет. Јер он у основу разуме како да се кроз речи односи нежно према срцу“. Волф је одмах одјахао, испричао бискупу све што се догодило и затим изнео своју сумњу“ (Ibid: 127-128).

ПРИЛОГ бр. 6:

Геновевино писмо Зигфриду
(превод Јована Балугџића)¹⁴³

„Предрагій супруже! Овдѣ на студеномъ камену моє тамнице лежећи, пишемъ ти. Кадъ ты ово усчиташъ, моє ће тѣло већ у гробу трунути. Јоштъ неколико сатій, па одохъ предъ судъ¹⁴⁴ божій. Я самъ као преступница на смртъ осуђена. Али, Богъ ми є свѣдокъ,¹⁴⁵ я на правди животъ губимъ. Ово признаемъ предъ нѣговимъ лицемъ и на устима тамногъ могъ гроба¹⁴⁶. Вѣруй ми ни съ каквомъ лажомъ съ овогъ свѣта¹⁴⁷ неполазимъ!“

„Ахъ! драгій супруже! Самогъ ме є тебе жао. Знамъ я, ты си страшно преваренъ, другчіє небы ты твою Геновеву и безлобно¹⁴⁸ дѣтенце да се убіє наредіо. Али, кадъ обмани той у трагъ уђешъ, немой се лютити¹⁴⁹! Ты си мене увѣкъ любіо. Ты ниси кривъ, што ћу я погинути. Све є то по божіој наредби¹⁵⁰!“

„Моли се Богу, и кай се¹⁵¹ збогъ твоє наглости. Неосуђуй никога докъ га неслухашъ. Ово нек’ ти є послѣдня¹⁵² у хитњи изречена пресуда. Гледай да ово єдно рђаво дѣло — комъ си ты найманѣ кривъ — са хиляду добры поправишъ. То є све¹⁵³, што ти валя¹⁵⁴ чинити. Ядиковати и себе гристи ништа непомаже. Па онда сѣти се¹⁵⁵ и неба, у комъ ћешъ се съ твоіомъ Геновевомъ састати¹⁵⁶. Тамо ћешъ нѣну невиность и

¹⁴³ Одговарајућа места немачког оригинала и Бобчевог превода в. у: Schmid 1829: 26-29; Шмид 1872: 18-20.

¹⁴⁴ Шмид: „Richterstuhle“ (судијска столица/судијско место); Бобчев: „сждъ“

¹⁴⁵ Шмид: „Gott weiß es, [...]“ (Бог зна); Бобчев: „Богъ ми є свидѣтель, [...]“

¹⁴⁶ Шмид: „am Rande der Ewigkeit“ (на рубу вечности); Бобчев: „предъ зынжлитѣ уста на гроба“

¹⁴⁷ Шмид: „aus der Welt“ (са света); Бобчев: „отъ този свѣтъ“

¹⁴⁸ Шмид: „dein Kind“ (своје дете); Бобчев: „невинното ѝ дѣте“ (Иако Бобчев користи другачији придев него Балугџић, чињеница да у оригиналном тексту придев изостаје, упућује на блискост српског и бугарског текста.)

¹⁴⁹ Шмид: „bekümmere dich nicht so sehr“ (немой се много бринути); Бобчев: „не дѣй са разлутѣва“

¹⁵⁰ Шмид: „Es ist nun einmal Schickung Gottes so“ (То је Божје провиђење); Балугџић: „по-воля Божія“ (Иако су сва три употребљена појма веома блиска – Божје провиђење, наредба и воља – први међу њима надређени је појам у односу на наредна два, која пак имају синонимно значење)

¹⁵¹ Шмид: „Bitte aber doch Gott deine Uebereilung ab“ (Тражи од Бога опрост; подвукла С.Т); Бобчев: „Моли са Богу, и кай са“

¹⁵² Шмид: „dein erstes auch dein letztes“ (прва и последња); Бобчев: „послѣдня“

¹⁵³ Шмид: „Das ist das Beste“ (то је најбоље); Балугџић: „Гуј є всичко“

¹⁵⁴ Шмид: „kannst“ (можеш); Бобчев: „трѣба“

¹⁵⁵ Шмид: „denke“ (мисли); Бобчев: „напомняй“

¹⁵⁶ Шмид: „wieder sehen“ (поново видиш); Бобчев: „са сберешъ“

вѣрность познати. Тамо ћешь првый путь видити и твогъ сина, за когъ овдѣ нећешь да знашь¹⁵⁷. Тамо насъ никакви душмани¹⁵⁸ неће раставити.“

„Али, я юштъ мало имамъ на земљи живити.. Послѣдню мою дужность свршила самъ, и мою невинность теби одкрила и показала.“

„Благодарим ти на любви, коіомъ си ме у срећне¹⁵⁹ наше дане любію. Мою любовъ къ теби носимъ са мною у гробъ.“

„Сѣти се мои добры родителя. Буди ймъ мѣсто сина¹⁶⁰. Тѣши й у нѣиной тузи. Ахъ, немогу выше да пишемъ, еръ ми се смртный часъ¹⁶¹ приближуе. Кажи ймъ да нѣина Геновева нѣе никаква преступница — да самъ на правди¹⁶² страдала — да й и на смртномъ момъ концу нисамъ заборавила¹⁶³ — да ймъ за све, све, што су ми чинили, срдчно благодаримъ.“

„Голоса, ону заслѣплѣну¹⁶⁴ луду, немой у ярости да убіешъ. Опрости му као што му я праштамъ; чуешъ ли ме? Молимъ те за то. Я нећу никакву злобу са мною у гробъ¹⁶⁵ да носимъ, и нећу да се мене ради една капъ крви проліе.“

„Ни на оне, кои ће ме погубити, немой се лютити, него ймъ юштъ добро чини; еръ они нису могли другчіе чинити, и ямачно ймъ тай посао неће міо быти.“

„Добрый, на правди¹⁶⁶ погублѣный Драко, быо е твой найвѣрніи¹⁶⁷ слуга. Старай се о нѣговой удовици, и буди отаць нѣговимъ сиротама. То си дужанъ чинити, еръ у вѣрности е животь изгубіо¹⁶⁸. Онъ е за тебе умрѣо. Немой заборавити, него и нѣга огласи да е правъ и невинъ.“

„Ово добро дѣте, кое ти ово писмо донесе, обдари. Она ме една нѣе заборавила, а сви су ме оставили, или плашећи се Голоса нису ми смѣли доћи.“

„Твоимъ поданицима буди благъ¹⁶⁹; немой й ни чимъ обтереѣавати. Старай се да правичне судіе, добре свештенике и вѣште лѣкаре имаю. Свакогъ самъ преслушай, кои

---

¹⁵⁷ Шмид: „den du hier nie fahst“ (којег овде никада ниси видео); Бобчев: „за когото тука не щешь са научи нишо“

¹⁵⁸ Шмид: „böse Menschen“ (зли људи); Бобчев: „непріятели“

¹⁵⁹ Шмид: „bessern“ (боље); Бобчев: „честититѣ“

¹⁶⁰ Шмид: „Ein guter Sohn“ (добар син); Бобчев: „вмѣсто сынъ“

¹⁶¹ Шмид: „meine Stunde“ (мој час); Бобчев: „смъртний ми часъ“

¹⁶² Шмид: „unschuldig“ (невина); Бобчев: „неправедно“

¹⁶³ Шмид: „noch ihrer dachte“ (још увек мислила на них); Бобчев: „тя не забравя“

¹⁶⁴ Шмид: „den armen verblendeten“ (јадног, заслепленог); Бобчев: „заслѣпленого“

¹⁶⁵ Шмид: „in die Ewigkeit“ (у вечност); Бобчев: „въ гроба“

¹⁶⁶ Шмид: „unschuldig“ (невина); Бобчев: „неправедно“

¹⁶⁷ Шмид: „redlichsten“ (најчаснији); Бобчев: „най-вѣрень“

¹⁶⁸ Шмид: „seine Abhängigkeit an dich war eigentlich die Ursache seines Todes“ (нѣгова верност теби била је узрок нѣгове смрти); Бобчев: „той изгуби живота си за да ти послужи“

¹⁶⁹ Шмид: „sey ein milder Herr“ (буди благ господар); Бобчев: „бжди благъ и милостивъ“

ти се што потужи, илити се за што замоли. Особито сиротиню незаборавляй¹⁷⁰. Ахъ я самъ мислила да твоимъ поданицима мати будемъ и юштъ много добра учинимъ ймъ. Чини ты садъ и за мене и за тебе.¹⁷¹“

„Е, садъ ти послѣднѣй путь велимъ: Съ Богомъ, и немой врло тужити за мною. Я радо умираемъ — ерѣ кратакъ е и пуны туге овай животъ — и ако и есамъ преступница, као што ме е Голосъ опао, опетъ зато невино умираемъ као и нашъ спаситель. Онъ ће се души мојој смилувати! Юштъ еданпутъ: съ Богомъ, и моли се за мою душу. Я се растаемъ безъ икакве злобе¹⁷², са свима помирена, и и мртва остаемъ твоя вѣрна супруга Геновева.“ (Шмид 1852: 17-19; подвукла С.Т.)

ПРИЛОГ бр. 7:

Упоредни приказ одговарајућих делова текста Шмидове „Геновеве“, Балугџићевог и Бобчевог превода овог дела

„Историята на Геновева“ (1872)	„Геновева“ (1852)	„Genovefa“ (1817)
„Подирь това тя зе въ объятіята дѣтето си, издигнѣ го <u>на горѣ</u> ¹⁷³ <u>къмъ небето</u> , като каза: [...]“ (Шмид 1872: 14-15).	„Потомъ погледи <u>горе</u> , дигне дѣтенце у слаба наручія и плачући почне говорити: [...]“ (Шмид 1852: 14).	„Hierauf blickte sie zum Himmel auf, hielt ihr Kind mit zitternden Armen empor, und sagte unter Thränen: [...]“ ¹⁷⁴ (Schmid 1817: 19).

¹⁷⁰ Шмид: „sey gegen die Arme mildthätig“ (буди милостив према сиромашнима); Бобчев: „не дѣй забравѣх сиромаситѣ“

¹⁷¹ Шмид: „Du hast nun eine doppelte Pflicht, ihr Vater zu seyn.“ (Ти сада имаш двоструку обавезу да им будеш отац); Бобчев: „Прави поне ты тове и за двама ни“.

¹⁷² Шмид: „mit vergebntem, liebevollem Herzen“ (са умилоствивљеним срцем пуним љубави); Бобчев: „безъ никаква злоба“

¹⁷³ У Бобчевом преводу истакли смо оне делове текста који своје пандане имају и у српском и у немачком тексту, које смо пак такође истакли.

¹⁷⁴ срп. „Затим је погледала у небо, подигла своје дете у дрхтавим рукама и кроз сузе рекла...“ (подвукла С. Т.)

„Нощесъ ще ва погубѣтъ. Тѣй е заповѣдалъ нашій господарь-графѣтъ, [...]“ (Шмид 1872: 17).	„Иоштъ ноѣасъ погубиѣ васъ. Тако вашъ и нашъ господарь хоѣе; [...]“ (Шмид 1852: 17).	„Diese Nacht noch müßt ihr sterben. Der Graf will es so“ ¹⁷⁵ (Schmid 1817: 22).
„Цѣлата природа, небето отгорѣ ми, земята около ми, сичко това е твоя черква, твой светый домъ“ ¹⁷⁶ (Шмид 1872: 35).	„Али: бѣлый овай свѣтъ – небо над-а-мноомъ а земля око мене, и то су твояа црква, [...]“ (Шмид 1852: 30-31).	„Doch, sagte sie dann wieder, die ganze Natur – der Himmel über mir und die Erde um mich her, ist ja auch dein Tempel, [...]“ ¹⁷⁷ (Schmid 1817: 47).
„Цѣлата година Сигфридъ болѣдува отъ раната си, [...]“ (Шмид 1872: 70).	„Сигфридъ е дуго боловао одъ ране;“ (Шмид 1852: 57).	„Der Graf lag über Jahr und Tag an seiner Wunde krank, [...]“ ¹⁷⁸ (Schmid 1817: 94).
„Тогази графѣтъ порѣча да я опѣжтъ въ черква“ (Шмид 1872: 75).	„Потомъ е Сигфридъ наредіо, да се у цркви опое“ (Шмид 1852: 61).	„Da ließ der Graf in der Kirche zu Siegfriedsburg eine prachtvolle Gedächtnißfeier ihres Todes halten“ ¹⁷⁹ (Schmid 1817: 101).
„Спасъ бѣ цѣль-цѣлиничкѣ портретъ на баща си. – Коса, очи, чело, носъ, уста, сичко е было като у баща му“ (Шмид 1872: 79).	„Коса, очи, чело, носъ и уста све е было као у отца“ (Шмид 1852: 65).	„Er war mit seinem krausen, schwarzen Locken, der edlen Stirn, den großen funkelnden Augen, der schön gebogenen Nase und dem wohlgebildeten Munde das lebendige Ebenbild des Grafen“ ¹⁸⁰ (Schmid 1817: 107).

¹⁷⁵ срп. „Ове ноћи морате умрети. Гроф тако жели“ (подвукла С. Т).

¹⁷⁶ Бобчево решење да овај простор назове двојако – црквом, али и Божјим светим домом, пример је потешкоћа са којима се сусрећемо приликом утврђивања непосредних предлога бугарског текста, односно конкретних места на којима их је (и меру у којој их је) следио. Његов одабир речи *црква* недвосмислено упућује на директни контакт бугарског и српског текста, док, међутим, *Божји свети дом* може упућивати на Бобчево индивидуално преводачко решење да *храм* преведе на овај начин, али и на својеврсно удвајање појма из српског текста (црква се такође перципира као Божји дом).

¹⁷⁷ срп. „Да, опет је рекла, *цела природа* – небо изнад мене и земља око мене је такође твој *храм*...“ (подвукла С. Т).

¹⁷⁸ срп. „Гроф је преко годину дана лежао болестан од ране“ (подвукла С. Т).

¹⁷⁹ срп. „Гроф је одржао величанствени/раскошни помен њене смрти у цркви у Зигфридсбургу“ (подвукла С. Т).

¹⁸⁰ срп. „Са својим коврцавим црним увојцима, племенитим челом, великим светлуцавим очима, лепо закривљеним носом и добро обликованим устима, био је *жива слика* грофа“ (подвукла С. Т).

ПРИЛОГ бр. 8:

Превод делова оригиналног текста Шмидове „Геновеве“ приказаних у табели:

- 1) „Испод једне јеле нашла је мали, суви штап, који је био благо прекривен нежном белом, жутом и зеленом маховином. Преломила га је на два неједнака дела, па је мањи комад причврстила за већи жилавом гранчицом, те је на најбољем месту у пећини стајао крст“ (Schmid 1817: 39).
- 2) „Када је погледала у дивље цвеће које је красило њену долину са хиљаду светлих боја, рекла је: ‘Ах, и ви сте ми пријатељски залог, ништа мање него љупки подсетник да ме Бог воли. Исус је показао на такво цвеће када је рекао: Погледај цвеће пољско! Оно нити ради, нити преде. Па ипак вам кажем: чак ни Соломон у свом свом сјају није био тако лепо обучен као један од њих. Дакле, ако Бог тако лепо облачи траву у пољу, зар за вас не би учинио много више, маловерни? Тако да више не желим да будем малоумна и малодушна, и иако сада не могу да предем ни да шијем, не морам више да бринем о својој доброј одећи’. У лето, када је у њеној долини владала врућина, а она је долазила жедна на свој извор, и свеже воде пила често: ‘Оно што је овај извор, то је твоје учење, твој Дух мојој души! О Господе! Ти сам кажеш: Ко је жедан, нека дође к мени и нека пије. Вода коју му дам постаће његов извор који тече у живот вечни. – Да, само овај унутрашњи извор живота ме освежава утехом и напаја ме радошћу, сада када ми је узета свака спољна утеха и све радости друштвеног живота када су одузете од мене’. Често, када је гледала у огромне стене које су окруживале њену долину и које су стајале ту потресане олујом хиљада година и времена, долазиле су јој на ум Христове речи: ‘Ко чује моје речи, и њих спроводи у дело, упоређујем га са мудрим човеком који је саградио кућу на стени’. На Твојој речи, она тада рече, хоћу да саградим своје спасење, а оно стоји чврсто као стена“ (Schmid 1817: 39).
- 3) „Тако је многе сате клечала пред малим крстом у својој пећини, на грубом камену који је био издвојен из литице и служио јој као молитвена столица (Schmid 1817: 48).

- 4) Скинула је крст са зида који је био уз њен кревет и припремила се да умре“ (Schmid 1817: 80).
- 5) „Тај у суштини издаје, и то само ради личне користи. Али свако ко ти говори истину, чак и онда када ти се то не свиђа, твој је пријатељ“ (Schmid 1817: 92).
- 6) „Ови су закорачили са обе стране носила и бацили се Геновеви пред ноге“ (Schmid 1817: 92).
- 7) „[...] и неки мушкарац и нека жена рекоше гласно: ‘Радије корење и биље у дивљини јести и бити невин као Геновева – него као голо у грофовској палати живети у изобиљу, па дочекати један овакав крај’.
[...]
У оваквом очајном стању Голо живеше много година, а да ли му је смрт била утешнија, не зна се. Прича се да није имао спокоја све док, најзад, није издахнуо“ (Schmid 1817: 142).
- 8) „Гроф је дао да се изгради њена сопствена штала. Она се слободно кретала по дворишту палате и у палати. Неколико пута дневно долазила је уз степенице у Геновину собу и није могла да бити одведена све док не би била пуштена на неколико тренутака. Она је била веома поверљива према свима и јела им је из руку, а ловачки пси у дворишту замка јој нису наудили“ (Schmid 1817: 142).
- 9) „На њену сахрану дошло је небројано много људи и сви су лили вреле сузе на њен гроб – нико топлије од Зигфрида и Шмерценрајха. Верна кошута положила се на њен гроб, и није више устајала. Није кусала ништа од хране која је стављана пред њу, све док једног јутра није пронађена мртва на гробу. Гроф је дао да се Геновеви подигне величанствену гробница од белог мермера, а на самом дну била је уклесана кошута“ (Schmid 1817: 143).
- 10) „На Геновину молбу, гроф је дао да се изгради скит у пустињи. Десно од Геновине пећине стајала је капела. Бискуп Хилдолф ју је осветио, а народ ју је назвао Фрауенкирхе. Геновина историја је била fino и лепо осликана на зидовима, а мали дрвени крст, за који су је држале толике драгоцене успомене,

био је озлаћен и постављен на олтар. На другој страни пећине налазила се испосница, а крај ње лепа башта кроз коју је текла вода из извора. Тамо је увек долазило много људи, а љубазни пустињак им је тада показивао све – мали крст, слику, извор са кога је пила, причао њену историју и опомињао и велике и мале да следе њен добар пример“ (Schmid 1817: 144).

11) „Замак Зигфридсбург или Зигфридсхајм, који је популарно називан Зигмерн или Симерн, где су Зигфрид и Геновева живели, у међувремену је порушен, а још увек се виде неке рушевине, под именом Алтсимерн, недалеко од Кобленца; ипак поштовање и љубав према Геновефи не труле у срцима људи. Много величанствених цркава посвећено је сећању на њу, а неке жене и девојке и до данашњег дана носе име – Геновева!“ (Schmid 1817: 144)

(подвукла С.Т.)

Opera Slavica Coloniensia

Herausgegeben von Daniel Bunčić und Jörg Schulte
Slavisches Institut der Universität zu Köln
ISSN 2748-6060

<https://slavistik.phil-fak.uni-koeln.de/osc>

https://kups.ub.uni-koeln.de/view/series/Opera_Slavica_Coloniensia/

Band 1	2015	Anja Dillmann „Wyślę ci maila“: Zur Belebtheitskategorie im Polnischen
Band 2	2015	Marharyta Schödder Der Akzent von Germanismen im Russischen
Band 3	2015	Simone Maffezzoni Das Rom der Dekabristen
Band 4	2016	Iana Elger Zur Stellung von Präfixen im russischen Wortbildungssystem
Band 5	2017	Maxim Istomin Von der Muse geküsst: Michelina in Brodskijs Werken und Leben
Band 6	2017	Anastasia Romanuk Die Entwicklung der nominalen Distanzanrede im Russischen: Rückgang der Verwendung des Vor- und Vatersnamens und Vordringen des Vornamens?
Band 7	2013	Anastasia Smirnova Der Genitiv der Negation im Russischen
Band 8	2016	Tanja Keller Wege der russischen Cicero-Rezeption
Band 9	2017	Sabina Stacenko „Contes des fées“ und „Contes du feu [...]“: Das Genre des Märchens und A. S. Puškins „Povesti pokojnogo Ivana Petroviča Belkina“
Band 10	2018	Michael Beckers Titus Petronius und die slavischen Dichter
Band 11	2019	Giada Hitthaler P. A. Stolypin and the renaissance of rhetoric
Band 12	2019	Petar Pejović Kyrillisches und lateinisches Alphabet in serbischsprachigen Linguistic Landscapes
Band 13	2019	Tamara Tanasijević M. Ju. Lermontov and the science of passions
Band 14	2020	Jelena Apostolović Srpska satirična uspavanka u kontekstu evropske književnosti
Band 15	2020	Michael Beckers Die verlorenen Melodien slavischer romantischer Lyrik

- Band 16 2020 Isolde Ruhdorfer
Akzent beim Schreiben?
Untersuchung zum deutschen Schriftakzent in der russischen Kyrillica
- Band 17 2020 Željana Vukanac
The history of the rondeau between East and West
- Band 18 2021 Ivana Dimitrijević
Von der Chovevet Tsion zur Chalutsa:
Eine kulturgeschichtliche Studie (1897–1931)
- Band 19 2021 Joana Puci
Die ersten serbischen und griechischen Zeitschriften:
Kulturelle und sprachliche Zusammenhänge der Aufklärung
- Band 20 2021 Antonia Shevchenko
Die vorwärtsgerichtete Diskursfunktion der
Genitiv-Akkusativ-Opposition bei Verneinung im Russischen
- Band 21 2014 Julia Bensch
Korrosion des Russischen bei MigrantInnen in Deutschland
- Band 22 2016 Lilit Kazaryan
Sentimentalismus auf Russisch und Französisch:
Leben und Werk der Fürstin Zinaida Volkonskaja
- Band 23 2017 Paul Compensis
Definiteness in Molise Slavic
- Band 24 2022 Silvia Gorny
Phonetische und graphemische Entwicklungstendenzen
bei polnischen Vornamen
- Band 25 2022 Temenuga Trampnau
Zur Frage einer funktionalen Differenzierung
der drei glagolitischen i-Buchstaben
- Band 26 2023 Сандра Трифковић
Геновева од Брабанта у хрватској, српској и бугарској
књижевности
- Band 27 2023 Johanna Wittmack
Realisierung von verbalen Enklitika innerhalb der Subjekts-NP
des Serbischen
- Band 28 2023 Стефан Здравинац
Описмењавање *Логосом*: Приручници и уџбеници за основно
образовање у Карловачкој митрополији пре терезијанске реформе
школства